

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
ROMAN DİLİ VE KÜLTÜRÜ
ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt: 2

Sayı: 1

Haziran 2021

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF ROMA LANGUAGE AND
CULTURE RESEARCH INSTITUTE

Volume: 2

Issue: 1

June 2021

ISSN 2636-8005

DERGİ SAHİBİ

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları
Enstitüsü Müdürlüğü adına;
Doç. Dr. Gökhan ILGAZ

OWNER

On Behalf of Trakya University
Chancellor's Office, Administration Office
of Institute of Roma Language and Culture
Research;
Assoc. Prof. Dr. Gökhan ILGAZ

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

EDITOR

Assist. Prof. Dr. Levent DOĞAN

EDİTÖR YARDIMCILARI

Arş. Gör. Muhammed TAĞ
Öğr. Gör. Tülay TEKİN YILMAZ

ASSITANT EDITORS

Res. Assist. Muhammed TAĞ
Lect. Tülay TEKİN YILMAZ

ALAN EDİTÖRLERİ

Unvan ve isim sırasına göre

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
(Güzel Sanatlar)

Doç. Dr. Bülent YILDIRIM
(Tarih)

Dr. Öğr. Üyesi Aylın DİKMEN
ÖZASLAN
(Sosyoloji)

Dr. Öğr. Üyesi Banu YAMAN ORTAŞ
(Eğitim)

Dr. Öğr. Üyesi Selma SOL
(Dil-Edebiyat)

FIELD EDITORS

by academic title the names listed and
alphabetically

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
(Fine Arts)

Assoc. Prof. Dr. Bülent YILDIRIM
(History)

Assist. Prof. Dr. Aylın DİKMEN
ÖZASLAN
(Sociology)

Assist. Prof. Dr. Banu YAMAN ORTAŞ
(Education)

Assist. Prof. Dr. Selma SOL
(Language-Literature)

ETİK EDİTÖRÜ

Prof. Dr. Mukadder SEYHAN YÜCEL

ETHICS EDITOR

Prof. Dr. Mukadder SEYHAN YÜCEL

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK

ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Seda TAŞ İLMEK

Dizgi Mizanpaj

Tuğçe PEKCOŞKUN

Page Layout

Tuğçe PEKCOŞKUN

YAYIN KURULU

(Unvan ve isim sırasına göre)

Prof. Dr. Faruk YORULMAZ
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Prof. Dr. Sulejman BAKİ
Tetova Devlet Üniversitesi,
Kuzey Makedonya

Doç. Dr. Ercan YILMAZ
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Doç. Dr. Mirzana Pašić KODRIĆ
Saraybosna Üniversitesi,
Bosna Hersek

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt TAŞKIN
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

EDITORIAL BOARD

(By academic title the names listed and alphabetically)

Prof. Dr. Faruk YORULMAZ
Trakya University,
Turkey

Prof. Dr. Sulejman BAKİ
State University of Tetova,
North Macedonia

Assoc. Prof. Dr. Ercan YILMAZ
Trakya University,
Turkey

Assoc. Prof. Dr. Mirzana Pašić KODRIĆ
University of Sarajevo,
Bosnia and Herzegovina

Assist. Prof. Dr. Cüneyt TAŞKIN
Trakya University,
Turkey

DANIŞMA KURULU

(Unvan ve isim sırasına göre)

Prof. Dr. Emine DİNGEÇ
Dumlupınar Üniversitesi,
Türkiye

Prof. Dr. Mensur NUREDİN
Uluslararası Vizyon Üniversitesi,
Kuzey Makedonya

Doç. Dr. Egemen YILGÜR
Yeditepe Üniversitesi,
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Memiş Merdan
Şumen Episkop Konstantin Preslavski
Üniversitesi, Bulgaristan

Dr. Öğr. Üyesi Özcan AYGÜN
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

ADVISORY BOARD

(By academic title the names listed and alphabetically)

Prof. Dr. Emine DİNGEÇ
Dumlupınar University,
Turkey

Prof. Dr. Mensur NUREDİN
International Vision University,
North Macedonia

Assoc. Prof. Dr. Egemen YILGÜR
Yeditepe University,
Turkey

Assist. Prof. Dr. Memiş Merdan
Episkop Konstantin Preslavsky University
of Shumen, Bulgaria

Assist. Prof. Dr. Özcan AYGÜN
Trakya University,
Turkey

Assist. Prof. Dr. Veysi AKIN
Trakya University,
Turkey

KAPAK TASARIM **COVER DESIGN**
Doç. Dr. Aylin BEYOĞLU Assoc. Prof. Dr. Aylin BEYOĞLU

YAYIN DİLİ **PUBLICATION LANGUAGE**
Türkçe, İngilizce Turkish, English

YAYIN SIKLIĞI **PUBLICATION FREQUENCY**
Yılda bir sayı (Haziran) One number per year (June)

İLETİŞİM **CONTACT**
Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Trakya University Institute of Roma
Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Enstitüler Language and Culture Research
Binası 2. Kat Balkan Yerleşkesi 22030 Institutions Building 2. Flat Balkan
Merkez / Edirne Campus 222030 Center / Edirne
+90 284 235 9299 +90 284 235 9299
raedergisi@trakya.edu.tr raedergisi@trakya.edu.tr

BASKI **PUBLISHING**
Trakya Üniversitesi Matbaası Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Edirne Teknik Bilimler MYO
Sarayıçı Yerleşkesi/EDİRNE Sarayıçı Yerleşkesi/EDİRNE

Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Uluslararası Hakemli Bir Dergidir. **Trakya University Journal of Roma Language and Culture Research Institutes International Peer-Reviewed Journal.**

Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'nde Romanlar üzerine yapılan çalışmalara bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşan ve ele aldığı konuyu analitik ve özgün bir biçimde ortaya koyan makalelere yer verilir. Dergimiz ücretsiz ve açık erişim sağlayarak, alan ile ilgilenen tüm araştırmacılara bilgi kaynağı olmayı hedeflemektedir. Alanda üretilen nitelikli bilginin bilimsel yayıncılık aracılığıyla uluslararası boyutta görünürlüğünü ve erişilebilirliğini arttırmayı ve bu bağlamda bilim dünyasına katkıda bulunmayı başlıca amaç edinmiştir.

Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Romanlar üzerine sosyal bilimler alanında özgün çalışmalara yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce makalelere yer veren Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, her yılın Haziran ayında olmak üzere yılda bir kez yayımlanır. Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen yazılar, yayımlanmadan önce yayın kurulunca dergi yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Değerlendirilmesi uygun bulunan makaleler yazar adları gizli tutularak en az iki ayrı hakeme gönderilir.

Dergide yayımlanan makalelerde savunulan görüşler Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'ni hiçbir surette bağlamaz. Yayımlanan makale ve yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

Trakya University Journal of Roma Language and Culture Research Institute accepts articles on Roma with a scientific perspective and reveal the subject in an analytical and original way are included. Our journal aims to be a source of information for all researchers interested in the field by providing free and open access. It aims to increase the visibility and accessibility of the qualified information produced in the field on an international perspective through scientific publishing and to contribute to the world of science in this context.

Journal of Roma Language and Culture Research Institute is an international peer-reviewed journal that includes original studies on Roma in the field of social sciences. Journal of Roma Language and Culture Research Institute accepts submissions both in Turkish and English. Journal is published once a year, in June. The articles sent to the Journal of Roma Language and Culture Research Institute are examined in terms of compliance with the writing principles of the journal before the publication is established. The articles that are deemed appropriate to be evaluated are sent to at least two separate referees by keeping the author names confidential. The opinions defended in the articles published in the journal do not related to the Journal of Roma Language and Culture Research Institute in any circumstances. The responsibility of the published articles and articles belongs to the author.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

(Unvan ve isim sırasına göre)

Prof. Dr. Emin ATASOY, Uludağ Üniversitesi/Bursa

Prof. Dr. İbrahim COŞKUN, Trakya Üniversitesi/Edirne

Prof. Dr. Osman KÖKSAL, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Eskişehir

Doç. Dr. Derya GİRĞİN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Çanakkale

Doç. Dr. Nebile ÖZMEN, Sağlık Bilimleri Üniversitesi/İstanbul

Dr. Öğr. Üyesi Bengisu KOYUNCU, Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi/İstanbul

Dr. Öğr. Üyesi Filiz GÜVEN, Sinop Üniversitesi/Sinop

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILDIZ, Ordu Üniversitesi/Ordu

Dr. Öğr. Üyesi Saim Çağrı KOCAKAPLAN, Marmara Üniversitesi/İstanbul

Dr. Öğr. Üyesi Yeliz YASAK PERAN, Kırklareli Üniversitesi/Kırklareli

Öğr. Gör. Dr. Mehmet DERVİŞOĞLU, Trakya Üniversitesi/Edirne

Öğr. Gör. Dr. Ozan UŞTUK, İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi/İzmir

İÇİNDEKİLER CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ RESEARCH ARTICLES

EBRU ÇAĞLAYAN

1-15

*TÜRKİYE'DEKİ ANALYSIS OF STUDIES
DEZAVANTAJLIGRUPLARIN VE CONDUCTED ON EDUCATION
ROMAN VATANDAŞLARIN EĞİTİMİ FOR DISADVANTAGED GROUPS
HAKKINDA YAPILAN AND ROMANI CITIZENS IN TURKEY
ÇALIŞMALARIN
ANALİZİ/İNCELENMESİ*

EYLEM ATAMAN POLAT

17-33

*KOCAELİ ROMANLARINDA GEÇİŞ THE TRANSITION PERIOD IN THE
DÖNEMİ: ÖLÜM ROMANS OF KOCAELİ*

EMİNE DİNGEÇ

35-56

*ROMANLAR (KIPTİLER) VE CİZYE: THE ROMANI PEOPLE (KIPTIS)
SİLİSTRE KAZASI ÖRNEĞİ (1843) AND JIZYA (POLL) TAX: EXAMPLE
OF THE SILISTRA TOWNSHIP
(1843)*

TÜLİN YANIKDAĞ

57-76

TÜRKİYE'DE ROMANLAR VE ALT KİMLİK GRUPLARI: ETNO-DİLSEL FARKLILIKLARIN KİMLİĞE YANSIMALARI *ROMA AND THEIR SUB-IDENTITY GROUPS IN TURKEY: REFLECTIONS OF ETHNO-LINGUISTIC DIFFERENCES ON IDENTITY*

BİBLİYOGRAFYA BİBLİOGRAPHY

TALAT ŞAFAK

77-108

TÜRKİYE'DE GÖÇER ZANAATÇI TOPLULUKLAR BİBLİYOGRAFYASINA GİRİŞ *INTRODUCTION TO THE NOMADIC CRAFT (PERIPATETIC) COMMUNITIES BIBLIOGRAPHY IN TURKEY*

KİTAP TANITIMI BOOK REVIEW

ÇİSEM BERÇİN GÜNDAY

109-111

EDEBİYATIMIZDA ÇİNGENELER MAHALLEDE CÜMBÜŞ
A.Ömer Kiracı, İlbilge Yayıncılık, Ankara 2020, 238s.

Araştırma Makalesi/Research Article

**TÜRKİYE'DEKİ DEZAVANTAJLI GRUPLARIN VE ROMAN
VATANDAŞLARIN EĞİTİMİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN
ANALİZİ/İNCELENMESİ**

*ANALYSIS OF STUDIES CONDUCTED ON EDUCATION FOR
DISADVANTAGED GROUPS AND ROMAN CITIZENS IN TURKEY*

Ebru ÇAĞLAYAN*

*Geliş Tarihi: 29 Mart 2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 18 Haziran 2021
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmada Türkiye'de dezavantajlı grupların ve bu grupta yer alan Roman öğrencilerin eğitimlerinin hangi boyutlarıyla incelendiğini belirlemek amacıyla ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan 2010-2020 yılları arasındaki dezavantajlı öğrencilerin eğitimlerini ve Romanların eğitimlerini konu alan 15 çalışma incelenmiştir. Bu çalışmalar dezavantajlı öğrencilerin eğitimlerini ve yalnızca Roman öğrencilerin eğitimini konu alan çalışmalar olarak gruplandırılarak araştırmaların amacı ve bulguları odağında gözden geçirilmiştir. Nitel desende yürütülen araştırmada, çalışmalar doküman analizi kullanılarak incelenmiştir. Araştırma sonuçların göre; çalışmalarda en fazla nitel yöntem tercih edilmiştir ve bu çalışmalar en çok öğrencilerle yapılmıştır. İncelenen çalışmaların çoğunluğunun akademik başarı, okula devam etme, dezavantajlı ve roman öğrencilerin eğitim sistemi içinde yaşadıkları problemler odağında yürütüldüğü görülmüştür. Bu çalışmaya ek olarak dezavantajlı ve Roman öğrencilerin eğitimlerini konu alan yüksek lisans/ doktora tezlerinin analizi/incelenmesi yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Roman, Eğitim, Öğrenci, Dezavantajlı Grup, Doküman Analizi.

ABSTRACT: In this study, on the purpose of determining in which dimensions the education of Roman students, who are in the disadvantaged group in Turkey, are dealt with, 15 researches were reviewed which are published in peer-reviewed journals from 2010 to 2020. These researches were grouped as the researches about the education of disadvantaged groups and the education of Roman students in particular, and they were reviewed in the focus of the aim and the findings in these researches. This study has been conducted in qualitative research method, and the researches have been examined using the document analysis method. According to the results of the researches; mostly qualitative method was preferred and the studies were mostly carried out with the students. It has been observed that most of the studies that were examined were conducted in the focus of academic achievement, school attendance and the Roman students' problems in the education system. In addition to this study, it is also possible to review and

* Ebru ÇAĞLAYAN, Trakya Üniversitesi, Engelli Çalışmaları Yüksek Lisans Öğrencisi, ebruusubasi@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3997-7313>.

analysis bachelors, masters and doctorate dissertations focusing on education of disadvantaged and Roman students.

Key words: Roma, Education, Students, Disadvantaged Groups, Document Analysis.

GİRİŞ

Eğitim hakkı insanın sahip olduğu en temel haklarından biridir. Temel gelişiminin sağlanması, üretkenliği, toplumsallaşması ve nihayetinde istihdamı için de çok önemli etkidir. İnsanın eğitimin hakkının yaş, cinsiyet, ırk, ekonomik düzey gibi ayrımları gözetmeksizin herkes için eşit ve ulaşılabilir olması gerekmektedir. 1973 yılında çıkan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu 4. İle 9. Maddeleri ve bu aradaki maddeler; genellik ve eşitlik, yöneltme, eğitim hakkı, fırsat ve imkan eşitliği ile süreklilik başlıklarını ele alarak eğitimin görevlerini belirtmektedir. Buna rağmen ülkemizde hala yoksulluk, cinsiyet, erken yaşta evlilik, çocuk işçi olma hali gibi bireylerin kendi kendine yetebilmesinin önündeki dezavantajlılık durumları bireylerin eğitim hakkının önüne geçmektedir. İçinde buldukları durum nedeniyle ülkenin sosyal ve ekonomik imkanlarından hiç faydalanmayan ya da az faydalanan bireyler risk altındadır (Es ve Menteşe, 2018).

Bireylerin kendilerine yeterli olabilmesi için gereken araçlara ulaşma olasılığının olmaması ya da sınırlı olması dezavantajlı birey kavramını karşılar (Mayer, 2003). Azınlıklar, göçmenler, yaşamlarında başka bireylere ihtiyaç duyan yaşlılar ve çocuklar dezavantajlı grupta yer almaktadırlar (Disadvantaged Groups, 2018). Dezavantajlı grup; cinsiyet, etnik veya dilsel köken, ekonomik durum, dini inanış, politik statü gibi sebeplerle farklılık gösteren bireyler tarafından oluşturulur (Marka, 2011). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü de dezavantajlı grupların ekonomik ve toplumsal entegrasyon şartlarının diğer insanlara göre daha düşük olduğunu belirtmiştir (UNESCO, 1998). Dezavantajlı gruplar kendi kendilerine yetememelerinin yanında kendi sorunlarını çözme noktasında desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Destek mekanizmaları olmadan topluma sağlıklı bir şekilde uyum sağlamaları güçleşmektedir.

Dezavantajlılık ya ten rengi, cinsiyet gibi doğuştan getirilmektedir ya da din, dil, ırk gibi sonradan toplum içinde ortaya çıkmaktadır. Kendine has kültür ve yaşam biçimleri olan Romanlar'ın yüzyıllardır Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşamlarını sürdürdüğü bilinmektedir. Dezavantajlı grupta yer alan Roman vatandaşların toplumsal dışlanmaya maruz kaldıkları, yoksullukla mücadele ettikleri, sağlık, eğitim, barınma ve iş imkanlarından faydalanamadıkları ya da sınırlı faydalandıkları görülmektedir. Romanlar sosyal anlamda dışlanma riski en yüksek olan grup içerisinde yer almaktadır (Gökbayrak, 2005) Bu nedenle Avrupa'da ve Türkiye'de çeşitli sivil toplum örgütleri ve platformlar kurulmaya başlanmıştır. 2005-2015 yıllarında "Roman On Yılı" inisiyatifi

başlatılmış, 2009 yılında “Romalara Yönelik Sosyal İçerme için Avrupa Platformu” kurulmuş, 2010 yılında “Romanlara İlişkin Starzburg Deklarasyonu” açıklanmıştır. Bunların yanında 2012 yılında Roman vatandaşların sosyo-ekonomik şartlarının iyileştirilmesi adına kararlar alınarak AB Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) kapsamına dahil edilmiş, çeşitli projeler başlatılmış ve yürütülmüştür (ASPB, 2016). Sıfır Ayrımcılık Derneği ve Uluslararası Azınlık Hakları Grubu’nun (MRG) yayımladığı “Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi” raporunda da Romanların okula kayıt oranlarının en düşük grup olduğu, eğitsel ve sosyal imkanlara erişim anlamında problem yaşadıkları oraya konmuştur. Roman vatandaşların yaşadığı toplumsal önyargı ve dezavantajlılık halleri sonucunda yaşam standartlarını artırıcı imkan ve fırsatlar sunulsa da bunları değerlendirecek donanımına sahip olmadıkları için dezavantajlı olma hali kronik bir soruna dönüştüğü görülmektedir. Bu nedenlerle bu çalışmada Avrupa’daki en büyük etnik azınlıklardan olan Romanlar’a ayrıca yer verilmesinin önemli olacağı düşünülmüştür.

Araştırmanın Amacı

Türkiye’de yaşayan dezavantajlı grupların ve dezavantajlı gruplar arasında yer alan Roman vatandaşların eğitim haklarından yeterince yararlanamadıkları, okula uyum ve dışlanma problemleriyle karşılaştıkları, okula devamları konusunda istikrarsızlık yaşadıkları, okuma-yazma oranının düşük oluşu, eğitimleri sonucunda meslek edinme oranındaki düşüklükler nedeniyle bu alanda yapılan çalışmaların incelenmesi ve gelişmelerin ortaya konması önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye’deki dezavantajlı grupların ve bu grupta yer alan Romanların eğitimlerini konu alan ve ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemleriyle desenlenmiştir. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, düşüncülerin ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik izlenen süreçtir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Farklı bir tanımla nitel desen araştırmacının bir durumu, bakış açısını araştırma amacına yönelik; var olan mevcut durumu ortaya koymak için ele aldığı, toplanan verilerin doküman analizi ile incelendiği nitel bir yöntemdir (Merriam, 2002). Bu çalışmada da tarama sonucu elde edilen makaleler doküman analizi kapsamında incelenerek Roman vatandaşların eğitimleriyle ilgili yapılmış çalışmalar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Taramalar; çoğunlukla toplum bilimleri ve sosyal bilimler çalışmalarına yer veriyor olunması nedeniyle ve son on yılın taranması yapılarak Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Uluslararası Akademik Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi, The Journal of Academic Social Science Studies, Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Kastamonu Education Journal ve Eğitim ve Bilim veri tabanları kullanılmıştır.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi var olan kayıt ve belgelerin sistemli bir şekilde incelenmesidir (Karadağ, 2009). Veri kaynaklarından yapılan taramalar anahtar sözcüklere göre yapılmıştır. Anahtar kelimeler; roman vatandaş- eğitim, roman çocuk - eğitim, dezavantajlı grup- eğitim, dezavantajlı grup- romanlar şeklinde kombinasyonlanmıştır. Bu arama sonuçları 2010 ile 2020 yıllarını kapsayacak ve ulusal/ uluslararası hakemli dergiler şeklinde değerlendirildikten sonra makalelere karar verilmiştir. Taramaların tamamı bilgisayar ortamında yapılmıştır. Araştırmalar öncelikle dezavantajlı gruplarda eğitim ve roman vatandaşların eğitimi başlıklarında incelenip sınıflanmış daha sonra makalelerin yazarı-yılı, katılımcı, amaç, yöntem desen ve sonuçları şeklinde tablolaştırılmıştır. Araştırma Google Scholar ve DergiPark Akademik veri tabanları üzerinden yapılan taramalarla belirlenen 2010-2020 yılındaki çalışmalarla sınırlıdır.

BULGULAR

Taramalar sonucunda ilk olarak dezavantajlı grupların eğitimlerini konu alan çalışmaların konuları belirlenmiştir. Buna göre makalenin sırasıyla konuları; ülkemizdeki dezavantajlı grupların PISA 2009 başarılarının değerlendirilmesi, dezavantajlı bireylerin okuma yazma gelişimleri, dünyada ve Türkiye’de dezavantajlı gruplarda yer alan çocuklar, dezavantajlı sosyal tabakalarda zorunlu eğitimi etkileyen etmenler, öğretmen adaylarının dezavantajlı gruplara eğitim verme deneyimleri, dezavantajlı grupların eğitimine ilişkin sınıf öğretmenleri adaylarının görüşleri, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı kişilerin eğitimlerinde

karşılaştıkları sorunlar, dezavantajlı bölge okullarındaki risk altındaki öğrencilerin okul bağlılıklarını etkileyen faktörler olarak belirlenmiştir.

Tablo 1 Dezavantajlı bireylerin eğitimini konu alan çalışmalar

Yazar Yıl	Katılımcı Örneklem	Amaç	Desen	Sonuçlar
Fındık ve Kavak, 2013	Dezavantajlı yüksek başarılı (282), dezavantajlı düşük başarılı (831) öğrenci	Dezavantajlı öğrencileri betimleyerek okuma beceri başarısını değerlendirmesi.	Nitel	Dezavantajlı yüksek başarılı öğrencilerden çoğunluğu 3. yeterlik düzeyinde başarı gösterdiği, dezavantajlı yüksek başarı gösteren kız öğrenci oranları erkek öğrenci oranlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir.
Aytaş ve Kardeş, 2014	42 Öğrenci	Dezavantajlı öğrencilerin Türkçe Öğretiminde okuma-anlama gelişimlerini farklı değişkenler açısından tespit edip bu tespitler doğrultusunda çözüm önerileri geliştirilmesi.	Karma	Dezavantajlı gruptaki öğrencilerin analiz, sentez, yorumlama, değerlendirme, eleştirel düşünme, eleştirel okuma düzeylerinin düşük olduğu ve özel bir çabaya ihtiyaç olduğu belirlenmiştir.
Kahraman F. ve Kahraman A, 2017	Doküman	Dezavantajlılık durumunun içeriği ve kapsamının tartışılarak Türkiye'deki ve dünyadaki durumlarının incelenmesi.	Nitel	Çocukların maruz kaldığı dezavantajlı olma halinin onların gelişimlerini olumsuz yönde etkilediği ve sonraki nesillere bu durumun

				aktarılması nedeniyle bir döngüye dönüştüğü belirtilmiştir.
Özbaş, 2018	104 Aile	Zorunlu eğitim çağında olan dezavantajlı çocukların ailelerinin sosyoekonomik özelliklerinin saptanması ve eğitimlerine etki eden sosyolojik faktörlerin belirlenmesi.	Nitel	Ailelerin, zorunlu eğitimin zorunlu bir ihtiyaç olarak algılanmadığı, ailelerin işsizliği, sosyal güvence yoksunluğu, eğitimsizlik, konut yetersizliği, açlık sınırının çok altında yaşam zorunlu eğitimin önemini azaltmaktadır
Yaşar ve Amaç, 2018	10 Fen Bilgisi, 8 Sosyal Bilgiler öğretmen adayları	Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi kapsamında öğretmen adaylarının dezavantajlı öğrencilere eğitim verme deneyimlerini belirlenmesi.	Nitel	Öğretmen adaylarının dilden kaynaklı iletişim problemleri, zaman problemi, pedagojik tecrübe eksikliği, duygusal problemler yaşadıkları ve dezavantajlı öğrencilerle çalışmaktan mutlu ve memnun oldukları ortaya çıkmıştır.
GürdoğanBayır, 2019	74 sınıf öğretmeni adayı	Sınıf öğretmeni adaylarının dezavantajlı öğrencilerin eğitim sürecine yönelik görüşlerinin belirlenmesi.	Nitel	Dezavantajlı çocukların aile eğitimleri, çocuğu tanıma, çocuğa güven verme, çocuğu ilgi duyduğu alana yönlendirme, çocuklara eşit davranma, çocuğa

Kazu, 2019	Döküman	Türkiye'deki eğitim ve yoksulluk ilişkisinin incelenmesi.	Nitel	eğitim verme, model olma ve çocuğa sorumluluk verme, kurum ve kişilerle işbirliği yapma, öğretme-öğrenme sürecinin etkili hale getirilmesi sonuçları çıkmıştır.
Köse, 2019	359 Öğrenci	Dezavantajlı bölgelerdeki okullardaki risk altındaki çocukların okula devamını etkileyen faktörlerin belirlenmesi.	Nicel	Okul dışı değişkenlerin, risk altındaki öğrencilerin okul bağlılığı üzerindeki etkisinin anlamlı olmamasına karşın cinsiyet ve sınıf düzeyinin etkili olduğu ve okul yaşam kalitesi ile öğretmen faktörünün önemli olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde 2010-2020 yılları arasında dezavantajlı çocukların eğitimine yönelik ulusal/uluslararası hakemli dergilerde yer alan toplam 8 makaleye ulaşılmıştır. Bu makalelerden 4 tanesinde nitel, 3 tanesinde nicel ve 1 tanesinde karma yöntemle çalışılmıştır. Yine bu makalelerin 3'ü öğrenci, 2'si aday öğretmenler, 2'si dökümanlar ve 1'i aile boyutunda konuyu ele almıştır.

Yapılan taramalar sonucunda Roman vatandaşların eğitimiyle ilgili çalışmaların konuları belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla; Roman çocukların eğitim süreci ve akademik başarılarında sosyal dışlanma algısının rolü, Uşak'ta yaşayan romanların eğitim sistemi içinde yaşadıkları problemler, Roman vatandaşlara yönelik hazırlanan eylem planının değerlendirilmesi, mahalli idarelerin dezavantajlı gruplara eğitim desteği verme sürecindeki rolleri, Samsun ilindeki Roman çocuklarının okul doyum düzeylerinin incelenmesi, Avrupa Birliği ve sosyal politika açısından ülkemizdeki Romanların eğitim haklarının incelenmesi, Kırklareli'de bir okulda Roman çocukların okula devamsızlıkları konularıdır.

Tablo 2 *Roman Vatandaşların eğitimini konu alan çalışmalar*

Yazar Yıl	Katılımcı Örneklem	Amaç	Desen	Sonuçlar
Genç, Taylan ve Barış, 2015	29 Öğrenci	Roman öğrencilerin okul derslerinde yetersiz kalmaları ve başarısız olmalarında sosyal dışlanma algılarının etkisinin belirlenmesi.	Nitel	Roman çocuklarının okul başarısında sosyal hayattan dışlanma faktörünün etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Diktaş, Deniz ve Balcıoğlu, 2016	8 aile, 12 öğrenci, 6 idareci ve 10 öğretmen	Uşak ilinde yaşayan Romanların eğitim sistemiyle ilgili yaşadığı problemlerin belirlenmesi.	Nitel	Çalışmanın sonucunda aileler; öğretmenler tarafından çocuklarına karşı ön yargı olduğunu dile getirirken çocuklar eğitim hayatından memnun olup arkadaşlarıyla iyi geçinip öğretmenlerin iyi davrandığını belirtmişlerdir. İdareciler kural tanımazlık ve kaba

				kuvvet problemlerinden bahsederken öğretmenler de ders başarısızlıklarından ve ailelerin okul işleyişine müdahalesinden bahsetmişlerdir.
Çetin, 2017	Doküman	Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi (2016-2021) ile Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)”nın değerlendirilerek önerilerde bulunulması.	Nitel	Değerlendirilen planda roman vatandaşların talep ve ihtiyaçları belirlenmiş ve çözüme yönelik yol haritası çıkarılmıştır. Üniversiteler, STKlar ve diğer ilgili kurumlara roller verilmiştir. Çalışmadaki öneriler ise önceliğin ötekileştirme sorununa karşı yeni, birleştirici ve kapsayıcı bir program hazırlanması, eğitim, barınma istihdam konularında imkanlar sunulmasına yöneliktir.
Ektiren ve Kaynar, 2017	106 belediye çalışanı	Mahalli idarelerin dezavantajlı gruplara yönelik gerçekleştirdiği eğitim faaliyetlerini incelemek, bu konuda yerel yöneticilerin algısını değerlendirmek ve mevcut çalışmaların işlevselliğinin irdelenmesi	Karma	Katılımcıların algıları cinsiyet, medeni durum ve yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde değişmemekte fakat eğitim durumuna göre ölçeğe verilen cevaplarda anlamlı farklılıklar bulunmaktadır.
Öksüz, Güven	32 kız,	Roman çocukların okul doyumu düzeylerinin	Nitel	Roman çocukların okul doyumu

Demir ve Baba Öztürk, 2018	28 erkek (60) ilkokul dördüncü sınıf öğrencisi	cinsiyet, umut düzeyi, algıladıkları sosyal destek düzeyi, algılanan öğretmen davranışı değişkenleri açısından incelenmesi.		düzeylelerinin yüksek olduğu, cinsiyete göre anlamlı değişiklik göstermediği, okul doyum düzeyi ile umut umut düzeyi arasında anlamlı ilişki olduğu, okul ve öğretmen desteği ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiş; algılanan öğretmen davranışı ile okul doyum düzeyi arasında anlamlı ilişkiye ilişkiye rastlanmamıştır.
Adıgüzel, 2020	Yasal Metinler ve Uluslararası sözleşmeler	Romanların eğitim hakkında yararlanıp yararlanamadıklarının belirlenmesi	Nitel	Türkiye’de roman çocukların eğitim haklarından yararlanmadığı bu yüzden; okullaşma oranının artırılması, okula gönderilen çocukların ailelerine maddi destek sağlanması, okul çağındaki çocuk işçilerin takibinin ciddiyetle yapılması, suça karışan çocuklar için işlevsel eğitim programları hazırlanıp uygulanması.
Cerit ve Porsuk, 2020	189 Aile	Vali Faik Üstün İlkokulu’ndaki öğrencilerinin okula devamsızlık nedenlerini belirleyerek çözüme yönelik katkı sağlanması.	Nicel	Ailelerin eğitim düzeylerinin ve ailede yaşayan yaşlı ve engelli bireylerin bulunmasının okula devamsızlıkla ilişkili olduğu bulunmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde 2010-2020 yılları arasında Roman vatandaşların eğitimini konu alan ve ulusal/uluslararası hakemli dergilerde yer alan toplam 7 makaleye ulaşılmıştır. Bu makalelerden 4 tanesi nitel, 2 tanesi nicel 1 tanesi de karma yöntemle çalışılmıştır. Ek olarak yine incelenen makaleler konuyu; öğrenci (2), aile, öğrenci ve öğretmenin bir arada olduğu (1), doküman (2), Roman vatandaşların çoğunlukla yaşadığı bölgenin belediye çalışanları (1) odağında ele almıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma 2010-2020 yılları arasında ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yer alan dezavantajlı bireylerin eğitimi ve Roman vatandaşların eğitimi konusunda bize birtakım bilgiler vermektedir. İncelenen 15 makalenin; 8'i nitel, 5'i nicel ve 2'si de karma yöntem ile çalışılmıştır. Dezavantajlı bireylerin eğitimleriyle ilgili yapılan çalışmalardan; okuma başarısının değerlendirildiği ve okuma- anlama gelişimlerinin değerlendirildiği makaleler incelendiğinde öğrencilerin okuduğunu anlama, analiz sentez yapma, eleştirel düşünme ve eleştirel okuma becerilerinin yeterince gelişmediği görülmüştür (Fındık ve Kavak, 2013; Aytaş ve Kardeş, 2014). Bu konuda dezavantajlı çocukların doğumdan itibaren maruz kaldıkları çevresel koşullar ve yaşantı girdilerindeki eksikliklerin bilişsel gelişimlerini olumsuz etkilemesi ile akademik beceriler odağında okuma- yazma ve ileri düzey anlama- yorumlama becerilerinde problem yaşamalarına neden olduğunu düşündürmüştür.

Okula devamı etkileyen faktörlerin incelendiği çalışmalarda okul dışı etkenlerin, ailelerin bakış açılarının ve eğitime yükledikleri anlamdaki eksikliklerin, öğretmenlerin etkisinin, cinsiyetin okula devam konusunda anlamı etkisi olduğu görülürken; devamsızlık yapma süresi uzadıkça bunun genel olarak bulunulan eğitim kademesine devamı da olumsuz etkilediği yönünde sonuçlar edinilmiştir (Köse, 2019). Benzer sonuçları çalışmalarında ortaya koyan Cerit ve Porsuk (2020) Roman vatandaşların yaşadığı bölgede okula devamı etkileyen faktörlerden ailenin eğitim düzeyi ve ailedeki bakım gerektiren engelli ya da yaşlı bireylerin varlığının etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

İncelenen çalışmalarda Kazu (2019) araştırmasında dezavantajlılığın ve yoksulluğun eğitimle anlamlı yönde ilişkili olduğu konusunda Özbaş (2018) ile benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Ailelerin işsizliğinin, ekonomik kaygılarının, konut yetersizliğinin, sosyal güvence ve güvenlik problemlerinin çocuklarının eğitimi konusunda gereken özeni göstermekten onları alıkoyduğu ve hatta okul çağındaki çocuklarının da onlarla birlikte gündelik işlerde çalışmalarına neden olduğunu düşündürmüştür.

Öğretmen adaylarının gözünden dezavantajlı gruptaki çocukların eğitim süreçlerinin incelendiği çalışmada öğrenmelerdeki etkililiğin sağlanması için öğreticilerin içeriği materyal ve etkinliklerle zenginleştirmenin etkili olacağı, aile eğitiminin önemi gibi sonuçlar elde edilmiştir (Gürdoğan Bayır, 2019). Buna ek olarak Yaşar ve Amaç (2018) dezavantajlı öğrencilerin eğitimleriyle ilgili öğretmen adaylarıyla yaptığı çalışmada farklı gruplardan öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasında öğretmen eğitimlerindeki farklılaşmanın önemli olduğu ortaya konmuştur.

Dezavantajlı gruplar içinde yer alan Roman çocukların karşılaştıkları önyargı ve toplumsal dışlanma sorununun, onların okul başarısı ile de ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu konuda geniş çaplı çözümler aranması gerektiği ve okul başarısını artırmanın öncelikler ailelerin sosyoekonomik anlamda gelişmelerinin sağlanmasıyla ve eğitsel olarak bilinçlendirilmesiyle doğru orantılı olarak artabileceği yönünde görüşler belirtilmiştir (Genç, Taylan ve Barış, 2015). Diktaş, Deniz ve Balcıoğlu (2016) ise Roman vatandaşların eğitimi konusunu aile, öğrenci, öğretmen ve idareci boyutunda bütünsel olarak incelemiştir. Benzer olarak burada ailelerin önyargı ve sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarından sıkça bahsettiği; idareci ve öğretmenlerin davranış problemleri ve derse uyum sağlayamama problemlerini dile getirdikleri görülmüştür. Bunlara ek olarak çocukların genel olarak okuldan, öğretmen ve arkadaşlarıyla olan iletişimlerinden memnun olmalarına karşın; arkadaşları tarafından sık sık okulda olan olaylardan sırf roman oldukları için sorumlu tutulduklarını dile getirmişlerdir.

Roman öğrencilerin okul doyum düzeylerinin incelendiği çalışmada okul doyum düzeyi ile algıladıkları sosyal destek ve algıladıkları öğretmen davranışları arasında anlamlı ilişki bulunmadığı ortaya konmuş ve bu durumun Roman öğrencilerin okula devamsızlık düzeyleriyle ilişkili olabileceği yönünde düşünce ortaya konmuştur (Öksüz, Güven Demir ve Baba Öztürk, 2018). Bu durumu destekleyecek şekilde Adıgüzel (2020) çalışmasında Roman öğrencilerin eğitim hakkından yeterince yararlanmadığını ve okullaşma oranlarının artırılması gerektiğini belirtmiştir. Ektiren ve Kaynar (2017) ise çalışmalarında Roman vatandaşların eğitimine yönelik hizmetlere belediye çalışanlarının bakış açıları incelenmiştir ve burada da toplumdaki bireylerin eğitim düzeylerinin arttıkça dezavantajlı grupların eğitime yönelik daha olumlu bakış açısı geliştirdikleri görülmüştür. Yani Roman vatandaşlara önyargının azaltılmasında yalnızca onlara yönelik iyileştirme projeleri değil aynı zamanda toplumdaki diğer bireylerin de bu konudaki duyarlılığını arttırmaya yönelik eğitsel tedbirler alınabilir.

Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı grupların eğitimleri ve bu grupta yer alan Roman vatandaşların eğitimlerinin incelendiği ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yer alan makaleler bir araya getirilmiştir. Bu konuda yapılacak olan

sonraki çalışmalar için veri kaynağı oluşturulmaya çalışılmıştır. Genel olarak dezavantajlı grupların ve Romanlar'ın eğitim yaşantılarına ilişkin bir bakış açısı oluşturulup alandaki problemlere ışık tutulmaya çalışılmıştır. Uygulamaya yönelik çalışmalara kaynak oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaya ek olarak literatürde yer alan bu konudaki tezler incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2020). Türkiye’de yaşayan Romanların eğitim hakkının Avrupa Birliği ve sosyal politika açısından değerlendirilmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 11(21), 1-20. 02/12/2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1028626> adresinden erişildi.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2016). Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi. Erişim Adresi: http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/wZYtU+Roman_Vatandaslara_Yonelik_Strateji_Belgesi_2016-2021_.pdf. Erişim Tarihi: 02/12/2020
- Aytaş, G., ve Kardeş, D. (2014). Dezavantajlı öğrencilerin okuma anlama gelişimleri. *TurkishStudies*, 9(11), 79-92. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7493>
- Bayır, Ö. (2019). Dezavantajlı gruptaki çocuklarla eğitim süreci: sınıf öğretmeni adaylarının görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 44(199), 321-336. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2019.7893>
- Cerit, Ç., Porsuk, A.O. (2020). Roman çocukları ve okula devamsızlıkları: kırklareli’de bir okul örneği. *Uluslararası Akademik Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 283 – 295. <https://doi.org/10.47793/hp.778134>
- Çetin, B.I. (2017). Kimlikleriyle romanlar: Türkiye’deki Roman vatandaşlara yönelik sosyal içerme ulusal strateji belgesi ve birinci aşama eylem planı’nın değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 85 – 112. <https://doi.org/10.11611/yead.278435>
- Diktaş, A., Deniz, A.Ç., ve Balcıoğlu M. (2016). Uşak’ta yaşayan Romanların Türk eğitim sistemi içerisinde yaşadıkları problemler. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1121-1142. 01/12/2020 tarihinde <http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/206402> adresinden erişildi.
- Disadvantaged Groups. (2021, 10 Ocak). *Disadvantaged groups*. Erişim adresi <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1083>

- Ektiren, M.T., ve Kaynar, M.N. (2017). Mahalli idarelerin dezavantajlı gruplara eğitim desteği verme sürecindeki rolleri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 51-68. 05.12.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/743684> adresinden erişildi.
- Es, M., ve Menteşe, B. (2018). Yerel Yönetimlerde Dezavantajlı Gruplara Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(19), 525-551.
- Fındık, L., ve Kavak, Y. (2013). Türkiye’deki sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin pısa 2009 başarılarının değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(2), 249-273 05.12.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108154> adresinden erişildi.
- Genç, Y., Taylan, H.H., ve Barış İ. (2015). Roman çocuklarının eğitim süreci ve akademik başarılarında sosyal dışlanma algısının rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 79-97. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2796>
- Gökbayrak, Ş. (2005). “Avrupa birliğinin sosyal koruma sorunsalı olarak sosyal içerme politikaları”, *Çalışma Ortamı Dergisi*, 80, 16-17.
- Kahraman, F., ve Kahraman, A.B. (2017). Dezavantajlılığın çocuk halleri: dünyada ve Türkiye’de dezavantajlı gruplarda yer alan çocukların durumu. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 8(20), 255-268 03/12/2020 tarihinde <http://earsiv.kmu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11492/1598/Kahraman%20%20Fatih%20202017.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişildi.
- Karadağ, E. (2009). Eğitim bilimleri alanında yapılmış doktora tezlerinin tematik açıdan incelemesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi: Kırşehir*, 10(3), 75-87.
- Kazu, İ.Y. (2019). Sosyo-Ekonomik açıdan dezavantajlı kişilerin eğitimleri sırasında karşılaştıkları sorunlar. *Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 249 – 273. <https://doi.org/10.14582/DUZGEF.1912>
- Köse, E. (2019). Dezavantajlı bölge okullarında öğrenim gören risk altındaki öğrencilerin okul bağlılıklarını etkileyen faktörler. *Eğitim ve Bilim*, 44(199), 321-336. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2019.7893>
- MARKA Doğu Marmara Kalkınma Ajansı. (2011), Dilovası’nda Dezavantajlı Grupların İstihdam Potansiyelinin Artırılması: Araştırma Sonuç Raporu.

- Mayer, E. S. (2003). What is a Disadvantaged Group Minneapolis: Effective Communities Project.
- Merriam, S. B. (2002). Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis. San Francisco, CA: Jossey Bass.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (1973). 1739 sayılı Mili Eğitim Temel Kanunu. Erişim adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.doc>
- Öksüz, Y., Demir, E.G., ve Öztürk M. (2018). Roman çocukların okul doyumu düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (samsun ili örneği). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 256-268. doi: 10.16986/HUJE.2017029312
- Özbaş, M. (2018). Dezavantajlı sosyolojik tabakalarda zorunlu eğitim sürecini etkileyen değişkenler. *Kastamonu Education Journal*, 26(4), 1143-1154. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.434262>
- UNESCO (1998), *Education Strategies for Disadvantaged Groups*, UNESCO Working Documents in the Series IIEP Contributions, 26/05/2021 tarihinde <http://www.iiep.unesco.org/en/publication/education-strategies-disadvantaged-groups-some-basic-issues> adresinden erişildi.
- Yaşar, M.Y., ve Amaç, Z. (2018). Öğretmen adaylarının dezavantajlı öğrencilere eğitim verme deneyimleri: zorluklar ve fırsatlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 611-634. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.410242>
- Yıldırım, A.,& Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Araştırma Makalesi/Research Article

KOCAELİ ROMANLARINDA GEÇİŞ DÖNEMİ: ÖLÜM*

THE TRANSITION PERIOD IN THE ROMANS OF KOCAELİ: DEATH

Eylem ATAMAN POLAT**

*Geliş Tarihi: 12 Nisan 2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 18 Haziran 2021
(Accepted)*

ÖZ: Halk bilimine göre geçiş dönemlerinin son aşaması olan ölüm dönemi, Kocaeli Romanlarının yaşantılarında incelenmiştir. Roman kültürünün günlük yaşantıdaki izlerini, uygulama pratiklerini ve diğer komşu kültürlerle olan etkileşimini belirleyen unsurlar, inanç, adet, töre ve törenler ve bunlara ait bulgular ölüm olayı ile değerlendirilmiştir. Kocaeli ili sınırı içinde İzmit ve Kandıra ilçelerinde yer alan Akçakayran, Kozluk, Serdar ve Tavşantepe Mahallelerinde alan çalışması yapılarak kaynak kişi görüşmeleri kayıt altına alınmıştır. Kaynak kişilerin Roman dilini bildikleri ve kullandıkları tespit edilmiştir. Bu mahallelerde yaşayan ve mevsimsel göçerlik özellikleri de gösteren Romanların geçtikleri yerlerin kültürel ve inançsal izlerini taşıdıkları, Alevi ve Sünni inancına bağlı oldukları belirlenmiştir. Farklı uygulama ve pratiklerin inanca ve göç yerlerine göre şekillendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Roman, Halk bilimi, Geçiş Dönemi, Ölüm

ABSTRACT: The death period, which is the last phase of the transition periods of folklore, was examined in the lives of Romans of Kocaeli. The elements that determine the traces of Roman culture in daily life, its practices and its interaction with other neighboring cultures, beliefs, traditions, customs and ceremonies and their findings were evaluated with the death event. A field study was conducted in Akçakayran, Kozluk, Serdar and Tavşantepe neighbourhoods in İzmit and Kandıra districts within the boundary of Kocaeli province, and resource person interviews were recorded. It was determined that the resource people know and use the Roman language. It was identified that the Romans living in these neighborhoods and showing seasonal nomadic characteristics bear the cultural and religious traces of the places they passed through, and are devoted to the Alevi and Sunni beliefs. It was observed that different implementations and practices are shaped according to beliefs and places of migration.

Key Words: Roma, Folklore, Transition Period, Death

* Bu Çalışma *Kocaeli Romanlarında (Akçakayran, Kozluk, Serdar, Tavşantepe) Geçiş Dönemleri (Doğum, Evlenme, Ölüm)* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans mezunu, eylematamanpolat@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7163-089X>

GİRİŞ

Geçiş dönemlerinin üçüncü ve son aşaması olan ölüm olayında doğum ve evlenmede olduğu gibi birçok davranış, adet, inanç, töre ve törenlerden oluşur. Ölüm, somut olarak insan yaşamının sona ermesidir ama insan topluluklarının inanış ve törenlerinde bu olay da doğum ve düğün gibi bir geçiş aşaması değerini taşır; ölümden sonra da ölümlü yaşayanlarla ilişkileri alışverişleri süre gitmektedir (Boratav, 1984: 194). Bilinmeyene duyulan korku ve yakınlarını kaybetmenin verdiği acı ölümlü ilgili uygulamaları sık ve önemli hale getirir. Ölüm çevresindeki inanmaları üç grupta toplamak olanaklıdır. Ölümlü öte dünyaya gidişini kolaylaştırmak, geri dönüp bu dünyaya uğursuzluk vermemesini sağlamak ve ölümlü yakınlarının üzüntülerini azaltarak günlük hayatlarına devamlarını kolaylaştırmak adına yapılmaktadır.

İnsan doğar, büyür ve ölür. İnsan yaşamı ölümlü nihayetlendir. Ölümlü de diğer geçiş evreleri gibi süregelen adetleri vardır ve bu adetlerin pek çoğu inanma temellidir. Ölüm olayında etkili olan en önemli duygu korkudur ve bu duygu etrafında gelişen birtakım sakımlar, hazırlıklar, korkuyu hafifletmenin bir yoludur. Matem uygulamaları tarihin ilk zamanlarından beri vardır. Örneğin; eski Türklerde “Yuğ törenleri” düzenlenir ve bu törende ölümlü mezarı etrafında yedi defa dönerlerdi (Banarlı, 1976: 44). Ölüm olayı ile ölümlü anlamlandıramayan insan ölümlü ilgili düşüncelerini, sıkıntılarını birtakım uygulamalarla hafifletmeye anlam vermeye çalışmıştır. Canlı varlığın hayati fonksiyonlarının sona ermesi olarak bilinen ölüm, insanların yaşantısında yaralan maddi ve manevi bütün kültürel değerleri inceleyerek geleceğe miras kalmasını amaçlayan halk biliminin önemli aşamalarından birini oluşturmuştur.

İnsanoğlu için ölüm gerçeği üzücü, soğuk ve acı dolu fakat kaçınılmaz olmuştur. Doğan her canlı bir gün bu gerçeğe karşılaşır. İnsanlar ölümlü, “öte dünyaya uçmak”, yani hayatın sonu olarak algılamaktadır. İnsan hayatının son aşaması olan ölüm insanlar tarafından zor kabul edilen bir gerçektir. Yaygın olarak çaresizlik oluşturan ölüm can ve bedeninin birbirinden ayrılmasıdır. Ölümlü uzaklaştırmak, ölenin öte dünyada huzur içinde olmasına yönelik işlemleri yapmak, ölenin yakınlarına ve çevresine yeni ölümler gelmesinin önüne geçebilmek, ölenin yakınlarını yeniden gündelik yaşama katılmasını ve toplumsal adaptasyonunu sağlamak halk arasında ölüme karşı çaresiz kalan insanın ölümlü duyulan çaresizliği hafifletme çabasıdır. Ölümlü herkes için kaçınılmaz bir son oluşu, dünyanın her yanında ölüm çevresinde toplanan adetlere ve işlemlere evrensel bir karakter kazandırmıştır. Bu bakımdan aralarında gerek coğrafî, gerekse kültürel bakımdan ayrımlar bulunan değişik yapıdaki toplumların konuyla ilgili inanmaları,

adetleri ve işlemleri arasında çoğu zaman şaşırtıcı benzerlikler görülmektedir (Örnek,1977: 20).

Kocaeli ilinde yaşayan Romanların yaşantıları ölüm geçiş dönemi çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmamız İlde çeşitli mahallelerde ikamet eden ve yer yer göçerlik özelliği gösteren Romanların yoğun olarak yaşadığı dört mahallede gerçekleşmiştir. Bu mahalleler Serdar Mahallesi, Tavşantepe Mahallesi, Kozluk Mahallesi ve Kandıra Akçakayran Mahallesi'dir. Çalışmada belirtilen mahallelerde saha çalışması yapılarak ölüm döneminin inanç, adet, töre ve törenlerle gelişen uygulamaları araştırılmıştır. Çalışmamızda gözlem ve görüşme teknikleri de kullanılmış ses ve görüntü alma aygıtlarından yararlanılmıştır. Çalışmamızda otuz altı Kaynak kişi ile bir yıl boyunca çalışılmış ve kaynak kişiler kayıt altına alınmıştır. Mahalleler, kahvehaneler, evler ve ibadet yerleri ziyaret edilmiştir. Türkiye'de folklorun bir ilim şubesi olduğu gerçeğinden yola çıkarak halk biliminin içerdiği konular içinde önemli bir yer teşkil eden geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüm geçiş dönemini Roman kültürü bakımından tanımak ve devamlılığını sağlamak amacıyla yapılmış olan bu çalışmada ölüm olayı ve ritüelleri araştırılmıştır.

Bu çalışmada ölüme ilgili inanış, uygulama ve pratikler üç başlıkla ele alınmıştır. Bunlar: ölüm öncesi, ölüm sırasında ve ölüm sonrası biçimindedir. Bu başlıklar kendi içerisinde alt başlıklarla sınırlanmıştır.

1.ÖLÜM ÖNCESİ

Bedenin hayati fonksiyonlarının bitmesi ve yaşam gücünün sona ermesi olan ölüm aile üyeleri için aileden birinin yaşadığı çevreden alınması kaybedilmesidir. Bununla birlikte dini inançlara göre yeni bir hayatın başlangıcı kabul edilir. Ölüm için gerçekleşen inanç törenlerinin, toplum yaşantısında sahip oldukları büyük önem, uygulamaların çeşitliliği ve yaptırım gücü ölüm olayının toplumda ortaya çıkardığı korkunun etkilerini ortaya koymaktadır. Ölüm olayı nedeniyle düzenlenen dinî törenlerin grup yaşantısında oluşturduğu etkiler, ölenin toplumsal statüsü çerçevesinde büyük yankılara neden olmaktadır. Çalışma yaptığımız dört mahallede ortak ve farklı şekilde ölümü düşündüren ön belirtiler ve kaçınmalara rastlanmıştır. *Mulaz* olarak isimlendirilen ölüye büyük bir saygı duyulduğu ve ölen kişiden korkulmadığı görülmüştür. Kaynak kişilerden Necmi Sevinç“ *ölümün yüzü soğuktur fakat ölüm insanlık halidir mecbur öleceksin, ölümü erteleyebilirsin ama kaçamazsın* ”sözleri ile ölüme ilgili kaçınmalara nasıl yaklaşıldığını ifade etmiştir.

1.1. Ölümü Düşündüren Önbelirtiler

Halk arasında bu denli korkulan ve üzüntü yaratan ölüm olayı etrafında ölümü düşündüren, ölen kişi ve ait olduğu grup etrafında şekillenen, birtakım inanma ve uygulamalar vardır.

Rüyalar, gök olayları ve günlük yaşamdaki çeşitli pratiklerle ilgili olan bu inanmaların en yaygın olanları hayvanlarla ilgili olanlarıdır. Köpek ulumasının, baykuş ötmesinin, kargaların sürüler halinde uçuşarak ses çıkarmasının ölüm getireceğine inanılır. Köpeğin, önünde uluduğu evden veya mahalleden cenaze çıkacağı düşünülür. Baykuş evin damında ötüyorsa o eve veya hane akrabalarından birine, ev dışında ötüyorsa mahalleye veya köye uğursuzluk getireceği düşünülür. (KK3,6,11,34)

Kaynak kişilerden Bahçe Ersoy “*Rüyada beygir görmek tabut görmektir, Köpek kapıda uludu mu kademsizliktir ölü var demektir*” şeklindeki sözleriyle ölümle ilgili inanmalarını aktarmaktadır. Ölümü düşündüren diğer ön belirtiler şunlardır:

- Ölecek kişinin gözü kısılır, burnu küçülür, ter içinde kalır (KK3).
- Benzi sararır. Benzi yeşillenir (KK33).
- Rüyada ayakkabı görmek mezar görmektir (KK6).
- Ay tutuldu mu tüfek atılır ölüm var demektir (KK23).
- Gökte yıldız kayarsa birinin öleceğine inanılır (KK11).
- Rüyada ölen kişi birini çağırırsa o da giderse öleceğine inanılır (KK28).
- Hastanın geçmişten bahsetmesi, bazı kişileri görmek istemesi, şuurunun gidip gelmesi (KK14).
- Hastanın yakınlarının gözü seğirir (KK33).
- Gök gürlmesi, çok yağmur yağması (KK2).

1.2. Kaçınmalar

Çağrışım yoluyla ölümü hatırlatan, başka bir söyleyişle ölüm için ön belirti sayılan belli olayların, eşyanın, düşlerin, psikolojik ve fizyolojik değişikliklerin yanında, yerine getirilmediği zaman ölüm getireceğine inanılan birtakım işlemler ve davranışlar da görülmektedir (Örnek, 1971: 37).Yeni bir ölümün olmaması, ölenin geride kalanları rahatsız etmemesi, ölenin ruhunun rahat etmesi için birtakım pratikler uygulanmaktadır. Yerine getirilmesi uygun olan ve yerine getirilmezse birtakım olumsuzluklar doğuracağına inanılan pratikler şöyledir:

- Örümcek, kedi, köpek gibi hayvanlar öldürülmez (KK6).
- Cam veya ayna kırılmaz (KK7) .
- Gece gece sakız çiğnenemez (KK7) .

- Ölünün yüzüne bakılmaz özellikle hamileler ve çocuklar bakmaz, yakını değilse bakmaz (KK17).
- Mezarlıktan geçilirken müzik açılmaz, elle gösterilmez, ısıklık çalınmaz (KK18) .
- Mezarlığın yakınlarına çiş yapılmaz (KK35) .
- Gece rahmet okunmaz Rahmet gündüz okunur (KK6).
- Mezar üstündeki çiçekler koparılmaz (KK36).
- Ölünün eşyaları giyilmez (K11) .
- Ölünün arkasından su dökülür (KK1) .
- Gözü yere bakanın öleceğine inanılır (KK4).
- Evin halıları yerleri temiz olursa kötülükler de uzaklaşır (KK34).

2. ÖLÜM SIRASI

2.1. Ölüm Anında Uygulanan Âdetler-Ölüyle İlgili İnanışlar

Çalışma yaptığımız mahallelerde uygulanan adetlerin yaygın olarak benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Ölüm anında yapılan uygulamalar şu şekildedir:

- Mahallelerde ölüm anında ölecek hastanın eş, dost ve yakınları hastanın yanında bekler ve ölecek hasta yalnız bırakılmaz (KK16).
- Hastanın yanında dua okunur, Kuran-ı Kerim okunur (KK35).
- Hastaya bir isteğinin olup olmadığı sorulur, istekleri yerine getirilir (KK15)
- Hastaya su verilir (KK13,24,34).
- Öleceği anlaşıldığı zaman sağ tarafa çevrilir (KK19).
- Başı kible yönüne çevrilir (KK16).
- Pijamaları çıkarılıp yastığının altına konulur (KK3) .
- Göz kapakları kapatılır (KK16,35,11).
- Kapı açık bırakılır (KK3).
- Pencere açılır oda havalandırılır (KK7,25,36,20).
- Yüzük, saat, takma dişi varsa çıkartılır (KK3).

2.2. Ölümün Duyurulması

Ölümün duyurulması işlemi, ölen kişinin yakınları tarafından yapılmaktadır. Ölen kişinin evindeki ağlama sesleri, eve gelen giden kişilerin artması, ölümü haber veren davranışlardır. Ölen kişinin yakınları tarafından din görevlilerine haber verilir ve sela okunması istenir, bu yaygın bir uygulamadır. Uzakta olan yakınlarla, ölüm haberi verilmeden önce hastalandı, ağırlaştı veya sizi sayıklıyor gibi haberler verilir. Ölünün yakınlarına yardımcı olmak için ölenin sevenlerine haber vermek geciktirilmez. Bu durumu Serdar Mahallesi'nde görüştüğümüz kaynak kişi Coşkun Acar “ölenin yakınları camiye haber verir” şeklinde açıklamaktadır. Tavşantepe

Mahallesi'nde görüştüğümüz kaynak kişi Çiğdem Özarış “*mahallede ölüm olduğunda akrabalar Tavşantepe Cem evine haber verir*” ifadesini kullanmıştır. Görüştüğümüz kaynak kişilerden Tavşantepe Mahallesi'nde oturan Cemal Demirkır “*Roman olmayan bir yabancı erkek biz “Gaco”deriz, mahallenin yüksek bir yerine çıkararak ölü olduğunu diğer komşulara duyurur*” sözleriyle daha çok kişinin haberdar olduğunu belirtmiştir. Bu sayede ölüm sonrasında dikkat edilmesi gereken hususlara komşu kültürlerin hassasiyeti sağlanmıştır.

2.3. Ölüm Akabindeki Âdetler

Ölünün öte dünyaya gönderilişinde ön hazırlık niteliğindeki bu işlemlerin kimilerinin temelinde ölene “canlı” gözüyle bakmanın ve ondan korunmanın tipik belirtileri yatarken, kimilerinde de hijyenik endişeler ve dinsel gelenekler rol oynamaktadır (Örnekle, 1977: 214).

Ölen kişinin ölümden korkmaması için daha önce ölen yakınlarına ait olduğunu bildiği bir eşyanın odada onun görebileceği bir yerde tutulması sağlanarak daha rahat edeceği nefesini kolay teslim edeceği şeklindeki uygulamayı gerçekleştirdiklerini kaynak kişilerimizden Gönül Turgay aktarmıştır.

Alan çalışmalarımızda görüştüğümüz kaynak kişilerden elde ettiğimiz ölüm akabindeki adet ve uygulamaların diğerleri şunlardır

- Ölen kişinin göz kapaklarına gül yaprağı konulur (KK20).
- Ölen kişi evden çıkana kadar odası süpürülmez (KK20).
- Ölünün yaşadığı yere kapıya veya duvara çivi çakılır (KK6).
- Gözü hasret gitmesin diye kapatılır (KK,11.21.27).
- Çenesi bir bezle bağlanır (KK,11,21,27).
- Eli ayağı bağlanır (KK,11,27).
- Ölünün başında sabaha kadar mum yanar (KK11,21).

2.4. Defin Hazırlığı Defin İşlemi (Ölünün Gömülmesi)

Ölüm olayının gerçekleşmesinin ardından vakit kaybetmeden defin hazırlıkları başlar. Mevtanın veya defin hazırlıklarının fazla bekletmeden yapılması uygundur. Uzak yerden gelecek akrabaları varsa en fazla bir gün bekletilir. Kavak ve gürgen ağacından yapılan tabut içine yerleştirilen mevtanın sosyal konumuna göre çeşitli simgeler kullanılır, bu simgeler genellikle ölen kadınsa çember, erkekse havlu, Şehitse bayrak şeklindedir.

- Çalışma yaptığımız alanlarda kaynak kişilerin aktardıkları bilgiler şöyledir:
- Uzak yerden gelecek akrabaları varsa bir gün bekler yoksa o gün gömülür (KK34).
- Mulo kıyafetleri çıkarılarak ılık suyla yıkanır ve sabunlanır (KK13).
- Dudak arası, burun deliği ve kulakları temizlenir (KK13).

- Cenazenin yıkandığı sudan artan kısım ayak basılmayan bir yere dökülür (KK13).
- Mevta beyaz patiska kumaşıyla kefenlenir (KK1,16,34).
- Ölü kadınsa yakın bir akrabası tercihen kızı yıkar (KK26).
- Yıkanmadan artan su çukur kazılır ve oraya atılır (KK6).
- Kefene sarılmadan önce hoş kokular sürülür (KK6).
- Mevtanın eli ayağı bağlanır (KK14,11).
- Cenaze kefene konulduktan sonra ölenin yüzü açılır ve yakınlarına gösterilir (KK11,19).
- Çocuklara mevta gösterilmez sıkıntıya düşerler (KK23).
- Eskiden “*Mulaz*” bir gün evde saklanırdı şimdi hastanede kalıyor (KK6).

Ölümün gerçekleşmesinin ardından yıkama ve kefenleme ile ilgili hazırlıklar başlar. Erkek ve kadın için ayrı olarak uygulanan bu işlemlerde önce yıkama ve daha sonra kefenleme gerçekleşir. Ezan vaktine bir iki saat kala cenaze “*tenesir*” denilen bir yere yatırılır. Ölünün dışarıdan görülmemesi için kapalı bir yer tercih edilir. Erkek ölüyü erkek, kadını ölüyü kadının yıkaması uygundur. Kadın ölüleri kadının yakın akrabaları ve eğer uygulayabiliyorsa kızının yıkaması tercih edilen bir durumdur. Çalışmalarımızdaki kaynak kişilerin aktardığı genel düşünce cenaze yıkamaktan çekindikleri yönündedir. Cenazenin rüyalarına girmesini istemediklerini, bu nedenle din görevlilerini çağırdıklarını belirtmişlerdir.

Cenazenin taşınması ve gömülmesi sırasında gerçekleşen uygulamalar şöyledir:

- Tabutun üstüne ölü kadınsa yazma erkekse havlu konulur (KK7).
- Tabutun arkasından bir kova su dökülür (KK34).
- Cenaze önce sol sonra sağ omuza alınır (KK20).
- Cenaze mezara konulana kadar ayakta bekletilir (KK20).
- Cenazenin geçeceği yerde uyuyan çocuk varsa uyandırılır (KK6,17).
- Cenazenin geçtiği yolda müzik varsa susturulur (KK33).
- Cenazeni üstünden kedi atlarsa uğursuzluktur (KK7).
- Kabrin üstü örtülürken sırayla en yakınları toprak atar (KK7).
- Toprak atılan kürek elden ele verilmez yere bırakılır tekrar alınır (KK15).
- Cenaze gömüldükten sonra başında imam kalır (KK34).
- Mezara kırk defa Tebareke suresi okunan ibrik içindeki su dökülür (KK34).
- Ölen kişi kadınsa tabutun üstündeki yazma su dökülen ibriğe bağlanır (KK2,16).
- Din görevlisi kabir sorularını sorar “*talkın*” verir (KK34).
- Mezar ıslatıldıktan sonra ölüyü temsil eden bir çubuk dikilir (KK36,16).

Çalışma yaptığımız alanlarda ölen kişinin ölüm şekline göre eğer bedeni zarar görmüşse yıkama işlemi yalnız su serpme şeklinde yapılır. Döşeğiyle gömme işlemi de aynı şekilde zarar görmüş, parçalanmış mevtalar için uygulanmaktadır.

3. ÖLÜM SONRASI

3.1. Ölü Evi (Yas Evi-Cenaze Evi)

Kocaeli’nde yaşayan Romanlar ölü evine “*yas evi*”, “*cenaze evi*” gibi isimler vermektedir. Yas evine ölüm olayını duyan kişilerin erken gitmesi uygundur. Bu süre mümkünse üç gün içinde olmalıdır. Uzak yerde olanlara ve haberi duymamış olanların taziyeleri sonraki günlerde de kabul edilip hoşgörüyü karşılanmaktadır. Yakınlarını kaybeden insanlar günlük yaşantılarından farklı olarak birtakım uygulamalar gerçekleştirirler. Ölümün verdiği üzüntüyü hafifletmek, ölenin öte dünyada rahat etmesini sağlamak temelli olan bu uygulamaların en belirgin özelliği ölü evinin ve yakınlarının yas tutması ve ölü evine yas evi denmesidir. Cenaze evinin önüne bırakılan ayakkabı ve eve gelip gidenlerin sayısı, ölen kişinin yakınlarının ağlama sesleri “*bu evde cenaze var*” “*biri ölmüş*” gibi bir düşünce oluşturmaktadır. Ölen kişiyi yakınları evde ve evin önünde ağlayarak üzüntülerini ifade ederler. Cenaze eviyle ilgili uygulamalar şöyledir:

- Cenaze evinin önüne ayakkabı konulur (KK26).
- Konu komşu cenaze evine yemek götürürler (KK4,1, 25,35).
- Yedi gün boyunca mevlit okunur (KK4,14,25,35).
- Her cuma ve pazartesi mevlit okutulur (KK25).
- Yedisinde, kırkında ve elli ikisinde mevlit okunur (KK4,14,25,35).
- Ölen kişi için lokma dökülür veya helva yapılır (KK19).
- Ölü evinde üç gün mum yakılır (KK19,33).
- Ölü evine giren kelebek veya kuş gibi canlıların ölünün ruhundan olduğuna inanılır (KK67).
- Ölü evinin kapısında üç gün yıkama suyunun ateşi yakılır (KK24).
- Etrafta bir düğün dernek varsa ölü evine haber verilir gönül alıp izin istenir, yakın akrabaysa düğünü derneği erteler (KK24).
- Gelen ziyaretçilere lokum ve gül suyu ikram edilir (KK18,27).

Cenaze evinde ölünün yakınları taziyeleri kabul eder ve yakını kaybeden kişilere başsağlığına giderken çay ve şeker götürülür. Yas evine gelen kişilerin yakınlarına söyledikleri taziye cümleleri şöyledir:

- Allah rahmet eylesin (KK17).
- Mekânı cennet olsun (KK18).
- Yattığı yerde huzur bulsun, mezarında bol bol muz yesin (KK7).
- Allah sabırlar versin (KK19).

- Allah başka acı göstermesin (KK13,29)
- Başınız sağ olsun (KK1,16)
- Hüküm Allah'ındır (KK22).
- Miracı mübarek mekânı cennet olsun (KK22).
- Bir Allah'ın emri Takdiri ilahi neylersin (KK35).
- Allah taksiratını affetsin (KK22).
- Bir gün hepimizin başına gelecek bugün sana yarın bana (KK7).
- Tutulan matem süresi uzun bir dönem olarak gerçekleşmekte yas evine ve yakınlarına göre değişiklik göstermektedir. Yasın bitme süresi kırk gün veya elli iki gün olarak sayılmaktadır. Mevta için yedi gün dua okunur daha sonra kırkıncı gün mevlidi yapılır ve elli ikinci gün yine mevlit okutulmaktadır. Ölen kişinin ölümünün ardından geçen bir yıllık süre sene-i devriyesi olarak adlandırılır ve mevlit okutulur (KK36).
- Her pazartesi ve perşembe günü ölünün ruhunun evini ziyaret ettiğine inanılır (KK18).

Romanlar temizliğe oldukça önem vermektedir ve özellikle evlerinin içini temiz tutmaya göstermiş oldukları gayret ölüm sonrası ölü evinde de kendini gösterir. Ölen kişinin ardından evde bulunan halıların yıkanması, evin badana boya yapılması çalıştığımız dört mahallede de görülmektedir.

3.2. Ölü Yemeği

Ölenin ruhu ya da canı için verilen''ölü yemeği''ölümle ilgili adet ve inanmaların önemli bir bölümünü oluşturur. Ölü evine ölenin yakınlarının acısı büyük düşüncesiyle komşuları yemek götürür. Bu uygulamada komşuların acısını paylaşmak ve onlara yardımcı olmak amacı vardır. Ölünün yakınları cenaze günü kurulan masalarda taziyeye gelenlere yemek verir. Yemek uygulaması, dua okunan diğer günlerde de devam etmektedir. Ölünün maddi durumuna göre yemek uygulaması değişiklik gösterir. Ölü yemeği yerine bazı aileler lokma veya helva vermektedir. Çalışma yaptığımız alanlarda ölen kişinin ardından yapılan yemek uygulamaları şöyledir:

- Ölü evinde birkaç gün yemek pişmez (KK14,36).
- Cenaze evinin önünde taziyeye gelenlere yemek verilir (KK14,36).
- Ölünün duasının okunduğu yedi, kırk, elli iki, günlerde yemek verilir (KK14,36).
- Ölünün her sene devrinde yemek verilir (KK14,36) .
- Ölünün evinde pazartesi ve perşembe günleri helva kavrulur (KK15,17).
- Ölünün ilk günü ve üçüncü günü lokma dökülür (KK5).
- Üçüncü gün'' langide'' hamur yapılır (KK6).

3.3. Ölünün Eşyaları

İlkel dönem insanları, ölümün tam olarak bir yok oluş anlamına gelmediğine; ölen kişinin yaşamını herhangi bir şekilde sürdürdüğüne, geride bıraktıklarıyla ilişkiler kurduğuna, hatta onların günlük yaşantılarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebildiğine inanmışlardır (Örnek, 1977: 224). Çalışmalarımız sırasında Kandıra Akçakayran Mahallesi'nde ölen kişinin kıyafetlerine verilen önemin çok olduğunu belirledik. Görüşme yaptığımız kaynak kişilerden Bahçe Ersoy Ölen kişi kadınsa kocasının gömleği göğsüne, erkekse karısının çemberi göğsüne konularak gömüldüğünü belirtmiştir.

Ölen kişi ailesinde derin bir üzüntü yaratır. Ölen kişiyi sevenler acılarını paylaşmak ve onu gittiği âlemden rahat ettirmek huzura kavuşturmak için gerçekleştirilen davranışlar içinde ölünün eşyalarıyla ilgili inanmalar da çalışma yaptığımız alanlarda farklılıklar gösterir.

Ölünün kıyafetlerini pijamalarını yastığının altına koymak Akçakayran ve Tavşantepe Mahallelerinde uygulanmaktadır. Görüştüğümüz kaynak kişilerin bu konudaki diğer uygulamaları şöyledir:

- Ölünün kıyafetleri çayıra çimene çıkarılır kötü ruhu çıksın diye. Ölenin kıyafetlerini çayıra çimene çıkarıp bir ağaca asılır amaç üzerlerindeki kötü ruhların çıkmasıdır. (KK4).
- Açık alanda ağaca asılır (KK4,25).
- Ölünün kıyafetleri dere kenarına konulur ki suya karışsın ruhu arınsın (KK2,24)
- Ayakkabıları kapının önüne konulur (KK27).
- Kızı varsa hatıra diye sandığında bir iki parça eşyasını saklar (KK4).
- Fakir fukaraya dağıtılır (KK27,36).
- Ölünün pijamaları yastığının altına konur (KK6).
- Ölen kişinin kıyafetlerini Ormana atarsın, atmazsan Ahrette gölge kalır (KK23) .
- Yüzüğü, saati varsa en küçük oğluna verilir (KK24).
- Tespih varsa büyük oğluna verilir (KK24).
- Eşyalar fakire dağıtılır (KK15).

3.4.Ruhla İlgili İnanmalar

Anadolu halkının tasarımlarına göre ruh, kişiyi gerek sağlığında, gerekse ölümünden sonra yaşatan bir cevherdir. İnsanın sağlığında bedenindeki organların birinde eğleşen ve insana hayat gücü sağlayan ruh, ölümden sonra da sahibinin bir çeşit sembolü olarak yaşamını sürdürmektedir (Örnek,1971:61). Beden geçici, ruh

kalıcıdır. İnsan bedeniyle değil, ruhuyla mücadele eder. Ruh ölmez, beden ölür (Altun, 2008: 179).

Ruhun ölümle bedeni terk ettiğine ancak ölen kişinin ruhunun zaman zaman yaşadığı yeri ziyaret ettiğine inanan Romanlar ölen kişinin ruhunun rahat etmesi için dualar okuyup yemekler vermektedirler. Ölen kişinin öteki dünyada rahat etmesi için türbe ziyareti yaparak, ölünün ruhunun rahatlatıldığına inanan Romanlar özellikle Çorbacı Arap Baba ve Elif Ana Türbesi'ni ziyaret etmektedir. *Mulo* veya *mulaz* olarak isimlendirdikleri ölü aynı zamanda ruhtur ve bir insana görünürse dua etmesi gerekmektedir. Kaynak kişilerden Aynur Özmetek “*Ölünün ruhu kıyamet kopunca yerine yerleşir gezer ve gider*” demektedir. Çalışma yaptığımız her dört mahalle de ruha inanmaktadır. Kaynak kişiler ruh inancıyla ilgili düşünceleri ve ruh denilince nasıl bir anlam çıkardıklarını şöyle belirtmiştir:

- Ruh, kişi öldükten sonra “*lamba yanıyor mu, evim kalabalık mı, oturuyorlar mı*” diye gelip bakarmış (KK15).
- Ruh, bedenden insan ölür ölmez çıkar, ruh bedenden ayrıdır, ruh çıkar beden kalır (KK11).
- Ruh, can çıktığı için bedenden ayrılır; canlıyken ruh bedeni terk etmez (KK11).
- Ardımdan dua okunuyor mu? Yas tutuluyor mu? Diye gelir (KK19).
- Cuma akşamları ve bayram akşamları gelir (KK24).
- Olmadık zamanlarda evde kelebek vb. canlılar dolaşırsa, bu birinin ruhu olduğuna yorulur (KK6,24).
- Ölürlen zorlanan moraran inleyen insanın ruhu zor çıkıyor demektir (KK7).
- Ruh insanın kalbindedir (KK24).
- Ruh her yeredir, ölünün eşyalarına da siner (KK6,24).
- Cenazenin yüzü soğuktur, Cahiller korkar (KK27).
- Mezarından bir şey koparırsan, alırsan ruhu seni rahat bırakmaz (KK27).
- Kıyafetleri ağaca asmasan ruh gitmez (KK6).

3.5. Ağıt Söyleme Yas Tutma

Ölen kişinin ardından duyulan üzüntü yaslarla kendini gösterir. Ölüm karşısında çaresiz kalan insanın duyduğu derin üzüntüsünü aktardığı pek çok davranış vardır. Bu davranışlar bazen beden diliyle bazen sözle gerçekleşmiştir. Ölen kişinin arkasından, yapılan yas törenine ağıt töreni denilmektedir. Ağıtlar genellikle kadınlar tarafından söylenmekte ve “*Ağlayıcı*” manasına gelen kelimelerle adlandırılmaktadır. Serdar mahallesinde oturan ve cenazeleri yıkayan Şerife Özcan'ın aktardığına göre ölen kişinin yakınları ölüm olayı gerçekleşince

ölü evinin önüne oturarak yakınlarını kaybetmenin verdiği acı ile yüksek sesle ağlarlar (KK22).

Ağıt söyleme ve yas tutma ile ilgili uygulamalar şöyledir:

- Allah büyüktür, doğrusunu bilir (KK6,23).
- Ölüme sabır lazım, Allah bilir (KK2).
- Canımızı Rabbim verdi, Rabbim alır (KK16) .
- Ölüm bir kavuşmadır (KK23).
- Ağlamak iyidir gülemezsin cenazenin peşine ağlayacaksın (KK7).
- Çok ağlarsan mevtayı ter içinde bırakırsın (KK24).
- Ölen kadınsa kocası kırk gün sakal kesmez (KK24).

Ölen kişinin ardından Ağıt söyleme ve kişinin yakınlarından özellikle de eşlerinden beklenen bir durumdur. Eş eğer ağlamıyorsa ayıplanmaktadır. Eşlerinin ölümünün ardından ağıt yakma Kocaeli Romanlarında görülen bir durumdur. Tavşantepe Mahallesi'nde yaşayan Yaşar Güz eşiyle küçük yaşta severek evlendiğini ve eşini kaçırdığını ve eşine olan sevgisi sebebiyle bir daha evlenmediğini söylemektedir. Eşine olan bağlılığını ve acısını matemini gönlünde yaşadığını aktaran Yaşar Güz, eşini ölümünden sonra sık sık rüyasında gördüğünü ve elleri açık bir şekilde kendisine doğru geldiğini aktarırken; “*Eğer evlenseydim matemini tutmasaydım rüyama da elleri kapalı gelirdi*” sözleriyle eşinin ölümünden sonra ona duyduğu sadakati aktarmaktadır. Yaşar Güz eşinin ölümünün ardından acısını şu cümlelerle aktarmaktadır:

- Ekmeği yüz kişi ile yerdin
- Nur içinde yatasın
- Karayağız toparlak bir kadındın
- Yaşın küçüktü seni kaçırdım
- Çemberi göğsüne koydun
- Ben büyüdüm dedin herkese
- Kaşlarımın karası yüreğimim yarası
- Saçlarının karası yüreğimin yarası.

Görüşme yaptığımız kaynak kişiler içinde Akçakayran Mahallesi'nde ve Tavşantepe Mahallesinde oturan Romanların eşlerinin ölümünün ardından evlenmeyi pek tercih etmedikleri belirlenmiştir. Çocuğu olanların “Hayırlı Gün”dedikleri Cuma gününde babalarına evlenmek isteyip istemediklerini sormanın bir gelenek olduğu, isteyen evlenip, istemeyenin eşinin yasını tuttuğu belirlenmiştir.

3. 6. Mezarlıklar-Mezar Ziyaretleri

Kabir ziyareti için belli bir gün yoktur; her zaman yapılabilir. Genellikle arife veya bayram günü tercih edilir. Yaşadıkları yerlerin şehir mezarlıklarına olan

mesafesi de bu durumu etkilemektedir. Çalışma yaptığımız alanlarda “dünya malı dünyada kalır” düşüncesi benimsenmiştir fakat mezara toplumsal yapı içindeki rollere göre birtakım simgeler bırakılmaktadır. Mezar ziyaretlerinin öncesi veya sonrasında Tavşantepe Mahallesi’nde yaşayan Romanlar mahallede bulunan Çorbacı Arap Dede Türbesini ziyaret etmektedirler.

Mezar ziyareti esnasında kaynak kişilerin aktardığı uygulamalar şöyledir:

- Gece mezarlıktan geçilmez (KK1).
- Mezarlıklar parmakla gösterilmez (KK25).
- Mezarlığa yakın yerlere çiş yapılmaz (KK25).
- Mezarlıktaki bitkiler veya yemişler koparılmaz (KK28).
- Mezarın bir yanına kuşların su içmesi için oyuk yapılır (KK28).
- Mezara basılmaz, üstünden atlanmaz (KK11,28,33).
- Mezarlığın yanından geçerken dua okunur (KK11,33)
- Mezarlığın yanından geçerken müzik varsa kapatılır (KK11,33)

3.7. Mezar Taşı

Mezar taşı Kocaeli Romanları arasında ölen kişinin ve ailesinin ekonomik durumuna göre şekillenmektedir. Görüşme yaptığımız kaynak kişiler nerde mezar yeri bulurlarsa ölen kişiyi oraya gömdüklerini, tercihen oturdukları mahallelere yakın istediklerini belirtmişlerdir. Akçakayran Mahallesi’nde yaşayan Bahçe Ersoy mezar Başına çember bağlamanın uygulandığını fakat eskisi kadar çok olmadığını belirtmiştir.

Mezar taşı ve mezar etrafında gelişen uygulamalar şöyledir:

- Mezar taşı mermerden olur (KK20).
- Mezar taşı yapılana kadar bu görevi tahta bir çubuk görür (KK27).
- Mezarın başındaki tahtaya ölen kişi kadınsa tabut üstündeki çember bağlanır (KK6,23).
- Mezara gül ve karanfil götürülür (KK26).
- Mezar sulanır (KK1,16,23).
- Mezar yabancı otlardan temizlenir (KK11).
- Ahiretin gölgesi servi ağacının dibine gömülür (KK11).
- Mezar taşının üstünü okumak unutkanlık yapar (KK36).
- Ölüm gurbette gerçekleşiyse cenazenin memleketine getirilir. Mezarı evine yakın olur (KK28).

Ölen kişinin rahat etmesi huzur içinde yatması için gereken bütün şartları yerine getirmeye özen gösteren Romanlar mezarlıklarını ziyaret etmekte ve itina göstermektedir.

Mezarlarına gül ve karanfil gibi bitkiler diken Romanlar bayram, arife gibi günlerde mezar ziyaretlerinde bulunurlar (KK25).

3.8. Ölümle İlgili Atasözleri ve Deyimler

Ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrasında ölüm olayı ve ölü ile ilgili kullanılan yaygın ve kalıplaşmış ifadeler şunlardır:

- Ölenle ölünmez (KK36).
- Ölümün yüzü soğuktur (KK23).
- Ölüden cahiller korkar (KK24).
- Ölüm Allah'ın emri (KK16,33).
- Ölüm girmedik ev olmaz (KK2).
- Ölümün çaresi yok (KK3,27) .
- Ölü evinde ağlamasını, düğün evinde gülmesini bilmeli (KK7) .
- Ölümünden öte köy yok (KK3).
- Her canı fanidir (KK21).
- Ölene ağlanır gülemezsin (KK21).

SONUÇ

Halk kültüründe hayatın geçiş dönemleri olarak isimlendirilen aşamalardan sonuncusu olan ölüm olayı, Kocaeli Romanlarının yaşantılarında araştırılmış ve bu çerçevede gelişen adet, inanma, tören ve uygulamalar belirlenmiştir. Kocaeli Romanları için ölüm döneminin öteki dünyaya geçerken kolay olması, geride kalanların sabır ve huzurlu olması temelinde şekillenen, inanç, adet, töre ve törenleri oluşturduğu gözlemlenmiştir. Kocaeli ili Kandıra ilçesinin Akçakayran Mahallesi, İzmit ilçesinin Kozluk, Serdar, Tavşantepe Mahalleleri araştırma alanımızı oluşturmuştur. Bu dört mahalle içinde farklı ve benzer ölüm uygulamalarına rastlanmıştır. Bu uygulamalardaki çeşitliliğin ve farklılığın nedeni Kocaeli Romanlarının farklı göç yollarını kullanarak farklı zamanlarda Kocaeli iline yerleşmeleridir. Ayrıca göç etikleri yerlerin kültürlerini benimsemeleri ve göçerlik özelliklerini yer yer sürdürmeleri bu kültürel çeşitliliğin nedeni olarak saptanmıştır. Alan araştırmamızda Kocaeli ilinde yaşayan Romanların yaşamış olduğu sosyal ekonomik ve dinsel değişim ve bu süreç içerisindeki kültürel etkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tespitler içinde dinsel tutum ve davranışların etkileri görülmüştür. Alevi inancını benimseyen Romanlar ve Sünni inancı benimseyen Romanlar arasında uygulama farkları olduğu görülmüştür. Alevi inancına bağlı olanların Tavşantepe Mahallesi'nde yaşayanlar ve Serdar Mahallesi'nde yaşayan Bohçacılar ve Akçakayran Mahallesi'nde yaşayan Romanlar olduğu görülmüştür. Kozluk Mahallesi'nde yaşayan Romanlar kendilerini Sünni olarak tanımlamaktadır. Görüştüğümüz kaynak kişiler kendilerini "Roman" olarak tanımlamaktadır ve kendilerine böyle hitap edilmesini istemektedir. Romanlar yaşadıkları mahallelerde bir arada yaşamayı tercih etmişlerdir. Yaşadıkları mahallelerin dışına taşmamayı tercih etmemekte ve bunun

kendilerini daha güvende ve huzurlu hissettirdiğini belirtmektedir. Saha çalışmaları sırasında her dört mahallede yaşayan Romanların Romanca bildiği, yaşça büyük olanların dili kullandığı ve ölümle ilgili inanmalarda roman diline ait kelimelerin kullanıldığı belirlenmiştir. Alan araştırması sırasında kaynak kişilerle görüşülerek günlük yaşantıları içinde ölüm geçiş dönemi uygulamaları gözlemlenmiş araştırma alanımızda mahallelere gidilerek, kaynak kişilerin evleri ziyaret edilmiş, yas evlerine gidilmiş, mahalle kahvehaneleri ve meydanlarında kaynak kişilerle görüşülmüş, ibadet yerleri ve mezar ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma alanımızda otuz altı kaynak kişi ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüştüğümüz kaynak kişilerin yaş ortalamaları kırk yaş üstüdür. Daha erken yaşlarda olan kaynak kişilerin ölüm olayına dair bilgilerinin kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Kaynak kişilerin tamamı ölen kişinin ruhunun gelip gezdiğine inanmaktadır. Ölen kişiden sonra doğanlara o kişinin isminin verilme âdeti romanlar tarafından çok uygulanmamaktadır. Genellikle doğa isimlerinin verildiğine. Ölüm sonrası verilen isimlerde romanların doğaya ve ruha bakışlarının izleri olduğu belirlenmiştir. Bahçe, Mevsim, Yazgülü, Bulut, Tomurcuk, Çiçek, Servi gibi isimler ölen kişinin ailesin ölüm olayından sonra vermeyi tercih ettikleri isimlerden bazılarıdır. Ölüm olayının ardından ölümlerinin rahat etmesi ve onların bu dünyadan göçerken yerine getirilmesini istedikleri dileklerin gerçekleşmesi için İzmit ilçesi sınırları içinde yer alan Tavşantepe Mahallesi'ndeki Çorbacı Arap Dede Türbesi ve Balören köyünde yer alan Elif Ana Türbesi, Keçeci Seyit Ahmet Türbesi ölüm sonrasında ziyaret edilen inanç yerlerindedir.

KAYNAKÇA

- Altun, Işıl (2008), *Kocaeli Suadiye Çepni Halk Kültürü*. İstanbul: Ofis Matbacılık.
- Banarlı, Nihat Sami (1976). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. C.1 İstanbul: MEB Basımevi.
- Boratav, Pertev Naili (1984). *100 Soruda Türk Folkloru İstanbul*. Gerçek Yayınevi.
- Örnek, Sedat Veyis (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnek, Sedat Veyis (1977). *Türk Halkbilimi*. Ankara: İş Bankası Yayınları.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

KANDIRA AKÇAKAYRAN MAHALLESİ		
Kaynak Kişi	Adı Soyadı	Doğum Yeri ve Tarihi
K1	İhsan Okatan	Kandıra/Kocaeli/1979

K2	Seyhan Okatan	Konya/1979
K3	Canan Demirkıran	Kandıra/Kocaeli/1996
K4	Gülben Özmetek	Kandıra/Kocaeli/2000
K5	Nazan Demirbozan	Kandıra/Kocaeli/1993
K6	Bahçe Ersoy	Edirne/1938
K7	Aynur Özmetek	Kandıra/Kocaeli/1964
K8	Koray Ersoy	Kandıra/Kocaeli/1997
K9	Sercan Ersoy	Kandıra/Kocaeli/1993
K10	Vural Demirbozan	Kandıra/Kocaeli/1967
K11	Selma Demirbozan	Kandıra/Kocaeli/1969
K12	Nilgün Ersoy	Kandıra/Kocaeli/1978
K13	Razettin Demirbozan	Kandıra/Kocaeli/1975
SERDAR MAHALLESİ		
Kaynak Kişi	Adı Soyadı	Doğum Yeri ve Tarihi
K14	Sebehet Sevinç	Silivri/İstanbul-1948
K15	Selma Demirbozan	Konya-1975
K16	Necmi Sevinç	Fener/İstanbul/1949
K17	Saniye Sap	Kocaeli-1960
K18	Gülbahar Kartal	Kocaeli-1955
K19	Fetiye Bayar	Kocaeli-1970
K20	Kenan Karakurt	Kocaeli/1949
K21	Güler Acar	Kocaeli/1950
K22	Şerife Özcan	Kocaeli/ 1957
TAVŞANTEPE MAHALLESİ		
Kaynak Kişi	Adı Soyadı	Doğum Yeri ve Tarihi
K23	Yaşar Güz	Tavşantepe/ 1945
K24	Metin Güz	Tavşantepe/ 1968
K25	Emine Güz	Tavşantepe/1998
K 26	Çiğdem Özarış	Tavşantepe 1978
K27	Ayşe Özarış	Tavşantepe/ 1945

K28	Fatma Özarış	Tavşantepe/ 2000
K29	Kadriye Güz	Tavşantepe/1972
K-30	Rahmi Demirkıran	Gebze/ 1945
K31	Hüsnü Dede	Adapazarı /1950
K32	Muzaffer Üney	Kandıra / 1948
KOZLUK MAHALLESİ		
Kaynak Kişi	Adı Soyadı	Doğum Yeri ve Tarihi
K33	Elif Kartal	İzmit/1991
K34	Salih Göbekçioğlu	İzmit/1988
K35	Zeliha Görtay	İzmit/1979
K36	Gönül Turgay	İzmit/1955

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Araştırma Makalesi/Research Article

ROMANLAR(KIPTİLER) VE CİZYE: SİLİSTRE KAZASI ÖRNEĞİ(1843) *

*THE ROMANI PEOPLE (KIPTIS) AND JIZYA (POLL) TAX: EXAMPLE OF THE
SILISTRA TOWNSHIP (1843)*

Emine DİNGEÇ**

*Geliş Tarihi: 14 Nisan 2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 15 Haziran 2021
(Accepted)*

ÖZ: Bu makale XIX. yüzyılın ortalarına doğru Silistre ve çevresinde yaşayan Kıptilerin üretken bir toplum olduğunu ve yüksek seviyelerde vergi vererek devlet ekonomisine katkı sağladığını göstermektedir. Bunun için 1840'lı yıllarda Silistre kazasında yaşayan Kıptilerin ekonomik durumları incelenecektir. Söz konusu incelemede kazançlar esas alınarak toplanan cizye vergisinin verileri, ampirik olarak değerlendirilecektir. Makalenin temel kaynağı, Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliye Nezareti Cizye Kataloğunda 224 numarada kayıtlı olan 1259/1843 tarihli cizye defteridir. Defter, Silistre Kazasının yanında Çardak ve Umurfakih Kazalarının cizye vergisini içermektedir. Bölgenin seçilmesindeki en önemli etken Silistre'nin öncelikle Kıpti nüfusunun çoğunluk olarak bulunduğu Rumeli Eyaleti'nde bulunmasıdır. Seçimde göçebe ve yerleşik nüfusun bir arada olması, ayrıca Müslüman ve Gayrimüslim verilerine ulaşılabilmesi etkili olmuştur. Tarih olarak ise Osmanlı Devleti'nde idari, ekonomik ve sosyolojik açıdan değişimlerin yaşandığı dönem tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kıpti, Silistre, cizye.

ABSTRACT: This paper reveals that the Kiptis who lived in and around Silistra towards the mid-19th century were a productive community that contributed to the state economy by paying high poll taxes. In view of this, this paper will examine the economic situation of Kiptis living in the Silistra Township in the 1840s. In this study, data on the jizya (poll) taxes collected based on incomes will be assessed empirically. The main source of this paper is the jizya defter (poll tax register) dated 1259/1843 registry number 224 in the Ministry of Finances (Maliye Nezareti) Catalogue from the Prime Minister's Ottoman Archives. In addition to the Silistra Township, this defter also contains the jizya taxes of the Çardak and Umurfakih Townships. Primarily, the main reason for selecting this region is because Silistra was located in the Province of Rumelia where a majority of the Kipti population lived. The nomadic and settled population living together and the advantage of

* Bu makale "Ottoman Gypsies And The Head Tax Collection: A Case Of The Gypsies Living in Silistre in 1843", *Türk- İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4, (2007): 213-229 sayfaları aralığında İngilizce olarak yayınlandı. Burada ise Türkçe olarak yeniden incelendi. Verileri değerlendirmede iki makalede farklılıklar bulunmaktadır.

** Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, emine.dingec@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9455-7824.

accessing data on Muslims and non-Muslims also influenced this choice. In terms of the date, preference was given to the period in which a major change occurred in the administrative, economic and sociologic terms in the Ottoman State.

Key Words: Ottoman, Kıpti (Roma), Silistre, Jizya.

GİRİŞ

Tuna Nehri'nin güney kıyısında, günümüzde Bulgaristan'ın kuzeydoğu kısmında yer alan Silistre, Osmanlı Devleti'ne 1388-1389 yılında katıldı ve Silistre Sancağı oluşturuldu¹. Ankara Savaşı'ndan sonra ise Eflak topraklarına dahil oldu. Fakat Çelebi Mehmet (1413-1421) tarafından yeniden alındı. Silistre, Fatih Sultan Mehmet zamanında (1451-1581) kuzeye yapılan seferlerde üs olarak kullanıldı². Yanbolu, Aydos, Karınabad, Varna, Şumnu gibi Doğu Bulgaristan şehirleri buraya bağlandı. XVI. yüzyılda da Silistre'de Sağ Kol üzerinde en büyük sancaktı³. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) Silistre Sancağı'nda Akkerman, Kili, Ahyolu, Pravadi, Varna, Hırsova, Karınabad, Misivri, Aydos, Rus Kasrı ve Yanbolu kazaları bağlı bulunuyordu⁴. XVII. yüzyılın başına gelindiğinde Rumeli Beylerbeyliği büyüyerek 24 livaya ulaştı⁵. Aynı tarihlerde Rumeli sahilleri Rus kazaklarının akınlarına maruz kaldı. Kazak akınlarına tedbir alınabilmesi için Özi Eyaleti oluşturuldu. Silistre de Beylerbeylik merkezi haline getirildi⁶. Bu yüzyılın ortalarında Evliya Çelebi, Silistre Eyaleti'nin ticari potansiyeline dikkat çekmekte ve Silistre şehrinin önemli bir ticaret merkezi olduğunu belirtmektedir⁷. XVIII. yüzyılda Rusların Karadeniz'de ilerlemesiyle Silistre'nin stratejik önemi arttı.

İlk resmi nüfus sayımının yapıldığı 1831 yılındaki idari taksimatta Silistre yine eyalet merkezi konumundaydı⁸ ve bu sayıma göre, Silistre Eyaleti, Niğbolu, Vidin, Çirmen, Vize, Kırkkilise sancaklarının bağlı bulunduğu oldukça geniş bir

¹ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984, s. 391.

² Machiel Kiel, "Silistre", *DİA*, C.37, İstanbul 2009, s. 203.

³ Ahmet Cebeci, "Silistre Sancağı Vakıfları ve H. 1006 (1597 - 1568) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri", *Vakıflar Dergisi*, XX, (1988), s. 453.

⁴ Tayyib Gökbilgin, *XV. XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 534.

⁵ Ayni Ali Efendi, *Osmanlı Devleti Arazi Kanunları (Kanunname-i Âl-i Osman)*, çev. Hadiye Tuncer, Ankara 1962, s. 178.

⁶ Özi'nin eyalet olma tarihinin tartışması için bkz. Orhan Kılıç, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 23, (2017), s. 36-38; Metin Kunt, 1632-41 yılları arasındaki Osmanlı idari düzenini belirtirken Özi eyaletinin Silistre ve Niğbolu livalarından oluşmakta olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1978, s.186.

⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C.III, İstanbul 1313, s. 330.

⁸ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus", *Belleten*, XV/60, (1951), s. 621.

coğrafi alanı kapsıyordu. Tanzimat'tan (1839) sonra eyalet yerine valilik kurulunca, Silistre, Kuzeydoğu Bulgaristan ve Dobruca'yı içine alan bir vilayet haline getirildi⁹. 1863 yılında da Silistre, Niğbolu ve Niş vilayetleri birleştirilerek merkezi Rusçuk olmak üzere Tuna vilayeti kuruldu. Silistre de bu vilayetin bir kazası oldu¹⁰.

Görüldüğü gibi geniş bir coğrafi alana sahip olan Silistre, askeri ve ekonomik açıdan Rumeli'nin kritik noktalarından biriydi. Devlet hazinesine önemli ölçüde vergi geliri sağlamaktaydı¹¹. Bu gelirlerin içerisinde hazinenin temel kaynakları arasında cizye vergisi yer almaktaydı. Gayrimüslim tebaadan tahsil edilen cizye vergisi¹² zaman zaman hazine gelirinin %48'ine ulaşmaktaydı¹³.

Cizye gelirini düzenli olarak tutulan cizye defterlerinden takip etmek mümkündür. Cizye vergisi *maktu ve ale'r-ruus* olarak iki şekilde tahsil edilmekteydi. Birincisinde cemaate toplu olarak belirlenen sabit bir miktar, topluluğun lideri aracılığıyla toplanırdı. İkincisinde ise vergi, kişilere özel düzenlenen cizye evrakı üzerinden alınırdı¹⁴. Her iki kayıt da adeta Gayrimüslim nüfusun *nüfus sayım defteri* özelliğini taşırdı. Bu yönü ile cizye defterleri tarihi demografi araştırmalar için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Özellikle ikinci tür cizye kayıtlarında kişilerin meslekleri, yaşları hatta fiziksel özellikleri belirtilirdi. Bu türden kayıtlar, cizye mükelleflerinin yaşam kültürü hakkında bilgi edinilmesini sağladığı gibi ortalama yaşın hesaplanmasına ve antropolojik tespitlerin yapılmasına olanak tanımaktadır. Bu açıdan cizye defterlerinin içerdiği bilgiler sadece iktisat tarihi alanına katkı sağlamaz. Silistre cizye defterleri de ikinci türden hazırlanmıştı. Böylece vergi kayıtlarından daha detaylı bilgiler edinilebilmektedir. Üstelik deftere Müslüman ve Müslüman olmayan bütün Kıptiler kayıt edilmiş¹⁵, muaf olanların üzerine şerh düşülmüştür. Bu haliyle nüfus hakkında daha kapsamlı bilgi edinilebilmiştir.

⁹ Cebeci, "Silistre Sancağı Vakıfları...", s. 454.

¹⁰ Sema Altunan, "XVIII. Yüzyılda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", *OTAM*, 18, (2005), s. 4.

¹¹ Silistre'den 1597-98 yılında hazineye dirlik ve vakıf gelirleri toplamı olarak 15,182,071 akçe aktarılmıştı. Bkz. Cebeci, "Silistre Sancağı Vakıfları...", s. 456.

¹² Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", *Belleten*, VIII/32, (1944), s. 606, 621.

¹³ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İçtimaî ve İktisadî Yapısı ve Zihnî Esasları", *İktisat Tarihi Toplu Makaleler I*, Kitabevi Yay., İstanbul 2005, s. 70.

¹⁴ Halil İnalçık, "Cizye", *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 46.

¹⁵ Bölgede Kıptilerden başka Gayrimüslim tebaa da bulunmaktadır. İncelenen defterin tarihinden 12 yıl önce gerçekleşen 1831 yılı nüfus sayımına göre Silistre'de 2.353 Yahudi, 1.755 Ermeni bulunmaktaydı. Bkz. Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus", s. 628.

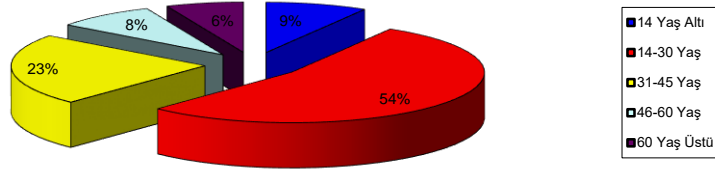
1259/1843 tarihli cizye defterinde Silistre ve çevresinde yaşayan 5 ile 95 yaşları arasında toplam 1302 Kıpti'nin cizye ödeme durumları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Deftere kişiler, ardışık numaralarla kaydedilmiştir. Sırasıyla kişilerin adı, baba adı, yaşı, bazı karyelerde mesleği ve ekonomik durumuna göre ödediği vergi miktarı yer almaktadır. Mükellefin cizye ödemede herhangi bir kusuru varsa kayıtlı olduğu numaranın üst kısmına bir açıklama yazısı düşülmüştür¹⁶. Kayıtlar mahalle veya karye esas alınarak düzenlenmiştir. Aynı yerleşim yerinden olsa bile yerleşik ve göçebe cemaatler belirtilmiştir. Her cemaatin sonunda, kabilenin verdiği cizyenin toplamı alınmış, bazı kabilelerin üye sayılarının çok az olması durumunda yakın karyelerin toplamı ile birlikte yazılmıştır. Ayrıca kazaların sonlarında da ara toplam alınarak hesaplama yapılmıştır.

1. NÜFUS

1843 yılında Silistre ve çevresinde bulunan Kıpti nüfus, genç bir yapıya sahiptir. Nüfusun %77'sini, 14-45 yaş aralığı oluşturmaktadır. Bilindiği gibi söz konusu yaş aralığı insanların en üretken dönemine işaret etmektedir. Bu gruba kısmen iş gücünden düşmüş olan %8'lik kısmı oluşturan 46-60 yaş aralığı da eklenebilir. Bu hali ile erkek nüfusun %85'i üretken çağında olan vergi mükellefidir. Nitekim bahsi geçen yaş aralığındaki kişiler mesleklerini icra eden ve en fazla vergi veren kesimdir. Yaşlı olarak kabul edebileceğimiz 60 yaş üstü sadece %6'dır. 14 yaş altı ise %9 olarak belirlenmiştir. Ancak bu bahsedilen son iki gruptan miktarı düşük de olsa vergi alınmıştır.

¹⁶ *Osman Usta veled-i Musa, Sinn 45, gurus, 65,5 Defter-i nüfusa sehven kayd olunmamış*". Bkz. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Varidatı Cizye Muhasebesi (ML.VRD.CMH), 224, s. 23.

Grafik 1. Silistre ve Çevresinde Kıpti Nüfusun Yaş Dağılımı (1843).

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

Silistre ve çevresinde XIX. yüzyılın ortalarına doğru Kıptiler göçebe ve yerleşik olarak, cemaatler halinde yaşamaktadırlar. Yerleşik olanlar kayıtlara *mütemekkin* olarak göçebe Kıptiler ise *çerge-nişin* olarak geçmektedir. *Çerge* çadır, *nişin* ise oturan anlamına gelmektedir. İkisinin birlikte kullanımı göçebe yaşayanları ifade etmektedir¹⁷. Mütemekkin ve çerge-nişinler ayrı ayrı kaydedilmiştir.

1843 yılı kayıtlarına göre göçebe kabile sayısı %25, yerleşik kabile sayısı ise %58'dir. %17 kabilenin durumu belirtilmemiştir. Yerleşik veya göçebe olduğu belirtilmeyen 30 kabilenin olması verilerin doğru okunmasını engellemektedir. Üstelik veriler kadınları ve kız çocukları içermiyordu. Bununla birlikte bazı çıkarsamalar yapmak yanlış olmaz. Yerleşik kabilelerin sayısı, rakamsal olarak fazla olsa da göçebe kabilelerin üye sayısı yerleşik kabilelerin üye sayısına göre daha fazladır. Yerleşik kabile sayısı 99 iken, üye sayısı 597 (1094)¹⁸, göçebe kabile

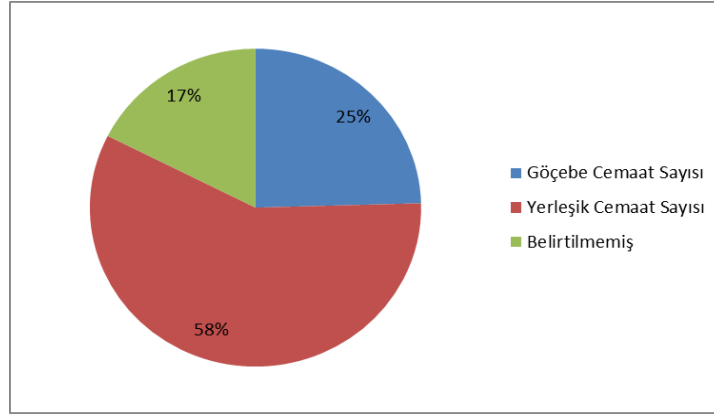
¹⁷M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1971 C.1, s. 353.

¹⁸ Osmanlı Devleti'nin temel vergi defterlerinde vergi birimi hanedir. Araştırmacılar hane üzerinden toplam nüfusa ulaşmaya çalışmıştır. Bu nedenle katsayı belirleme ihtiyacı doğmuştur. Ancak hane biriminin katsayısı konusunda ortak bir görüş bulunmamaktadır. Katsayı 3 ila 7 arasında değişmektedir. Ömer Lütfi Barkan bu değeri 5 olarak kabul etmiştir. Bkz. "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, II (1-2), (1941), s. 12. M. A. Cook ise katsayıyı 4,5 olarak kullanmıştır. Akt. Nejat Göyünç, "Hane" Deyimi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32

sayısı 42 iken üye sayısı 491 (982)'tir. Ortalaması alındığında yerleşik kabileye 6 (12) kişi, göçebe kabileye ise 11,6 (23,2) kişi düşmektedir (Bkz. Grafik 1). Kişi olarak değerlendirildiğinde ise %55'i yerleşik, %45'i göçebedir. Bu değerler de az bir farkla yerleşik olanların fazla olduğunu göstermektedir.

(1979), s. 332. Hanedeki kişi sayısını 4 olarak alan araştırmacılar da bulunmaktadır. Bkz. Hüseyin Özdeğer, *1463-1640 Yılları Arasında Bursa Şehri Tereke Defterleri*, Bayrak Matbacılık, İstanbul 1988, s. 59. Suraiya Faroqhi ise 3 katsayısının en düşük 4 katsayısının ise en fazla nüfusa denk geldiğini belirtmektedir. Bkz. *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, s. 87. Ancak bu hesaplamalar XVI. yüzyıla göre yapılmıştır. XIX. yüzyılda Nejat Göyünç'ün hane - nüfus arasındaki bağlantının bölgelere göre çıkardığı hesaplamalar değerlidir. Göyünç katsayı ortalaması olarak 4,17 oranını bulmuştur. Bkz. "‘Hane’ Deyimi Hakkında", s. 345. Avarız hanelerin hesaplanması ise kendine özeldir. Bkz. Rıfat Özdemir, "Avârız ve Gerçek- Hâne Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bilgiler", *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. IV, TTK, Ankara 1986, s. 1604-1609. Cizye hane hesaplamasında Yunus Koç cizye defterlerinde muafiyet kapsamında kişilerin göz önüne alınmasını gerekliliğini belirterek katsayının 2 veya 2,5 olmasını önerir. Bkz. "Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları", *Bilgi*, 65, (2013), s. 187. Makalede Koç'un önerisi göz önünde tutuldu. Parantezden önce yazılan rakam, defterdeki erkek sayısını, parantez içindeki rakam ise kadın ve çocukların eklendiği yani 2 ile çarpıldığı tahmini değeri göstermektedir. Ancak elde edilen sonuç 1831 yılı Silistre'deki Kıpti nüfus değeri ile karşılaştırıldığında oldukça aşağıda kalmaktadır. Fazıla Akbal'ın tespitlerine göre 1831 yılı nüfus sayımına göre Silistre'de erkek Kıpti nüfusu 8151 kişidir. Bkz. Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus", s. 628. Söz konusu fark cizye defterinin tutulma amacına bağlı olarak daha dar bir alanı içermesinden kaynaklıdır. Defterlerin tutulma amacı farklı olduğundan kıyaslama yapmak zorlaşmaktadır. Nitekim, incelediğimiz cizye defterine, yakın tarihli olan temettüat verilerinde 1844-1845 yılı Silistre'ye bağlı Yemişenli Nahiyesi'nin köylerinde 28, Karalar Nahiyesi'nde ise 1 Kıpti hanesi bulunmaktaydı. Bkz. Saim Çağrı Kocakaplan, *Temettüat Defterleri Çerçevesinde Silistre Kazası'nın İktisadi ve Sosyal Yapısı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 42. Bilindiği gibi temettüat kayıtları emlak, arazi ve sahip olan hayvanların sayımına yöneliktir. Bu nedenle cizye defteri verileri ile karşılaştırmaları hatalı çıkaracaktır. Öte taraftan Kocakaplan'ın incelemeye aldığı kayıtların kapsama alanı ile Silistre başlığı altında tutulan cizye kayıtlarının kapsama alanı farklı görünmektedir.

Grafik 2. Silistre Çevresinde Romanların Yerleşim Durumu (1843).

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

1843 tarihli Silistre ve çevresi Kıptilerine ait cizye defterinde, kabileler göçebe ve yerleşik olarak ayrı ayrı kaydedilse de nadir de olsa bir arada yazılanlar bulunmaktadır. Kanlıtürk karyesi *çerge-nişin* yani göçebe olarak kayıtlı olduğu halde bu kabilenin üyeleri arasında Kâhya Bey Halil'in altında not olarak *mütemekkin* yani yerleşik notu düşülmüştür¹⁹. Bunun gibi mütemekkin kabilenin içinde çerge-nişin kaydı olanlar da vardır. Tekye karyesinde 10 numarada kayıtlı olan Kalaycı İbiş veled-i Kart Hasan *çerge-nişin* olarak yazılmıştır²⁰.

Kayıtlarda aile bağı esas alınmıştır. Ailenin reisi olan baba önce yazılmış ve sonra varsa oğluna ve yine varsa diğer oğluna ayrı bir numara verilmiştir. Damat, kayın, oğulluk, hizmetkâr gibi aileye yakın olanlara da ayrı numara verilmiştir.

Oğulların medeni durumları hakkında bilgi edinilememektedir. Yaşı çok küçük olanlar için evlilik durumu söz konusu değilken, evlenme çağına gelenlerin de babaları ile yakın kayıt edilmeleri aynı mekanı paylaşıyor olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Yine kayıtlara damat olarak geçenlerin aynı mekanı paylaştıklarını düşünmek hatalı olmaz. Gökbilgin, *Göçebe çingenelerin bir nevi maderşahi aile yaşam tarzının devam ettirdiklerini, evlenen çingene erkeğinin kız tarafının mensup olduğu kabileye girdiğini* belirtir²¹. Damatların özellikle belirtilmesi yaşam tarzları gereği olarak erkeğin kabile içine alınmasından

¹⁹ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7.

²⁰ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 10.

²¹ Gökbilgin, "Çingeneler", s. 422.

kaynaklanıyor olabilir. Toplam 22 damat kaydına rastlanmış olup en küçük damat yaşının 16 olarak tespit edilmiştir²².

2. MÜSLÜMAN (İSİMLİ) ve HRİSTİYAN KIPTİLERİN CİZYE MÜKELLEFİYETLERİ

Fıkıh kitaplarına göre cizye kişilerin ekonomik gücüne göre derecelendirilmiş olarak alınırdı. Derecelendirme saf gümüş veya altın üzerinden yapılmıştı. Buna göre âlâ (zengin) için 48 dirhem gümüş veya 4 dinar (altın), evsat (orta halli) için 24 dirhem gümüş veya 2 dinar ve ednâ (fakir) için 12 dirhem gümüş veya 1 dinar olarak belirlenmiştir²³.

Dini olarak belirlenen yukardaki miktarların Osmanlı Devleti'nde tam olarak uygulandığı söylenemez. Nitekim paranın değerindeki değişimlerden ve mali ihtiyaçlardan dolayı cizye miktarında düzenlemeler yapıldı. 1691 yılında âlâ 9, evsat 4,5, ednâ 2,25 guruş iken, 1824 yılında sırasıyla 24, 12 ve 6 guruşa yükseldi. 1829 yılında yeniden düzenlenen cizye miktarları iki katına çıktı. 1834 tarihinde ise yeni belirlenen miktarlara göre mükellefler, âlâ için 60, evsat için 30, ednâ için 15 guruş cizye ödemekle sorumlu tutuldu²⁴. Vergi memurlarının belirlenen rakamlar dışında herhangi bir para alması yasaklandı. Memurların halka adaletli davranacağı ilan edildi²⁵.

Kıptilerden toplanan cizye vergisi, bölgeden bölgeye ve kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Farklılıkların en önemli en nedeni Kıptilerin dini inanışlarıydı. Bundan dolayı almış oldukları isimlerden hangi dine mensup oldukları çıkartılmaya çalışıldı. İsimlere göre Kıptiler ya Müslüman ya da Hristiyan'dı. Ancak devletin nazarında Müslüman ismi alıp Hristiyan adetlerini devam ettirenler vardı. Vergilendirmede de bu unsur göz önünde tutuluyordu. Buna göre Müslümanlığı tam yaşayanlardan vergi almıyor, Müslüman görünen ama İslamiyet kurallarına uymayanlardan indirimli, Hristiyan gibi yaşayanlardan ise değerinde vergi alıyordu²⁶.

1843 yılında Silistre ve çevresinde Kıptilerden âlâ, evsat ve ednâ olmak üzere üç dilim üzerinden cizye vergisi toplandı. Ancak söz konusu vergi indirimli ve indirimsiz olarak farklıydı. Buna göre indirimsiz âlâ vergi 65,5 guruş, evsat

²² Damadı Hasan veled-i İbrahim Sinn 16, BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 21.

²³ İncalcık, "Cizye", s. 46.

²⁴ İncalcık, "Cizye", s. 47.

²⁵ Ziya Karamursal, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK, Ankara 1989, s. 172; Halime Doğru, *XIII. ve XIX. Yüzyıllarda Rumeli'de Sağ Kolun Siyasi Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2000, s. 228.

²⁶ Emine Dengeç, "Kocaeli Sancağı'nda Çingeneler ve Cizye Meselesi", *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildiriler*, ed. Haluk Selvi ve Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., Kocaeli 2015, s. 553.

vergi 32,5 guruş ednâ vergi ise 12,5 guruşdur²⁷. İndirimli âlâ cizye vergisi 51,5 guruş, evsat vergi ise 22,5, ednâ 12,5 guruştur²⁸. Ancak 12,5 guruş ödeyenler genellikle çocuk yaşta olanlardı. Kirişçi karyesinde kışlakta bulunan göçebelere de farklı oranda alındı. Söz konusu zümreden âlâ vergi 45 guruş, ednâ ise 22,5 guruş toplandı²⁹. Bu zümrenin statüsü muhtemelen farklı idi. Bir farklı uygulama da Kaynarca-i Sagir karyesinde gerçekleşmiş olup sadece bir aileye ayrıcalıklı bir uygulama yapılmıştı. Bu ayrıcalıklı aile, âlâ vergi için 46,5 guruş, evsat vergi için 28,5 guruş vergi ödedi³⁰. Aynı tarihte Kozluca'da Kıptilerden toplanan vergi miktarı âlâ için 72, evsat için 36 ve ednâ için 18 guruştur³¹.

Cemaat üyeleri genellikle aynı dine inanmaktadır. Tespit edilen 171 kabilenin 156'sı Müslüman iken 15 kabile gayrimüslimdir. Yüzde olarak belirtmek gerekirse %91 Müslüman ve %9 gayrimüslimdir. Bu dönemde Müslümanlığa geçişin XVI. yüzyıla göre arttığı anlaşılmaktadır³². Nitekim kayıtlardan yine isimlere dayanarak Müslümanlığa yeni geçen bir kişi tespit edilmiştir. Abdurrahman Aşklar Karyesi'nden *Çakır Ali*'nin babasının adı *Marko* olarak yazılmıştı³³. Babası gayrimüslim ismi almışken kendisine Müslüman ismi verilmiş olması dinini değiştirdiğini düşündürmektedir.

Göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçtikçe Müslümanlığa geçiş de artmaktadır. Nitekim Müslüman kabilelerin %59'u yerleşik, %23'ü göçebe yaşamaktadırlar. Gayri Müslimlerin ise %47'si yerleşik %40'ı göçebe yaşamaktadır. Silistre'nin merkezinde bulunan İskele Mahallesi söz konusu görüşü destekleyecek veriler sunmaktadır. Yerleşik olmaları nedeniyle yerli ahali ile etkileşimlerinin daha fazla olması Müslümanlığa yönelmelerini arttırmış olmalıdır. İskele Mahallesi'nde 62 Kıpti kayıtlıdır. Söz konusu kişilerden herhangi bir özrü olmadığı halde 13 ile 63 yaşları arasında 7 kişiden cizye alınmamıştır³⁴. Muhtemelen bu kişiler camiye gidip cemaat ile namaz kılan kişilerdi.³⁵ Öte taraftan İskele Mahallesi'nde kayıtlı diğer Müslüman ismi alan Kıptiler, Silistre'nin diğer

²⁷ BOA, ML.VRD.CMH, 224.

²⁸ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3.

²⁹ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 15.

³⁰ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 17.

³¹ Doğru, *XIII. ve XIX. Yüzyıllarda Rumeli'de Sağ Kolun...*, s. 230.

³² XVI. yüzyılda Rumeli'de Kıpti cemaatlerin %70'i göçebe, %30'u yerleşiktir. Bkz. Emine Dinceç, "XVI. Yüzyılın Başlarında Rumeli Şehirlerinde Çingeneler", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, C. III, ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s.1215.

³³ *Çakır Ali veled-i Marko*, Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 4-5.

³⁴ *Tırnovalı Hasan veled-i Hasan sinn 55, Damadı Mehmed veled-i Hasan sinn 30, Salih veled-i Ali sinn 63, Bektaş veled-i Ahmed sinn 40, Süleyman veled-i Hasan sinn, 25, Rüstem Şopar sinn 13, Abdış veled-i Mehmed sinn 40*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 1.

³⁵ Dinceç, "Kocaeli Sancağı'nda Çingeneler ve Cizye Meselesi", s. 553.

yerleşim yerlerine göre indirimli vergi ödediler. Örneğin Kale dışında olan Veltraz Mahallesi'nde Müslüman ismi alan Kıptiler âlâ için 65,5, evsat için 45,5, ednâ için 22,5 öderken İskele Mahallesi Kıptileri âlâ için 51,5, evsat için 32,5, ednâ için 12,5 ödemekteydiler. Devletin, İskele Mahallesi'nde bulunanlardan cizye toplamada hepsinin Müslüman ismi almalarına rağmen bir gruptan alıp bir gruptan indirimli alması ve kale dışında yaşayan Kıptilerden Müslüman ismi almalarına rağmen indirim gitmemesi, Kıptilerin İslamiyet anlama ve yaşama şekillerine değer biçtiğini göstermektedir. Şehir merkezinden uzaklaştıkça eski ritüellere göre yaşandığı söylenebilir.

1843 yılında Silistre ve çevresinde Kıptilerin yarısından fazlası âlâ vergi diliminden cizye vergisi ödediler. Şöyle ki defterde 1302 mükellefin 757'si âlâ seviyeden vergi ödedi. Bu da tüm vergi verenlerin %58'ini oluşturmaktadır. Âlâ vergi oranının fazla olması mükelleflerin meslek sahibi olduklarına ve kazançlarının iyi olduğuna delildir. Evsat vergi diliminde ise %19 oranında, 248 kişi kayıtlıdır. Âlâ ve evsat oranlarının toplamda %77 olması görüşlerimizi doğrulamaktadır. En düşük vergi dilimi olan ednâ seviyesinde %23 oranında mükellef bulunmaktadır. Son vergi dilimi daha çok 14 yaşın altındaki çocuklardan oluşmaktadır³⁶.

1259/1843 tarihli Silistre ve çevresinin cizye defterine göre Kıptilerden alınan toplam cizye geliri 62,875,5 guruştur. Silistre ve karyelerinden toplam 42,789 guruş alınırken, Çardak kazasından 11,305,5 guruş ve Umurfakih kazasından 4781 guruş toplandı³⁷. Söz konusu olan yılda hazine hesaplarına göre tahsilat 568,161,609 guruş idi³⁸. Buna göre Silistre ve çevresinde bulunan Kıpti cizyelerinin hazineye katkısı %0.00001107'dir.

3. MESLEK DAĞILIMI

Silistre'de ve çevresinde Kıptilerin uğraşları arasında demircilik (temurci) ilk sırada yer alır. Herhangi bir meslek yazılmayıp sadece *usta* ve *çırak* kayıtları bulunmaktadır. Muhtemelen bu tanımlamalar, mesleğin yaygınlığından dolayı detaylandırılmamıştı. Usta ve çırak olarak adlandırılan kişiler de demire şekil veren, süsleyen el sanatı ile uğraşanlar olmalıdır. Öte taraftan içinde demirciliğin de icra edildiği meslekler yer almaktadır. Bunlar, burgucu³⁹, kazancı, kaşıkçı,

³⁶ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 2-36.

³⁷BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 36.

³⁸ Tevfik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Ankara, 1989, s. 28

³⁹ Tahta ve benzeri malzemeleri delen alete burgu dendiği gibi tupa ve benzeri malzemeleri çıkaran alete de burgu denir. Bkz. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2012, s. 218. Bu aletleri yapan kişilere burgucu denilmiş olmalıdır. Öte taraftan burgucu terimi aleti kullananlar için kullanılmış olabilir.

çilingir, nacakçı, tüfenkçi, çelikçi olarak ifade edilebilir. Silistre’de 1843 tarihinde 46 demirci⁴⁰, 34 usta⁴¹, 9 burgucu, 10 çırak⁴², 3 kazancı⁴³, 2 kaşıkçı⁴⁴, 1 çilingir⁴⁵, 1 nacakçı⁴⁶, 1 tüfenkçi⁴⁷ ve 1 çelikçi⁴⁸ vardı. Bunların dışında bakır kap kacakları parlatma işi olan kalaycılık da yaygın bir meslektir. Nitekim 34 kalaycı bulunmaktaydı⁴⁹. Ayrıca kalbur, sepet, tarak, fişek, bayrak, kandil, çakmak gibi ürünler üretmektedirler. 3 tarakçı⁵⁰, 3 fişekçi⁵¹, 2 kandilci⁵², 1 sepetçi⁵³, 1 kalburcu⁵⁴, 1 bayrakçı⁵⁵, 1 çakmakçı⁵⁶ kayıtlara geçmişti. Kuyumculuk mesleği de icra edilen meslekler arasındaydı⁵⁷ (Bkz. Grafik 3).

Kıptilerin yaptıkları meslekler içinde hallâçlık da yer almaktadır. Silistre’de 21 kişi hallâc olarak yazılmıştır⁵⁸.

Silistre’de 11 kişi mehter olarak yazılmıştır⁵⁹. Mehterden hangi müzik aleti kullanıldığı çok anlaşılamamakla beraber davul veya zurnaya işaret etmesi muhtemeldir. Ayrıca 1 kişi kemaneci⁶⁰, 1 kişi de kavalcı⁶¹ olarak kaydedilmişlerdir. Bazı kişiler de Kolcu oğlu, Burgucu oğlu, Canbaz oğlu gibi babalarının mesleği ile nam bulmuşlardır⁶².

⁴⁰ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9-35.

⁴¹ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3-35.

⁴²3 kuyumcu katıtlara geçmiştir. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 10-25.

⁴³ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 5-17.

⁴⁴ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7-15.

⁴⁵ *Çilingir Süleyman veled-i Hasan, Sinn 35, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 11.

⁴⁶ *Nacakçı oğlu Halil, Sinn 40, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 24.

⁴⁷ *Tüfenkçi Yuvan veled-i Yuvan, Sinn 45, gurus 65,5*. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7.

⁴⁸ *Çelikçi Beytullah veled-i Osman, Sinn 70, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 24.

⁴⁹BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 6-34.

⁵⁰BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 17.

⁵¹BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9-17.

⁵²BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 33.

⁵³ *Sepetçi Salih veled-i Çekes, Sinn 36, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7.

⁵⁴ *Kalburcu Ali Sinn 48, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s.12.

⁵⁵ *Bayrakçı oğlu Mustafa, Sinn 48, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7.

⁵⁶*Çakmakçı oğlu Ahmed, Sinn 25, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 30.

⁵⁷ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 14-32.

⁵⁸BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7-35.

⁵⁹ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 12-31.

⁶⁰ *Kemâneci Panol veled-i Zanfir, Sinn 30, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3.

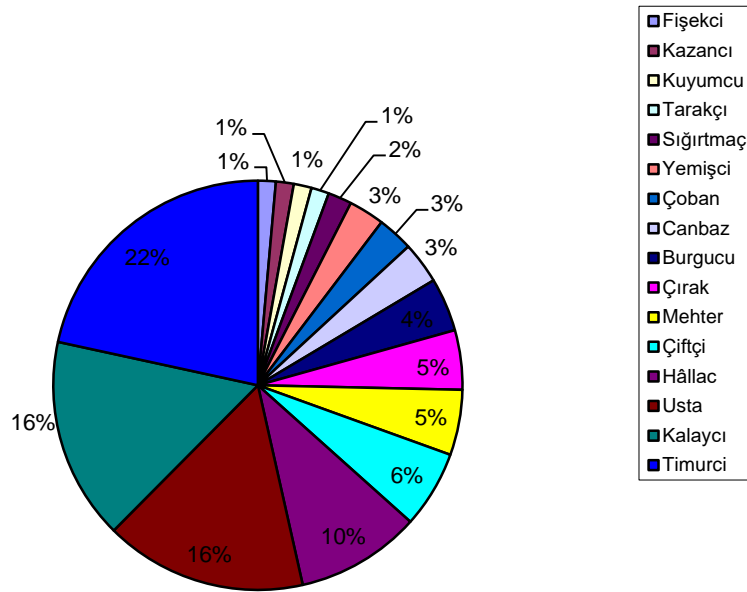
⁶¹ *Kavalcı Ahmed veled-i Mehmed, Sinn 45, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 21.

⁶² BOA, ML.VRD.CMH, 224.

Kıptilerin yerleşik hayata geçmelerinin en önemli göstergesi meslek olarak çiftçi kaydının olması kabul edilebilir. Defterde 13 kişinin çiftçi olarak kaydedilmiştir⁶³. Çiftçilik yanı sıra manav⁶⁴ ve yemişçi kaydı da yer almaktadır.

Daha çok üretim ve müzik alanında meslek edinen Kıptiler arasında 6 çoban⁶⁵, 4 sığırtmaç⁶⁶, 2 sürücü⁶⁷ ve 1 danacı⁶⁸ bulunmaktadır.

Grafik 3: Silistre ve Çevresi'nde Yaşayan Kıptilerin Meslek Dağılımı (1843).

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

⁶³ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 6-19.

⁶⁴ *Manav Osman veled-i İsmail, Sinn 55, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3.

⁶⁵ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 4-35.

⁶⁶ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 12-35.

⁶⁷ *Sürücü İbrahim veled-i Mustafa, Sinn 33, gurus 51,5; Sürücü Ahmed veled-i Musa, Sinn 30, gurus 51,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 2.

⁶⁸ *Danacı Hüseyin veled-i Mehmed, Sinn 22, gurus 00, Yenipazar kazasına nakl itmiş, Fi 13 Za sene 58*, Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 2.

4. CİZYEDEN MUAF OLANLAR

4.1. Kadın ve Çocuklar

Cizye vergisi şeriata göre kadın, çocuk, ihtiyar, köle ve daimi hastalardan alınmazdı⁶⁹. Belirtildiği gibi vergi mükellefleri üç ayrı gruba ayrılmıştı. Bu ayırmada esas alınan kıstas kazançtı. Hasta, sakat, ihtiyar, kadın ve çocuktan vergi alınmamasının nedeni de budur. Ancak söz konusu zümre içinde kazanç sağlayanlar varsa durumları gözlemlenmiş ve kazanç sağlayanlardan vergi alınmıştır.

Cizye vergisi ödemede mükellef olma yaşı 14'tür⁷⁰. Fakat 14 yaşın altında çocuklardan da vergi alınmıştır. 14 yaş altında vergi veren toplam 111 kişi bulunmaktadır. 53 çocuktan vergi diliminin en düşük miktarı üzerinden vergi alınırken evsat diliminde vergi veren çocuk sayısı ise 29'dur. Hatta âlâ seviyede vergi veren toplam 4 çocuk kaydedilmiştir. Muhtemelen derecelendirme ailenin kazancına göre belirlendi. Yine muhtemelen imalat işlerinde çalışıp aile kazancına katkı sağlamalarından dolayı erken yaşta çocuklar vergi mükellefi olarak yazılmış olmalıdır. Ancak aynı yıllarda Anadolu tarafında yer alan Aksaray ve çevresinin cizye defterine göre de 9-14 yaş aralığında vergi mükellefleri kayıtlara geçmişti.⁷¹

Belirtildiği gibi cizye vergisi buluşa ermiş kazanç sağlayan erkeklerden alınır. Ancak vergi vermek istemeyen aile, çocuğu olduğundan küçük gösterme, cizyedar da daha büyük yazma eğiliminde olurdu.

Kadınlar cizye vergisinden muaf⁷². Ancak kazancı olan dul kadınların (bive) cizye vergisini ödediği bilinmektedir. 1843 tarihli cizye defterine göre bir kayıttta da olsa kadın ismi bulunmaktadır⁷³.

4.2. Amel-mânde

İş yapmaktan kalmış, iş yapamaz durumda olanlar *amel-mânde*⁷⁴ olarak kayıtlara geçmiş ve söz konusu kişilerden vergi alınmamıştı. Ekonomik olarak kazanç sağlayamayacak kadar yaşlanmak, yatalak olmak, hasta ve güçsüz olmak

⁶⁹ Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", s. 611.

⁷⁰ Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", s. 621.

⁷¹ Doğan Yörük, "1843 Tarihli Cizye Defteri'ne Göre Aksaray Kazası'ndaki Gayrimüslimler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 170 (2007), s. 152-153.

⁷² Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", s. 621; *Hind-i Nasrâniyeden cizye taleb olunur mu? El-cevâb: Olunmaz. Bkz. Rahmi Tekin, "Şeyhulislâm Abdrrahim Efendi'nin Fetvâ-yı Abdurrâhim Adlı Eserinde Cizyeye Dair Fetvâları", Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S. 1, (2018), s. 170. 165-175.

⁷³ Sarıca Karyesi'nde 7 numarada kayıtlı olan 65 yaşında İbrahim'in Kaynanası 40 guruş vergi mükellefidir. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 12-13.

⁷⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1992, s. 39.

amel- mânde kabul edilmenin nitelikleri arasındadır. Tablo 1’de bu şekilde kaydedilen Kibteler listelenmiştir.

Tablo 1: Silistre ve Çevresinde Amel-mânde Kaydı Olan Kiptiler 1843.

Bağlı Olduğu Karye	İsim	Yaş	Vergi
İskele	Salih veled-i Ali	63	-
Abdurrahman Aşklar	İbrahim veled-i Mustafa	80	-
Kara Yağmurlar	Hallac Hasan	70	-
Dönmeriler	Tataroğlu Küçük Hasan	70	-
Cebeller	Hamak Ali veled-i Hasan	80	-
Beğlik	Timurci Obda veled-i Yanni	79	-
Kerim Kapusu	Hüseyin veled-i İsmail	75	-
Hardalı	Kalaycı Şahbaz veled-i Keçioğlu	75	-
Hardalı	Beğçeşme Ömer veled-i Kör Halil	70	-
Hardalı	Koca Hüseyin veled-i Hasan	75	-
Sarıca	İbrahim'in Kaynanası	65	-
Kirişçi	A'mâ veled-i Zekeriyya Halil	75	-
Kirişçi	Deli Ahmed veled-i Kör Ali	72	-
Fuçular	Kara Mehmed	80	-
Karaağaç-ı Kebîr	Mestan veled-i Mustafa	65	-
Topçu	Kara Mustafa veled-i Şahin	65	-
Ekincik	Topal Ahmed veled-i Havanoğlu	60	-
Kurtpınarı	İsmail veled-i Ali	70	-
Receb	Hasan veled-i Karagöz	75	-
Koçmar	Koca Ahmed veled-i Fazlı	95	-
Koçmar	Mehmed Ali veled-i Musa	60	-
Akkadınlar	Memiş oğlu Ahmed	90	-
Hâs	Kannâreci Ali bin Halil	75	-
Hâs	Lüleoğlu Ahmed bin Veli	80	-
Hâs	Hallâc Mehmed bin Ahmed	80	-
Hâs	Timurci Kara Hüseyin bin Mustafa	90	-
Bosna	Mehter Enbiya bin Dras	80	-
Karavan	Kalaycı Küçüköğlu Hüseyin	80 ⁷⁵	-
Pop?	Kalaycı İbrahim bin Ahmed	70	-
Durucular	Osman veled-i Halil	70	-

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

⁷⁵ Ruscuk kazâsına gitmiştir. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 32-33.

4.3.Hasta ve Sakatlar

Şer'i kurallar gereğince sakat olanlardan vergi alınmazdı.⁷⁶ Ancak yine aynı kurallara göre kör ve sakatlardan servet sahibi olanlar cizye mükellefidirler⁷⁷. Bu nedenle onlar da amel-mândeler gibi durumlarının değerlendirilmesiyle vergiye tabi tutulmuşlardır. İncelenen defterde sakat, çolak, kör, topal, kambur, mecnun (deli) olarak 12 kişinin kaydı bulunmaktadır. Bunların beşinden hiç vergi alınmazken, topal olarak kaydedilen iki kişinin birinden 40 guruş⁷⁸, diğerinden 32,5 guruş, sakat, kör, kambur ve sağır olarak kaydedilen 5 kişiden de 65,5'ar guruş vergi alınmıştır.

Tablo 2: Silistre ve Çevresinde Hasta ve Sakat Kaydı Olan Kiptilerin Vergi Durumları 1843.

	Muaf (kişi)	12,5 guruş (kişi)	32,5 guruş (kişi)	65,5 guruş (kişi)	40 guruş (kişi)
Çolak	1	-	-	--	-
A'mâ	1	-	-	2	-
Sakat	2	-	-	2	-
Topal	-	-	1	-	1
Kanbur	1	-	-	1	-
Mecnun	-	-	1	-	-

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

4.4. Mürde

İnalıcık'ın verdiği bilgiye göre *düzenli olarak her üç yılda bir nev-yâfte yılı adıyla genel bir teftiş yapılır, ölümler kayıttan düşülürdü*.⁷⁹ Silistre ve çevresindeki kayıttan o yıl ölenlerin *mürde* olarak kaydedildiği ve 40 guruş vergi alındığı anlaşılmaktadır⁸⁰. Mürde olanların cizyelerini toplum vermekte idi⁸¹. Mükellef öldüğü halde defterde ölüm notu düşülmemişse, bir defaya özel mürde kaydına istinaden vergi alınır⁸². Bunun gibi önceki yıllarda öldüğü fakat kaydının

⁷⁶ Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", s. 611; Tekin, "Şeyhulislâm Abdrrahim Efendi'nin...", s. 170.

⁷⁷ C.H. Becker, "Cizye", *İA*, C.3, Eskişehir 1997, s. 200.

⁷⁸BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 14.

⁷⁹ İnalıcık, "Cizye", s. 46.

⁸⁰ *Palama Radi veled-i Pervi, Sinn 55, 40 guruş, Dertli ve yetim olduğundan mürde işareti olduğu*; *Todori veled-i Vasil, Sinn 55, 40 guruş, Yarım ve sakât olduğundan mürde işareti olduğu*; *Kızıl sakallı Süleyman Sinn 66, 40 kuruş merkum çend seneden berü mürde olup defter-i nüfusa işaret olunmadığı Timuroğlu İbrahim Çeribaşı neferâtı*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9.

⁸¹ Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, çev. Halil Berktaş, İstanbul, 2000, s.108.

⁸² *Kızıl sakallı Süleyman Sinn 66, 40 kuruş merkum çend seneden berü mürde olup defter-i nüfusa işaret olunmadığı Timuroğlu İbrahim Çeribaşı neferâtı*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 6.

tutulmadığı belirtilmiş 4 kişiden daha 40 gurus vergi alınmıştı⁸³. Defterde bir kişinin fiziksel özellikleri kaydedildiği halde vergi talep edilmedi. Muhtemelen bahsi geçen kişinin vergisi daha önce alınmıştı. Bu nedenle olsa gerek kaydın yanlışlıkla açıldığı notu düşüldü⁸⁴.

1843 tarihinde 25 ile 70 yaşları arasında 18 kişinin ölüm kaydı bulunmaktadır (Bkz. Tablo 3.). Mürde kayıtlarına genellikle ölüm nedenleri yazılmazdı. Ancak bazı kayıtlarda dertli ve yetim, yarım ve sakat olduğu⁸⁵, kolu sakat ve dertli olduğundan vefat ettiği notları yazılıydı⁸⁶. Sakat ifadesinden nasıl bir rahatsızlığa işaret edildiği anlaşılmasa da dertli tabirinden müzmin bir hastalığın varlığı akla gelmektedir.

Tablo 3: Silistre ve Çevresinde Mürde Kayıtlı Kıptiler (1843).

İsim	Yaş
Kızıl sakallı Süleyman veled-i Halil	66
Uzun boylu Kızıl Bıyıklı Dobra	45
Palama Radi veled-i Pervi	55
Todori veled-i Vasil	55
Toyoğlu Mehmed	63
Hasan veled-i Memiş	45
Çiftci Hasan veled-i Mustafa	65
İbrahim veled-i Mustafa	67
Hallac Halil	65
Memiş veled-i Memişoğlu	65
Burgucu Mustafa	68
Kışlıoğlu Osman	58
Hallac Kör Abdullah	25
Kaşlıoğlu Ali veled-i Mehmed	70

⁸³Defteri nüfusta mürde işaret edilmeyenler; Hasan veled-i Memiş, Kaşlıoğlu Ali veled-i Mehmed, Satı bin Ahmed, Timurcu Mustafa. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 13, 27, 28, 29.

⁸⁴“Uzun boylu Kızıl Bıyıklı Dobra, 45 mersûm elli üç senesi on altıncı numroda mürde olup defter-i nüfûsa sehven tahrîr kılınmış olduğu. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9.

⁸⁵ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9.

⁸⁶ Kışlı oğlu Osman, Sinn 58, 40 gurus, Merkûmun kolu sakat ve dertli olduğundan defter-i nüfûsa işâret olunmamış Mürde. Bkz. ML. VRD. CMH, 224, s. 29.

Satı bin Ahmed	55
Babası Koca Halil	70
Timurcu Mustafa	65
İsmail veled-i İbiş	65

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

4.5. Çeribaşları

Çeribaşı, kabileler halinde yaşayan Kıptilerin başındaki kişi olup kendi toplumlarının bir nevi muhtarı pozisyonundadırlar⁸⁷. Hem yerleşik hem de göçebe Kıptiler bir çeribaşıya bağlıdırlar. Çeribaşının meşruiyeti, çok eski hukukun kutsallığına ve geleneklere dayanmaktadır⁸⁸. Çeribaşları cizyeden muaftırlar⁸⁹.

Bir çeribaşı birkaç kabileye başkanlık edebilmektedir. Toplam 28 çeribaşı tespit edilmiştir. 1843 tarihli cizye defterine göre bazı çeribaşları sadece 1 kabileye başkanlık ederken bazıları 23 kabileye kadar çeribaşılık etmektedirler. Örneğin Çeribaşı Veli, 21 yerleşik ve 2'sinin yerleşim durumu belirtilmemiş toplam 23 kabilenin başkanlığını yapmaktadır⁹⁰. Bunun yanında Çeribaşı Babuka sadece bir kabilenin başkanıdır⁹¹. Çeribaşların önde gelenleri Veli, Mırmır, Tırnovalı Hasan, Timuroğlu İbrahim, Şahinoğlu Salih, Hamakoğlu, Kel Bayram ve Kosta'dır⁹².

Öte taraftan nadir de olsa aynı kabile içerisinde farklı çeribaşlarına bağlı üyeler bulunmaktaydı⁹³. Bu durum cizye tahsildarının gözünden kaçmamış ve not olarak düşülmüştür. Bu notun önemi, kayıtlarda numarası belirtilen kişiden devlet vergi alamazsa bu vergiyi ya çeribaşından ya da o topluluğun üyelerinden alacağından olsa gerekir.

4.6. Ehl-i İslam ve Devlet Hizmetinde Olanlar

Şeriat kuralları gereğince, hasta, sakat, kadın ve çocuklardan alınmayan cizyeden cemaat başları da muaftı. Ancak diğer kişilerin muaf olabilmesi padişahın onayına bağlıydı.

⁸⁷ Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayri Müslimler*, Turhan Yay., Ankara, 2001, s.288.

⁸⁸ Ali Rafet Özkan, *Türkiye Çingeneleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s.76.

⁸⁹“Hasan veled-i Memiş, Sinn 40, gurusu 00, merküm çeribaşı olduğu” Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 4;

⁹⁰ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9-36.

⁹¹ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 6.

⁹²BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 2-36.

⁹³ Şirebrine Karyesi'nde Kabak Ahmed Çeribaşı'ya bağlı olanlar olduğu gibi Çeribaşı Tırnovalı'ya da bağlı olanlar bulunmaktadır. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 33.

Cizye muafiyeti genellikle devlete hizmet ile görevlendirilenlere veriliyordu⁹⁴. Ancak Kıptilerin Müslümanlarından da vergi alınmaktaydı. Müslüman bir Kıpti'nin vergiden muaf olabilmesi için cizye vergisini ödemeye itiraz etmesi ve dininin gereklerini yerine getirdiğini ispat etmesi gerekiyordu.⁹⁵ Her iki durumda da muafiyete layık görülenlere *cizye beratı* verilirdi.

Vergi tahsildarı *eli beratlı* olan kişiden vergi almaz ve kayıtlarına *yedinde senedi olduğu* şeklinde not düşerdi. 1843 tarihinde cizye ödememe hususunda elinde senedi bulunan 5 kişi bulunmaktadır. Bunlar Abdurrahman Aşklar Karyesi'nden Kara Ali veled-i Kara Mehmed, aynı karyeden Ahmed veled-i Memiş, ve oğlu Ali, Kara Yağmurlar Karyesi'nden Mustafa Usta veled-i Mehmed ve Kara Ali veled-i Kara Mehmed'dir⁹⁶. Söz konusu kişilerin Ehl-i İslam mı yoksa devlete bir hizmeti nedeniyle mi vergi muafiyetlerinin olduğu yazılmamıştır. Ancak ismi geçen son kişi için *Merkumun pederi Süleyman vâlidesi Kıbtî olarak yedinde senedi olduğu* notu düşülmüştür⁹⁷.

4.7. Kaçaklar

Cizye vergisini ödememek için Balkanlardaki Hıristiyan köylülerinde olduğu⁹⁸ gibi Kıptiler arasında da kaçaklar vardı. İncelediğimiz deftere göre 6 firar vakası bulunmaktaydı.⁹⁹ Varna ve Pazarcık tarafları en çok kaçılan yerlerdi (Bkz. Tablo 4). Adı geçen yerlerin kaçaklar tarafından tercih edilmesinin en önemli nedeni dağlık bir coğrafya yapıya sahip olmasıdır.

Tablo 4: Silistre ve Çevresinde Firar Eden Kıptiler (1843).

Bağlı Olduğu Karye	Yaşama şekli	Adı	Yaş	Firar Ettiği Yer
Sarıca	Yerleşik	Boşnak Mehmed veled-i Hasan	16	?
Sarıca	Yerleşik	Çırac Mehmed veled-i Hasan	25	Pazarcık
Mirzini	Göçebe	Mahmud veled-i Halil	23	Hezar Kazasına
Eminler	-	Timurcu Parparoğlu Ahmed	50	Pazarcık

⁹⁴ Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", s.606.

⁹⁵ Eyal Ginio, "Neither Muslims Nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman State", *Romani Studies* 5, 14/2 (2004), s. 118.

⁹⁶ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3, 4.

⁹⁷ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3-4.

⁹⁸ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik...*, s. 108.

⁹⁹ Sarıca köyünden kaçan Çırac Mehmed veledi Hasan Pazarcık tarafına ve Eminler karyesinden Timurcu Parparoğlu Ahmed'de yine Pazarcık tarafına firar etmiştir. Bozgurd köyünde göçebe olarak yaşayan Meçikoğlu Ali ve Ali veled-i Halil'in ise Varna tarafına kaçtıkları tespit edilmiştir. Mirzini köyünde göçebe olarak yaşayan 23 yaşındaki Mahmud veled-i Halil ise Hezar kazasına kaçmıştır. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, s. 2-40.

Bozgurd	Göçebe	Meçikoğlu Ali	35	Varna
Bozgurd	Göçebe	Ali veled-i Halil	25	Varna

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

Kanun gereğince eğer vergi mükellefinden kaçma nedeniyle vergi alınmazsa, sorumluluk cemaat başı olan çeribaşıya aittir. Çeribaşı ya kaçan kişiyi bulup vergisini alacak ya da kendisi ödeyecektir.¹⁰⁰ Bu durumda çeribaşı, gerek saygınlığını, gerek otoritesini kullanarak verginin toplanması için gereğini yapmak durumunda bırakılmıştır. Kaçan kişinin yakalanması için ayrıca Çingene sancak beyi, kanunnameyle güvenilir bir adamını kaçağı bulması konusunda görevlendirme konusunda sorumlu tutulmuştur¹⁰¹. Bu nedenle kaçan kişilerin bir sır gibi saklanmadığı ve deftere de nereye kaçmış olduğunun bir açıklamasının olması bunu doğrulamaktadır.

SONUÇ

Buraya kadar 1843 yılında Silistre ve çevresinde bulunan Kıptilerin cizye defteri incelendi. Buna göre; XIX. yüzyılın ortalarına doğru (1831) nüfusun Rumeli’de 0.02, Silistre’de ise 0,015’ini Kıptiler oluşturmaktaydı. Bu bölgede bulunan Yahudi (0.0005) ve Ermeni (0.005) nüfusuna göre daha kalabalıklardı. 1843 yılı verilerine göre Kıptilerin hemen hemen hepsi meslek sahibiydi ve vergilerini üst seviyeden ödemekteydiler. Şehir merkezlerine yaklaştıkça yerleşik ve Müslüman olma, uzaklaştıkça göçebe ve Hristiyan olma durumu artmaktaydı. Yerleşik cemaatler arasında zaman zaman göçebeler, göçebe cemaatler içinde de yerleşikler bulunmaktaydı. Yerleşik olanların sayısal değeri önceki dönemlere göre arttığı gibi tarım toplumunun uğraştığı meslekler de icra edilmeye başlanmıştı.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Varidatı Cizye Muhasebesi (ML.VRD.CMH), 224.

Kaynak ve Araştırma Eserler

AKBAL, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’nda İdari Taksimat ve Nüfus”, *Bellekten*, XV/60, (1951), s. 617-628.

¹⁰⁰ Hangi katuna’nın çingenleri kaçıp gitmiş ola, katuna başlarına bulduralar ve cemaat başlarına ve kethüdalarına teklif edüp buldurup harâcların alalar, eğer bulunmaz ise defter mücebince harâcların anlardan alalar. Amma tekrar almaktan hazer edeler. Bkz. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, II, FEY Vakfı Yay., İstanbul 1990, s. 384.

¹⁰¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, II, s. 384.

- AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, II*, FEY Vakfı Yay., İstanbul 1990.
- ALTUNAN, Sema, “XVIII. Yüzyılda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri”, *OTAM*, 18, (2005), s. 1-20.
- Ayni Ali Efendi, *Osmanlı Devleti Arazi Kanunları (Kanunname-i Âl-i Osman)*, çev. Hadiye Tuncer, Ankara 1962.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “Türkiye’de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterler”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, II (1-2), (1941), s. 20-59.
- BECKER, C.H., “Cizye”, *İ.A.*, C.3, Eskişehir 1997, s. 199-201.
- CEBEÇİ, Ahmet, “Silistre Sancağı Vakıfları ve H. 1006 (1597 - 1568) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri”, *Vakıflar Dergisi*, XX, (1988), s. 453-466.
- DEVELLİÖĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1992.
- DİNGEÇ, Emine, “Kocaeli Sancağında Çingeneler ve Cizye Meselesi”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildiriler*, ed. Haluk Selvi ve Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., Kocaeli 2015, s. 547-554.
- , “XVI. Yüzyılın Başlarında Rumeli Şehirlerinde Çingeneler”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, C. III, ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s.1211-1223.
- DOGRU, Halime, *XIII. ve XIX. Yüzyıllarda Rumeli’de Sağ Kolun Siyasi Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2000.
- ERCAN, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayri Müslimler*, Turhan Yay., Ankara 2001, s. 288.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, C.III, İstanbul 1313, s. 330.
- FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003.
- GINIO, Eyal, “Neither Muslims Nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman State”, *Romani Studies* 5, 14/2 (2004), s. 117-144.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, *XV. XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul 1952.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Hane” Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32 (1979), s. 331-348.

-----, “Çingeneler”, *İA,C.3*, s. 420-427.

GÜRAN, Tevfik, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Ankara, 1989.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, çev. Halil Berktaş, İstanbul, 2000.

-----, “Cizye”, *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 45-48.

KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK, Ankara 1989.

KILIÇ, Orhan, “Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 23, (2017), s. 29-82.

KİEL, Machiel, “Silistre”, *DİA*, C.37, İstanbul 2009, s. 202-205.

KOCAKAPLAN, Saim Çağrı, *Temettüât Defterleri Çerçevesinde Silistre Kazası'nın İktisadî ve Sosyal Yapısı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

KOÇ, Yunus, Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları”, *Bilig*, 65, (2013), s. 177-202.

KUNT, Metin *Sancaktan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1978.

NEDKOFF, Boris Christoff, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye”, *Belleten*, VIII/32, (1944), s. 606- 621.

ÖZDEĞER, Hüseyin, *1463-1640 Yılları Arasında Bursa Şehri Tereke Defterleri*, Bayrak Matbacılık, İstanbul 1988.

ÖZDEMİR, Rıfat, “Avârız ve Gerçek- Hâne Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bilgiler”, *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. IV, TTK, Ankara 1986, s. 1581-1613.

ÖZKAN, Ali Rafet, *Türkiye Çingeneleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

- PAKALIN, M. Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, MEB, İstanbul 1971.
- PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2012.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “Osmanlı İçtimaî ve İktisadî Yapısı ve Zihnî Esasları”, *İktisat Tarihi Toplu Makaleler I*, Kitabevi Yay., İstanbul 2005, s. 54-76.
- TEKİN, Rahmi, “Şeyhulislâm Abdrrahim Efendi’nin Fetvâ-yı Abdurrâhim Adlı Eserinde Cizyeye Dair Fetvâları”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S. 1, (2018), s. 165-175.
- TUĞLACI, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984.
- YÖRÜK, Doğan, “1843 Tarihli Cizye Defteri’ne Göre Aksaray Kazası’ndaki Gayrimüslimler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 170 (2007), s. 143-160.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Araştırma Makalesi/Research Article

**TÜRKİYE’DE ROMANLAR VE ALT KİMLİK GRUPLARI: ETNO-
DİLSEL FARKLILIKLARIN KİMLİĞE YANSIMALARI**

**ROMA AND THEIR SUB-IDENTITY GROUPS IN TURKEY: REFLECTIONS OF
ETHNO-LINGUISTIC DIFFERENCES ON IDENTITY**

Tülin YANIKDAĞ*

*Geliş Tarihi: 29 Nisan 2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 18 Haziran 2021
(Accepted)*

ÖZ: Romanlar, kendilerine özgü kültürel yapılarıyla tanınan bir topluluktur. Türkiye’de yaşayan Romanların kökeni, tarihin çok eski dönemlerine uzanır ve bu topluluk homojen bir kimlik yapısı göstermez. Bu çalışma, Türkiye’deki Romanların dil temelli alt kimlik gruplarını ele almaktadır. Çalışmanın odak noktası, Roman kimliği şemsiyesi altında birleştirilmek istenen fakat dil özellikleri açısından farklılık gösteren Rom, Dom ve Lom gruplarıdır. Buradan hareketle söz konusu alt gruplar açısından Roman kimliği kapsayıcı mıdır ya da farklılıkları görünmez mi kılmaktadır sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışmada genel olarak Roman ifadesi kullanılmakla birlikte Çingene ifadesine de yer verilmiştir. Bunun nedeni ise kimlik meselesi üzerinden yaşanan tartışmalara dikkat çekmektir. Çalışmanın metodolojisi literatür taramasından elde edilen verilere dayanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle Roman ve Çingene ikilemine ve göç olgusu üzerinden bu toplulukların Türkiye’deki tarihsel yolculuklarına değinilecektir. Daha sonra ise dil temelli alt kimlik grupları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Roman Kimliği, Etno-Dilsel Farklılıklar, Rom, Dom, Lom

ABSTRACT: Roma are a community known for their specific culture. The roots of Roma in Turkey extend to the very ancient terms and this community doesn't indicate a homogeneous structure. This study examines language-based subgroups in Turkey. In other words, it focuses on Rom, Dom and Lom groups which are desired to be united under the umbrella of Roma but differ in terms of their language characteristics. From this point of view, it seeks an answer for the question of whether Roma identity is inclusive for their subgroups or it makes differences invisible. In this study, although the term Roma has been used predominantly, the term Gypsy has also been addressed. The reason of this is to pay attention to the debates over the identity issue. The methodology of this article is based on the data obtained from the academic literature. In this context, primarily, the Roma and Gypsy duality and the timeline of these communities' history in Turkey will be discussed through the migration phenomenon. Subsequently, language-based subgroups will be examined.

Key words: Roma Identity, Ethno-Linguistic Differences, Rom, Dom, Lom

* Dr., tulin.yanikdag@ogr.iu.edu.tr , ORCID ID: 0000-0001-6679-7452.

GİRİŞ

Türkiye etnik ve dinsel farklılık bakımından oldukça geniş bir kimlik yelpazesine sahiptir. Bu çokkültürlü yapı içerisinde hukuki anlamda azınlık statüsünde yer alan gayrimüslim toplulukların (Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin) yanı sıra gerek kültürel gerekse konuştukları dil özellikleri açısından toplumun çoğunluğu oluşturan kesiminden farklılık arz eden gruplardan birisi, hiç şüphesiz Romanlardır. Son yıllarda hem dünya genelinde hem de Türkiye’de akademik ilginin kimlik ve azınlık çalışmalarına yöneldiği göze çarpmaktadır. Özellikle Türkiye’de Roman ya da Çingene olarak tanımlanan gruba yönelik akademik çalışmaların ve bilhassa alan araştırmalarının sayısında ciddi bir artış söz konusudur. Roman ya da Çingene dendiğinde zihinlerde beliren imge; renkli, neşeli, hayatın belli ritüellere bağlı olduğu, son derece yoksul fakat bir o kadar mutlu, esmer tenli insanları çağrıştırmaktadır. Başka bir deyişle Romanlar “fiziki görünüşleri ve mizaçları, yaşam tarzları ve dilleriyle diğer milletlerden ayrılan gezici bir topluluk” olarak ifade edilebilir.¹ Doğayla iç içe yaşamaya alışkın bu topluluk açısından yerleşik, kentli bir topluluk profilinin çizilmesi büyük şehirlerde yaşayanların bir kısmı açısından mümkün olsa da tarihsel yolculuklarına baktığımızda Ahmet Haşim’in “insanın tabiata en yakın şekli”² diye tanımladığı bu insanlar için pek mümkün değildir. Romanlar/Çingeneler kendi gelenek ve kültür yapısına bağlı ve tam tabiriyle nev-i şahsına münhasır bir topluluktur.

Tarihsel yolculukları içerisinde göçlerle pek çok ülkeye yayılan topluluğa dair dünyanın dört bir yanında olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir nüfusun yaşadığı bilinmektedir. Son yarım yüzyılda, Türkiye’deki nüfus sayımlarında farklı etnik topluluklara dair demografik tespitlerin yapılmamış olması akademik çalışmalarda değinilen bir husustur. Nitekim aynı belirsizlik, Roman toplulukların nüfusuna ilişkin veriler konusunda da söz konusudur. Avrupa’da yaklaşık olarak 8-10 milyon Romanın yaşadığı, nüfusa ilişkin net bir veri olmaksızın bu sayının Türkiye’de ise 400 bin ile 1 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir.³ Ancak akademik

¹ İsmail Altınöz, “Çingeneler” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Gözden Geçirilmiş 2.b. , Cilt 1, s. 291.

² Pakistan Sarıkaya, “Toplumsal Yansımaların Öznesi Olarak Çingeneler ve Etnik Damgala(n)ma”, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2019, s. 6.

³ Gül Özateşler, *Çingene: Türkiye’de Yaftalama ve Dışlayıcı Şiddetin Toplumsal Dinamiği*, Çev. Didem Dinçsoy, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 41. Ayrıca bkz. Dena Ringold, Mitchell A. Orenstein, Erika Wilkens, *Roma in Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*, Washington DC, The World Bank, 2005, s. 2.

Ali Arayıcı çalışmasında Avrupa ülkelerinde yaşayan Romanlara ve Romani dilini kullananların oranına ilişkin ülke ülke verilerin yer aldığı bir tabloya yer vermektedir. Buna göre Avrupa’da Roman nüfusun en yüksek olduğu ülke, Romanya’dır. Türkiye’de yaşayanların nüfusu ise 540 bin dolayındadır.

kaynaklarda ve uluslararası kuruluşların yayınladığı raporlarda açıklanan bu verilerin tahmini sayılar olduğunun altını çizmek gerekir. Nüfusa ilişkin sayısal verilerden ziyade topluluğun kümelendiği şehirler, icra ettikleri meslekler, kimliklerinden ötürü maruz kaldıkları ayrımcılık, sosyal dışlanma ve yoksulluk gibi konulara dair bilgilere ulaşılabilmektedir.

1. ADLANDIRMA SORUNU: ETİMOLOJİK BİR MESELEDEN DAHA ÖTESİ

Göçebe ya da yerleşik olsun, Çingene topluluğuna dair yapılan araştırmalarda karşılaşılan ilk sorun halkasını, adlandırma sorunu oluşturur. Etnik kimliğin tanımlanmasına dair yaklaşım farklılıklarında iki belirgin unsur öne çıkar; “emik ve etik yaklaşım”. Emik yaklaşım, bir grubun kendine ve mensup olduğu topluluğa yönelik yaptığı tanımdır. Etnik kimliğe yönelik emik yaklaşıma göre, gruba mensup birey ya da bireyler kendilerini nasıl tanımlıyorsa o şekilde tanımlanmalıdır. Başka bir deyişle emik yaklaşım, grubun “ben kimim” ya da “nereye aitim” sorularına verdiği yanıtları kapsar. Etik yaklaşım ise grubun dışında kalan unsurların o gruba ya da o gruba mensup bir bireye dair yaptığı tanımlamaları ifade eder. Bir anlamda çoğunluğun bakışını yansıtır ve çoğunluğun o gruba yönelik kanaati şeklinde tanımlanabilir.⁴

Sosyal dışlanmanın, nefret söyleminin, ötekileştirmenin ya da damgalanmanın hedefi olan etnik bir topluluk açısından grup dışı tanımlamaların kabul edilebilirliği tartışmalıdır. Ancak Roman ya da Çingene olarak adlandırılan topluluklar açısından tanımlama meselesi, grubun içinden ya da grup dışından yapılan tanımların ötesinde karmaşık bir hal alır. Daha açık bir ifadeyle, mesele yalnızca Roman mı ya da Çingene mi sorusuna yanıt aramak değildir.

Romanlar; *dezavantajlı, vatansız, devletsiz* (ve dolayısıyla *korunmasız*) gibi buldukları yerin en alt sosyal sınıfını oluşturduklarını ima eden nitelendirmelerin yanı sıra yaşadıkları ülkeye göre farklılık gösteren, göçlerin yaşandığı periyoddan

Ancak kitabın 2008 yılında basıldığını ve bu verilere ilişkin atıfta bulunduğu kaynağın Patrick Williams'ın 1993 tarihli bir makalesi olduğu gözden kaçırmamak gerekir. Bkz. Ali Arayıcı, *Avrupa'nın Vatansızları: Çingeneler*, İstanbul, Khalkedon Yayınları, 2008, s. 53.

Yine akademik başka bir çalışmada Roman/Çingene grupların, Avrupa'nın en geniş etnik azınlıklarından biri olduğu belirtilir. Bkz. Hayriye Avara, Bruno Mascitelli, “ ‘Do As We Say, Not As We Do’: EU to Turkey on Roma/Gypsy Integration”, *European Review*, Vol. 22, No. 1, s. 130.

Gül Özateşler başka bir çalışmada Türkiye'deki Roman nüfusuna ilişkin yaygın kanının 500 bin dolayında olduğunu ancak bazı araştırmacıların bu nüfusun 2,5 milyon civarında olduğuna dikkat çektiğini açıklar. Bkz. Gül Özateşler, “The ‘Ethnic Identification’ of Dom People in Diyarbakır”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XIII/27, Güz 2013, s. 281.

⁴ Emik ve etik yaklaşımlar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Tayyar Önder, *Türkiye'nin Etnik Yapısı: Haklılığın Kökenleri ve Gerçekler*, Genişletilmiş 17. baskı, Ankara, Fark Yayınları, 2007, s. 4-9.

günümüze kadar uzanan tarihsel süreçler içerisinde değişen farklı isimlerle adlandırılmış bir topluluktur.

George C. Soulis Bizans döneminde yaşamış Çingeneri incelediği bir çalışmasında “adsincanoi” sözcüğünden “Türkçede *Çingene*, İtalyancada *Zingari*, Fransızcada *Tsiganes* sözcükler türetildiğini belirtir.⁵ Ali Arayıcı ise “Mısır’da *Eygpte*, Rumcada *Gyphos*, İngiltere’de *Gypsies*, Bizans’ta *Athingan* veya *Atzingan*, İtalya’da *Zingari*, Almanya’da *Zigenuer*, Fransa’da *Tsigane*, *Tzigane*, *Bohemian* ve *Gitan*, İspanya’da *Gitanos*, Romanya’da *Tigani*, Sırpçada *Cingerije*, Ermenistan’da *Lom*, Filistin’de *Nawar* veya *Dom*, Suriye’de *Dom*, Kafkaslarda *Poşa* veya *Boşa*”⁶ gibi adlarla anıldıklarını aktarır. Ülkelere göre farklı isimler atfedilmesinin ötesinde topluluk üyeleri, mesleklerine göre de çeşitli adlarla anılır. Elekçi, sepetçi, demirci, kalaycı, mıtrıp ya da müzisyen olsun, günümüzde halen birçoğu icra ettiği meslek üzerinden nitelendirilmektedir.

Çingene olgusunun tarihsel zaman, konuşulan dil ve coğrafi mekâna göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu göçebe toplulukları tek bir ismin şemsiyesi altında toplama adına atılan en somut adım, 1971 yılında Londra’da düzenlenen Birinci Dünya Roman Kongresi’nde “rom” yani “adam, insan” kökünden türemiş bir kelime olarak *Roman* kavramının kullanılmasının kararlaştırılmasıdır.⁷ Şüphesiz bu kararın ardında Çingene sözcüğünün ardına gizlenen pejoratif algının etnik bir grup adı olarak bu gruba mensup bireylere yüklediği damga (*stigma*), dışlanma ya da maruz bırakıldıkları ayrımcı pratiklerden sıyrılma ve Roman sözcüğünün türediği anlamda (*rom; insan*) olduğu gibi yalnızca insan olarak değerlendirilme, saygı görme gibi temel nedenler etkili olmuştur. Yaftalanmanın ve nefret söylemlerinin sıkça öznesi olmuş bir toplumun içinde bulunduğu durumun adeta tarihsel bir misyon gibi nesilden nesile aktarımına dur demek amacıyla günümüzde Roman adı yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Ancak Roman olarak adlandırılmak da gezgin ve göçebe özelliğiyle tanınan bu toplulukları tanımlama adına yeni bir karmaşaya da neden olmaktadır. Roman adı altında bir üst kimlik inşa etmeye çalışmak, topluluğun kendi iç bünyesinde barındırdığı farklılıkların ya da diğer bir ifadeyle alt grupların oluşturduğu mozaiki görünmez kılabilenmektedir. Nitekim Thomas Acton, Romanlara

⁵ George C. Soulis, “The Gypsies in The Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.15, 1961, s. 145; Altınöz, *a.g.m.* s, 292. Bizans Çingenerinin “büyüçülük ve falcılıkla anılan, kabalistik ritüeller, astroloji ve Hristiyan düalizminin değişik biçimlerini ibadet olarak benimsemiş” bir topluluk olduğundan bahsedilir. Bkz. Adrian Marsh, “Türkiye Çingenerinin Tarihi Hakkında”, *Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, Der. Ebru Uzpeder, Savelina Danova-Roussinova, Sevgi Çelik, Sinan Gökçen, İstanbul, Mart Matbaacılık, 2008, s. 5

⁶ Ali Arayıcı, *a.g.e.* , s. 39.

⁷ Gül Özateşler, *a.g.e.* , s. 40.

yönelik yaptığı bir saptamasında “en bölünmüş ve eksik tanımlanmış halktır; bir topluluktan ziyade bir kültür olarak devamlılığa sahiptirler. ‘Çingene’ soyunu ve namını paylaşan bireylerin yaşam biçimlerinde, görsel ya da dilsel kültürlerinde hiçbir görünür ortak nokta olmayabilir” demektedir.⁸

Türkiye’de Roman topluluklara yönelik adlandırmalara bakıldığında ise “abdal, arabacı, beyzade, cano/cono, elekçi, esmer vatandaş, gurbet, gurbeti, karaçi/karacı, karaoğlan, kıpti, lulu, mango, mutrip, pırpır, poşa/boşa/paşa, sepetçi, teber, todi” gibi çok sayıda tanımlamanın kullanıldığı görülmektedir.⁹ Sarıkaya, adlandırma açısından kullanılan bu tabirlerin etimolojik yapısının ötesinde “grubun sosyal alandaki görünme biçimi, meslekleri ve ten renkleri arasında bir paralellik” bulunduğunun altını çizmektedir.¹⁰ Çingene kelimesinin yüklendiği anlamın taşıdığı pejoratif algı, farklı tanımlamalarda da görülmektedir. Roman tabirinin genel kabul görmesi, bir anlamda rahatlatıcıdır. Ancak daha önce de değinildiği gibi Türkiye’de yaşayan Roman topluluklar açısından yeni bir belirsizliğin, görünmeme ya da fark edilmemenin de kapısını aralar. Bu sorun, homojen bir topluluk olarak algılanmalarından kaynaklanır. Akademik çalışmalarda Uluslararası Roman Birliği, Roman Ulusal Kongresi gibi organizasyonlarda mevcut Roman algısının “ortak atalar, dil ve kültür dolayısıyla tek bir ulusun parçası” olduğuna dikkat çekilir.¹¹ Ancak Çingene ya da Roman her ne şekilde adlandırılırsa adlandırılınsınlar, Gül Özateşler’in belirttiği gibi bu toplulukların birçoğu kimliksel anlamda bir “ortaklık duygusundan yoksundur”.¹² Bu durum Türkiye açısından da böyledir. Türkiye Romanlarının büyük bir bölümü ortak bir aidiyet ve topluluk bilincinden yoksundur. Yaşadıkları coğrafyanın ve konuştukları anadilin, icra ettikleri mesleklerin ve yaşamsal faaliyetlerinin farklılık göstermesinin yanı sıra etnik aidiyetleri, toplumsal bilinçleri ve grup dayanışmalarının farklı düzeylerde olması, aynı ulusal sınırlar içerisinde farklı Roman gruplarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, Türkiye’deki Roman topluluklar homojen bir yapı oluşturmaz. Kullandıkları dilin farklı lehçelerini konuşan, ülkenin farklı bölgelerinde kümelenmiş, birbirleriyle hem coğrafi hem de kültürel olarak toplumsal mesafenin var olduğu topluluklardır. Homojen bir yapı algısının alt kimlik gruplarını görünmez kılma tehlikesine

⁸ Thomas Acton, *Gypsy Politics and Social Change: The Development of Ethnic Ideology and Pressure Politics Among British Gypsies from Victorian Reformism to Romany Nationalism*, London, Boston, Routledge, Kegan Paul, 1974, s. 54; Özateşler, *a.g.e.*, s. 41.

⁹ Hüseyin Yıldız, “Türkçede Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, C. 1, Sayı: 1, Güz 2007, s. 61; Arayıcı, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁰ Pakistan Sarıkaya, *a.g.t.*, s. 8.

¹¹ Peter Vermeersch, “Ethnic Minority Identity and Movement Politics: The Case of The Romain The Czech Republic and Slovakia”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 26, No. 5, September 2003, s. 880.

¹² Gül Özateşler, *a.g.e.*, s. 51.

düşürmemesi adına çalışmada *Roman* ve *Çingene* şeklinde her iki adlandırmaya da yer verilecektir.

2. ROMANLARIN TÜRKİYE'DEKİ TARİHSEL YOLCULUĞU

Türkiye'de yaşayan Romanlar incelendiğinde tarihsel kökenlerinin Bizans dönemine dek uzandığı görülmektedir. Yapılan araştırmalar Bizans İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü tarihsel periyotta *Atsinganoi* ya da *Athinganoi* denilen toplulukların yaşadığını ortaya koymaktadır. Adrian Marsh bu toplulukları “büyücülük ve falcılıkla anılan, kabalistik ritüeller, astroloji ve Hristiyan düalizminin değişik biçimlerini ibadet olarak benimsemiş ve şimdiki Eskişehir civarında yaşamış Frigyalılar'dan oluşan bir topluluk” şeklinde tanımlar. Nüfusları git gide eriyen, cezalandırılan ve sapkın olarak nitelendirilen kişiler olarak görüldüklerini anlatır.¹³ Ayrıca Bizans'ın Hristiyan olmayan toplulukları *kephalition* adı verilen bir çeşit vergi türüne tabi tuttuğu da not düşülmelidir. *Romitoi* olarak da adlandırılan Çingene/Roman topluluklara yönelik önyargı ve ayrımcılığın Bizans döneminde bile bir hayli yaygın olduğunu belirtmek gerekir.¹⁴ Bu döneme ilişkin olarak dil konusu üzerine de ayrıca birkaç noktaya değinilebilir. Nitekim Bizans Dönemi'nin Çingene kimliğine ve kültürüne yansıdığı alanlardan biri, dil olmuştur. İsmail Altınöz, Çingene diline geçen birçok Yunanca sözcük olduğuna, hatta Çingeneleri tarif etmek üzere kullanılan *atzingan* kelimesinin kaynağının da buraya dayandığına işaret eder. Ancak burada dikkat çekmek istediği husus, Çingeneliği kötüleyen ya da dışlayan ifadelerin daha sonra ortaya çıkmadığı, aksine Athingan adı verilen ve sapkın faaliyetleriyle tanınan bir tarikatın fal bakmak, büyüçülük vb. faaliyetlerde bulunmalarının Çingenelere yakıştırılmasından ötürü bu adla anıldıklarını ifade eder.¹⁵

Osmanlı hükümdarı II. Mehmet tarafından İstanbul'un fethedilmesiyle başlayan, Bizans İmparatorluğu'nun sona ermesi ve hüküm sürdüğü tebaanın Osmanlı Devleti'ne devredilmesiyle devam eden süreçte ise İstanbul'da yaşayan gayrimüslim unsurlar gibi Çingene kökenli topluluklar da Osmanlı bakiyesi haline gelmiştir. Genişleyen sınırlarla birlikte hükmedilecek nüfusun genişlemesiyle kültürel açıdan çok zengin bir topluluk olan Çingeneler Osmanlı Devleti'ne tabi olmuştur. Osmanlı devlet yönetimi bahsi geçen bu çok kültürlü nüfus yapısını

¹³ Adrian Marsh, *a.g.m.* , s. 5.

¹⁴ *A.e.* , s. 7.

¹⁵ Isabel Fonseca, *Beni Ayakta Gömün: Çingeneler ve Yolculukları*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002, s. 111; İsmail Altınöz, “Osmanlı Toplumunda Çingeneler”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s. 61.

yönetirken “millet sistemi” denilen bir esası benimsemiştir.¹⁶ O dönemde millet kavramı günümüzdeki anlamının dışında kullanılıp “cemaat ya da dini topluluk” kavramlarına karşılık geliyordu. Osmanlı tebaası; Müslim ve gayrimüslim olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. Her iki kesimden alınan vergiler de farklılık göstermekteydi. Çingene toplulukların bu sistem içerisindeki yerini tespit etmeye çalıştığımızda ise bu konuda bilgi sahibi olmamızı ve Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde Çingeneliğin izini sürmemizi sağlayan en önemli kaynakların vergi kayıtları olduğunu görmekteyiz.

Osmanlı Dönemi’nde Çingenerden söz ederken, doktora çalışmasını bu konu üzerine yapmış ve yine bu konuda çok sayıda yayını bulunan İsmail Altınöz, Osmanlı sosyal yapısı içerisinde yer alan Çingene toplumunda üç semavi dine mensup bireylerin de yaşadığını¹⁷ tahrir defterlerindeki kayıtları inceleyerek ortaya koymuştur. Altınöz, Çingenerin göçebe olmaları ve spesifik bir meslek grubuna mensup olmalarından dolayı toplumsal yapı açısından sorun teşkil ettiklerine değinir.¹⁸ Bu konuda devletin bulduğu çözüm ise ağır işlerde çalıştırılmalarıyla¹⁹ birlikte üzerlerinde bir otorite oluşturma yoluna gidilmesidir. Yine bu topluluğa mensup bazılarının işlediği suçlardan ötürü toplumun genel asayişini bozduğu iddiasından hareketle “ehl-i fesad”²⁰ yani *art niyetli insanlar* olarak görüldüğü tarihi kayıtlara not düşülmüştür.

Osmanlı Dönemi’nde Çingenelere yönelik birtakım düzenlemeler yapılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Yapılan ilk düzenleme Fatih Sultan Mehmet Dönemi’ni işaret eder. Ancak Osmanlı ve Çingener konusunda özellikle değinilmesi gereken bir süreç, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’dir. Bu dönemi Çingenerin tarihsel yolculuğu açısından önemli kılan unsur, Sultan Süleyman tarafından yayınlanan ve bizzat Çingenerin durumunu konu edinen bir kanunnamenin yayınlanmasıdır. *Çingene Kanunnamesi* olarak bilinen bu düzenleme, gerek Çingenelere yönelik olumsuz muamele ve mevcut algının değişmesi gerekse yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki sosyoekonomik ve hukuki statülerini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca daha önce de söz edildiği gibi Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde Müslim ve gayrimüslim tebaadan alınan vergiler farklılık arz etmekteydi.

¹⁶ Millet sistemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Namık Sinan Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasisinin İzinde*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 23; Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, İstanbul, Klasik Yayınları, 2004.

¹⁷ A.e. , s. 80.

¹⁸ A.e. , s. 81.

¹⁹ A.e. , s. 90.

²⁰ Gül Özateşler, *a.g.e.* , s. 60. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faika Çelik, “Exploring Marginality in the Ottoman Empire: Gypsies or People of Malice (Ehl-i Fesad) as Viewed by the Ottomans”, *European University Institute EUI Working Papers RSCAS*, Sayı 39, 2004.

Çingene Kanunnamesi ile birlikte aksi bir durum yaşanmış, hem Müslim hem de gayrimüslim Çingenerden cizye vergisi alınması yoluna gidilmiştir. Barany, Çingenerler içerisindeki Müslüman kesimin neden diğer Müslümanlarla aynı vergiye tabi tutulmadıkları hususunu yaşam biçimlerinin dine uygun olmadığı şeklindeki yaygın kanaatle açıklar.²¹ Diğer taraftan bu iki farklı dine mensup topluluk üyelerinin, evlilik yoluyla birbirine karışması önlenmek istenmiştir.

Yine bu dönemde Çingenerlere yönelik idari bir düzenlemenin de yapıldığı görülür. Rumeli’de Çingene Sancağı adı altında oluşturulan yapıyla aslında bu topluluğun göçebe olmaktan çıkıp yerleşik yaşama geçmeleri ve böylece toplumsal yapıyla bütünleşmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.²² İlerleyen süreçte ise Çingenerlere yönelik düzenlemelere devam edildiği görülür. Bilhassa Tanzimat Döneminin ardından çıkarılan ve *Kıptiler Nizamnamesi*²³ olarak bilinen kanunname, Çingenerlere yönelik yapılan düzenlemelerden esinlenerek hazırlanmıştır.

Bu döneme ilişkin değinilmesi gereken bir başka husus, Çingene diline dair yayınlanan bir çalışmadır. Alexander G. Paspati’nin kaleme aldığı makalede Osmanlı döneminde yaşayan Çingenerlerin durumu incelenmiştir. Avrupa’da yaşayan Çingene topluluklara kıyasla daha rahat yaşam şartlarına sahip olduklarının belirtildiği bu çalışmada Paspati “bu ırkın tüm tarihi deyimlerinde saklıdır” diyerek Çingene dilini inceler. Çingenerler arasındaki Müslüman kesimin söz konusu bu deyimleri kaybetmeye başladıklarını ve yeni nesillerin dile dair giderek daha az şey bileceğine dikkat çeker. Bunun yanı sıra çalışmada Çingene dilinde yer alan sözcüklere ve deyimlere dair bir sözlüğe yer verir.²⁴ Tarihsel süreç içerisinde Çingene topluluklarını incelerken, Osmanlı dönemine ilişkin kaynaklarda Osmanlı’nın son dönemine kadar Çingenerlere yönelik düzenlemelerin devam ettiği aktarılır.

Cumhuriyet Dönemi’nde Çingenerlere baktığımızda ise nüfuslarına ilişkin net bir bilginin günümüze ulaşmadığı görülür. Bu durumun nedeni, Cumhuriyet’in ilanıyla başlayan yeni süreçte etnik kimliğe dayalı bir nüfus sayımının yapılmamış olmasıdır. İmzalanan Lozan Antlaşması azınlık haklarının temel çerçevesini

²¹ Zoltan D. Barany, *The East European Gypsies: The Regime Change, Marginality, and Ethnopolitics*, Cambridge, Cambridge University Press, s.85; Öztaeşler, s. 62. Altınöz ise bu durumun nedenini, Çingenerlerin ehl-i kitap olarak görülmemesi ve göçebe olmaları nedeniyle vergilerin toplanması işleminin düzenli bir şekilde yerine getirilememesi şeklinde açıklar. İsmail Altınöz, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi İçerisinde Çingenerler”, *Yeryüzünün Yabancıları Çingenerler*, Haz. Suat Kolukırık, İstanbul, Simurg Yayınları, 2007, s. 24. Bu hususa ilişkin olarak Adrian Marsh, Osmanlı Çingenerlerinin vergi ödemekten çekinen gruplar olduğunu belirtir. Bkz. Adrian Marsh, *a.g.m.*, s. 11.

²² Çingene Kanunnamesi ile ilgili olarak bkz. İsmail Altınöz, *a.g.m.*, s. 15.

²³ *A.e.*, s. 24.

²⁴ Alexander G. Paspati, “Memoir on The Language of The Gypsies As Now Used In The Turkish Empire”, *American Oriental Society*, Vol. 7 (1860-1863), s. 159; Adrian Marsh, *a.g.m.*, s. 16.

belirlemiştir. Yine bu bağlamda Türkiye ile Yunanistan arasında 1923 tarihli “Yunan ve Türk Nüfusların Mübadelesine İlişkin Sözleşme” gereğince yaşanan mübadele sürecinde din esaslı takip edilerek Türkiye’de yaşayan Ortodoks Rumların Yunanistan’a, Yunanistan’da yaşayan Müslüman unsurların ise Türkiye’ye gönderilmesi söz konusuydu. Yunanistan’dan Türkiye’ye aktarılan nüfus içerisinde Çingenerin de yer aldığı bilinmektedir. Bu dönemde Çingene nüfusu işaret eden en önemli hukuksal metin, 1934 tarihli İskan Kanunu’dur. Göçmen olarak kabul edilemeyecek unsurlar arasında sayılan ve 2510 Sayılı Kanunda yer alan “Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, göçebe Çingener, casuslar ve sınır dışı edilenler” ifadesi tartışmaları da beraberinde getirir.²⁵ Çingenerin biraz önce değinilen diğer unsurlarla yan yana anılması ayrımcılık yapıldığı kanısını güçlendirir. Ancak 2006 yılında yapılan değişiklik sonucunda 5543 Sayılı yeni İskan Kanunu ile birlikte bu tartışmalar son bulmuştur. Yine 2010 yılında yaşanan ve kamuoyunda *Roman Açılımı* olarak bilinen bir süreç yaşanmıştır.²⁶ Bu gelişme kapsamında Türkiye’de yaşayan Roman kimliğine mensup toplulukların “asli kurucu unsur” olduğuna dair yetkili ağızlardan yapılan vurgu, aslında etnik ve kültürel açıdan bu topluluğa mensup bireylerin en çok yakındıkları konu olan ayrımcı ve önyargılı yaklaşımlar açısından yaşanan önemli gelişmeler arasında sayılabilir. Yine bu dönem içerisinde, açılım sürecinin hemen öncesinde başlatılan ve İstanbul Çingenerinin tarihsel yerleşim alanlarından biri olan Sulukule’de gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesi, uzun yıllardır o bölgede ikamet eden Roman vatandaşları olumsuz etkilemiştir. Sulukule’deki kentsel dönüşüm süreci de Romanlara yönelik atılan adımların bir diğer boyutu olarak değerlendirilebilir.

3. GÖÇ OLGUSU ÜZERİNDEN BELİREN ALT KİMLİKLER

Çingenerin kökenlerine ilişkin günümüzde mevcut pejoratif algının ve nefret söylemlerinin temelini inşa eden birçok hikaye anlatılır. Dünyayı dolaşmaları konusunda lanetlenmiş Kabil torunları²⁷ oldukları iddiasından tutun, Çin ve Gane adlı iki kardeş²⁸ arasında yaşananlara kadar anlatılanlar aslında etnik bir topluluğu damgalama ve dışlama adına başıbozuk, işe yaramaz ya da ahlaksız addedilmelerinin yanı sıra ayrıca dünyayı dolaşmakla cezalandırılmış lanetliler olmalarından dolayı

²⁵ 1934 tarihli İskan Kanunu için bkz. Tülin Yanıkdağ, “Türkiye’de Yaşayan Romanların Sorunlarına Genel Bir Bakış”, *Roman Olup Çingene Kalmak*, Der. Levent Ürer, İstanbul, Melek Yayınları, 2012, s. 250.

²⁶ Roman Açılımı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. A.e. , s. 261-266.

²⁷ Pakistan Sarıkaya, *a.g.t.* , s. 12.

²⁸ İbrahim Peygamber döneminde yaşanan bir olaya dayandırılır. Çin ve Gane adlı iki kardeş arasında ensest bir ilişki iması yapılır. Buradan hareketle bu tarz sapkın ilişkilerin Çingener arasında yaygın olduğu kanısı hakim kılınmak istenir. Bkz. Özateşler, *a.g.e.* , s. 70. Çingenelik ve sapkınlık arasında kurulmak istenen bağlantı da bu kimliğe mensup bireyler açısından sosyal dışlanmanın kapısını aralar.

“göçebe” imasına dikkat çekmek içindir. Akademik çalışmalarda sıkça dile getirildiği üzere Roman toplulukların dünyanın çeşitli ülkelerine yayılmadan önce yaşadıkları ülke, başka bir deyişle anavatanları Hindistan olarak kabul edilir. Hindistan vurgusunun nedeni, kullandıkları dile ilişkin verilerden kaynaklanır.

Kenrick, Çingeneler üzerine çalışan akademisyenlerin Çingene dilinin Pencap ve Hindu dilleri gibi Kuzey Hindistan dilleriyle yakından ilgili olduğuna dikkat çektiğini kaydeder. 1780’de yapılan bu saptamayla birlikte Çingenelerin kökeni, anavatanlarının neresi olduğu, hangi dil ailesine mensup oldukları gibi soruların yanıt bulmasıyla birlikte Hindistan’dan göç edip başka ülkelere yayıldıkları ve böylece “Çingeneler aslen nerelidir” sorusunu yönelten Kenrick’in deyimiyile fikir yürütme alanının bir anlamda daraltıldığı söylenebilir.²⁹ Yapılan çalışmaların birçoğunda Çingenelerin geldiği köken ya da anayurdu konusunda yapılan vurgu, Hindistan’adır. Ali Arayıcı, Çingenelerin konuştuğu dilin tarihsel yolculuğundan bahsederken, 10. Yüzyılda Kuzey Hindistan’da yaşayan Bancaras adındaki göçmen kabilelerin kullandığı Hint-Ari dili olduğunu ancak bu dilin kullanılmasının 10.yüzyılda tamamen bırakıldığını belirtir. Ayrıca Çingenelerin anadili olan Romani dilinin farklı dil gruplarından da etkilendiğine işaret eder.³⁰ Şüphesiz bu durumun ortaya çıkmasındaki ana etken, Çingene toplulukların göç ve göçebelikle olan ilişkisiyle açıklanabilir. Aslında topluluğa mensup bireylerin göç ettikleri ülkelerde yaygın olarak kullanılan dillerle etkileşim halinde olmalarının bir getirisidir. Roman/Çingene toplulukların dil ve kültür anlamında buldukları toplumla bütünleşme çabaları bir anlamda gönüllü asimilasyonu çağırır. Bu bağlamda sosyal dışlanmanın mağduru olmaktan kaçınma adına atılan bir adım şeklinde de okunabilir.

Diğer taraftan kökenlerinin nereye dayandığı ve dünyanın çeşitli ülkelerine yayılmadan önce yaşadıkları yer konusunda dil üzerine yapılan çalışmalar neticesinde Hindistan savı üzerinde durulmasına karşı çıkan görüşler de mevcuttur. Çingene toplulukların yaşadığı sosyal dışlanmanın, bir anlamda Avrupa’nın ötekileri olarak görülmelerinin dar bir bilim adamı çevresinde de olsa geçerli olduğunu savunan isimlere rastlanır. Özellikle Kenrick çalışmasında bu bilim adamları tarafından Çingeneleri sosyal açıdan dışlanmış Avrupalılar olarak değerlendirmenin tercih edildiğini ve böylece Hindistan’dan gelme iddiasını yatsıma eğiliminde olduklarını dile getirir.³¹

Köken konusuna ilişkin diğer bir iddia ise Çingenelerin en eski tarihsel köklerinin aslında Mısır’a dayandığı yönündedir. İlk anayurtlarının Mısır olduğu

²⁹ Donald Kenrick, *Çingeneler: Ganj’dan Thames’e*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Homer Yayınları, 2006, s. 21.

³⁰ Ali Arayıcı, *a.g.e.* , s. 46-47.

³¹ Donald Kenrick, *a.g.e.* , s. 22.

savı, Mısır'da bir süre yaşayıp daha sonra deniz yoluyla Avrupa'ya geçtikleri ve "Mısırlı anlamına gelen Gypsy kelimesinin bunlara yakıştırılmasını" kapsamaktadır.³² Sonuç olarak köken ve anayurt konusu bağlamında buna benzer bir dizi sav ortaya atılır. Ancak bu konu üzerine akademik çalışmalar yürüten pek çok ismin, Roman/Çingene toplulukların Hint kökenli oldukları ve anayurtlarının Hindistan olduğu konusunda fikir birliği içerisinde olduğunu yinelemek gerekir.³³

Dil konusuna geri dönecek olursak, dil ve etnik köken arasındaki bağlantıya da değinilmelidir. Roman/Çingene toplulukların konuştukları Romani dilinin etnik kökenleriyle bağlantısını ortaya koymayı amaçlayan çalışmalar incelendiğinde, bu konudaki çalışmalarıyla tanınan Fraser'in bir halkın kullandığı dil ile geldiği etnik kökenin anlaşılması noktasında bağlantı kurulamayacağını belirttiği aktarılabilir. Başka bir deyişle Fraser, etnik kökenin belirlenmesi konusunda dilin doğrudan belirleyici bir unsur olarak kabul edilemeyeceği düşüncesini savunmaktadır. Fraser'a göre, "dil ve soy arasında temel veya zorunlu bir bağlantı yoktur. Birçok etnik grup vardır ki zaman içinde dillerini tamamen değiştirdikleri bilinmektedir yani sırf birbirleriyle akraba diller konuştukları gerçeğine dayanarak bir grup insanın aynı soydan geldiği düşünülemez".³⁴ Çingene topluluklar üzerine saha çalışmaları yapan Özateşler de Türkiye'de yaşayan bu topluluklara ilişkin benzer bir tespiti ortaya koyar. Çingene olgusundan bahsederken genetik bağların önemini vurgular. Etnik kimliğin doğuştan itibaren verili olarak kazanıldığını savunan primordialist/ilkçi yaklaşımdan hareketle, "kan ve sabit kültürel özelliklerin" Çingene kimliğinin bileşenleri arasındaki önemine değinir. Gruba ait dilin temel bir gösterge kabul edilemeyeceğini çünkü Türkiye'de yaşayan Çingene toplulukların anadillerini ve buna bağlı alt dilleri konuşmadığını ifade eder. Kendi dilleri yerine buldukları bölgede yaygın bir şekilde konuşulan Türkçe ya da Kürtçe dillerini konuşmayı tercih ederler.³⁵

3.1. Alt Kimlikleri Görünür Kılan: Dil

Dil, kimliğin vazgeçilmez bir unsurudur. Etnik bir grubun kendine özgü özelliklerini koruması ve devamlılığının sağlanması adına dilin önemi tartışılmazdır. Roman/Çingene gruplar açısından ise buldukları ülkenin toplumsal yapısına uyum göstermek, öteki addedilmemek, böylece dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz

³² İsmail Altınöz, *a.g.t.*, s. 19.

³³ Melike Karlıdağ, Adrian Marsh, "Türkiye'deki Çingene Toplumu ve Çingene Kimliği Üzerine Bir Yazın Taraması", *Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, Der. Ebru Uzpeder, Savelina Danova-Roussinova, Sevgi Çelik, Sinan Gökçen, İstanbul, Mart Matbaacılık, 2008, s. 145.

³⁴ Angus Fraser, *Avrupa Halkları: Çingeneler*, Çev. İlkin İnanc, İstanbul, Homer Yayınları, 2005, s. 28. Sarıkaya, *a.g.t.*, s. 19.

³⁵ Gül Özateşler, *a.g.e.*, s. 75.

birakılmamak için çoğunluğun konuştuğu dile hakim olma şeklinde genel bir eğilim gösterdikleri bilinmektedir. Romanlar açısından kimliği şekillendiren bir diğer unsur, göçtür. Göçle birlikte gittikleri ülkelerde farklı dilleri konuşmaya başlasalar da bir kısmı ana dillerini korumayı sürdürmüştür.

Fraser, dil konusundaki tespitlerini aktarırken bu toplulukların her türlü zorluğa rağmen hayatta kalmayı başarabilmiş ve yaşayan, canlı bir dil olduğunu belirtir.³⁶ Yaşadıkları yerin dilini benimseme konusundaki duruşları bir yana kendi kültür ve geleneklerini ve ayrıca dillerini korumaları nedeniyle Roman/Çingene topluluklar çift dilli bir yapı ortaya koyar.³⁷ Fraser çalışmasında Roman toplulukların ana dili kabul edilen Romani diliyle ilgili saptamalarına devam eder. Ona göre Çingenelerin göç etmeye başlamadan yani henüz daha anavatanlarında yaşarken kullandığı dil ile göçlerden sonra kullandıkları dil arasında büyük farklılıklar oluşmuştur. Fraser, Romani dilinin oldukça eski bir dil olmakla birlikte yazılı bir forma sahip olmaması ve göç hareketinden etkilenmesi gibi nedenlerle standart bir dil olmanın çok dışında kaldığını savunur.³⁸

Romani dilinin başka dillerle olan etkileşim sürecine de değinecek olursak; Slovak dilbilimci Miklosich'in bu dilin dünyanın farklı ülkelerinde konuşulan formlarını incelemeye tabi tutarak on üç lehçeden bahsettiğinden söz edilebilir. Miklosich, Avrupa kökenli bu on üç lehçe arasında "Yunan, Macar, Alman, Romen, Rus, İskandinav, Sırp, Hırvat, Fin, İspanyol ve Gal lehçelerini" sayar.³⁹ Yine Romani diline ait kelimelerin kökenini inceleyen Ali Arayıcı; Yunanca, Sırpça, Farsça, Romanca, Macarca, Türkçe, Ermenice, Almanca, Fransızca ve Hintçe kökenli sözcüklere rastlandığını ifade eder. Romani dilinin diyalekt ve lehçeleri arasında ise Asya, Avrupa ve Ermeni olmak üzere üç ana lehçesinin bulunduğunu ve bunların yanı sıra Balkan, Karpatik, Sinto, Kalo gibi lehçelerinin de yer aldığını anlatır.⁴⁰ Farklı lehçelerin nedeni ise elbette ki göçtür. Göçle birlikte yeni yerleşilen ülkenin anadiliyle kurulan etkileşim, dile yansımış ve böylelikle Romani dilinin farklı lehçeleri ortaya çıkmıştır.

Göçün dil üzerine etkisine dikkat çekmek gerekir. Daha önce ifade edildiği gibi Çingenelerin anayurtları Hindistan'dan 10. yüzyılda ayrıldığı kabul

³⁶ Angus Fraser, *a.g.e.* , s. 221-233.

³⁷ Mehmet Yaprak, "Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnisitesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği)", Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin, 2015, s. 39.

³⁸ Angus Fraser'dan aktaran Yaprak, *a.g.t.* , s. 39. Benzer bir görüş Judith Okely tarafından da ileri sürülmüştür. Okely'e göre "Çingenelerin yazı geleneğine sahip olmaması, Çingene olmayanlarca yazılmış Çingene tarihinde kırılmalar yaşanmasına yol açmaktadır". Bkz. Judith Okely, *The Traveller-Gypsies, United Kingdom*, Cambridge University Press, 1983, s. 1.

³⁹ Mehmet Yaprak, *a.g.t.* , s. 40.

⁴⁰ Ali Arayıcı, *a.g.e.* , s. 48-51.

edilmektedir. Hindistan'dan ayrılan Çingene topluluklar farklı göç güzergahlarını takip etmiştir. Köken ve anayurtlarının belirlenmesinde oldukça etkin bir rol oynayan dilsel veriler, Çingenelerin takip ettikleri göç yolları hakkında da bilgi verir.⁴¹ Kolukırık dilsel verilerden yola çıkılarak oluşan göç haritasında öncelikle Çingenelerin 10.yy'da üç ana gruba ayrıldığını anlatır. Bu üç grup arasında "Domlar Ben lehçesini, Lom ve Romlar ise Pen lehçesini" konuşmaktadır. Domların bir kısmı Suriye ve Filistin'e, diğer kısmı Mısır ve Kuzey Afrika üzerinden İspanya'ya göç etmiştir. *Lomlar* ise Ermenistan ve Gürcistan bölgesine göçmüştür. *Romlar* ise Anadolu üzerinden Balkanlara ve Avrupa'ya yerleşmiştir.⁴²

3.2. Dil Ekseninde Beliren Kimlikler: *Dom, Lom ve Rom* Gruplar

Romani dilinin farklı ülkelerde yaşayan Romanların buldukları ülkelerin ana dilleri ile etkileşime girmesi ve bu etkileşimin dildeki yansımalarını ortaya koyduktan sonra bu çalışmanın asıl odak noktası olarak Türkiye'de yaşayan Roman/Çingene grupların dilsel farklılıkları ve bu farklılıkların etnik kimliğe ve kültürel yapıya etkisi üzerinde durmak gerekir. Türkiye'deki Romanlar homojen bir topluluk gibi algılanmakla birlikte esasında üç ayrı dil grubu söz konusudur. Dilsel farklılıkların varlığı, farklı göç yollarını izleyip ülkenin değişik bölgelerinde yaşamaları, buldukları yerel kültürden etkilenmeleri ve bunun topluluğun diline yansımaları Roman/Çingene grupları içerisinde farklı alt kimlik gruplarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Alt kimlik grupları icra ettikleri meslekler üzerine olduğu gibi kullandıkları lehçelerdeki farklılıklar ve hatta yerleşik ya da göçebe olma durumuna göre de ortaya çıkabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında alt kimliklerin ve bu kimlikler arasındaki hiyerarşilerin oluşumunda sınıfsal ve kültürel farklılıkların belirgin rol oynadığı öne sürülebilir.

Türkiye'de yaşayan Roman/Çingene topluluklar araştırmaya konu olduğunda, homojen görünümlü Roman kimliği şemsiyesi altında ilk aşamada göze çarpmayan fakat derinlere inildiğinde fark edilen, üç farklı dilsel topluluğun varlığından söz edilir. Bu topluluklar; Romani dilini konuşan Romlar, Lomavren dilini konuşan Lomlar ve Domari dilini kullanan Domlardır.⁴³ Bu üç grup arasındaki farklılık

⁴¹ Williams topluluğun kullandığı dildeki lehçe farklılıklarının göç yollarındaki farklılığı yansıttığını belirtir. Bkz. Patrick Williams, "The European Odyssey of The Gypsies on The Road", *Unesco Courier*, Vol. 47, Issue 11, November 1994, s.1

⁴² Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *Gypsies in the Ottoman Empire*, Hatfield, University of Hertfordshire Press, 2001, s. 86'dan aktaran Suat Kolukırık, "Aramızdaki Yabancı Çingeneler", Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2004, s. 23.

⁴³ Gül Özateşler, *a.g.e.* , s. 43; Pakistan Sarıkaya, *a.g.t.* , s. 35. Ayrıca bkz. Selin Önen, "Citizenship Rights of Gypsies in Turkey: Roma and Dom Communities", *Middle Eastern Studies*, 2013, Vol. 49, No. 4, s. 608.

yalnızca dilsel farklılıklara dayanmaz. Aynı zamanda Türkiye topraklarına gelirken kullandıkları göç yollarından, yaşadıkları bölgeye ve etkileşimde buldukları yöre halkına kadar birçok farklılık göze çarpmaktadır.

Türkiye’deki Romanların homojen bir topluluk şeklinde algılanmasına ilişkin olarak Kolukırık, göçebe ya da yarı göçebe olarak yaşayan Abdal, Teber, Melikli gibi grupların da Roman gibi algılanıp konuya dahil edilmesiyle birlikte bu sorunun daha da karmaşık bir hal aldığına dikkat çeker. Buradan yola çıkarak dilin grup kimliği üzerindeki önemine vurgu yapar. Başka bir deyişle Rom, Dom, Lom grupların ya da Teberlerin kendi dillerine sahip çıktıklarına değinir.⁴⁴ Adrian Marsh da Roman topluluklardaki kimlik karmaşasından söz eder. Bu anlamda Türkiye’deki Roman/Çingene grupların sahip olduğu en önemli özellik olarak kimlik çeşitliliğini gösterir. Kendi deyişle “Avrupa’da yaygınlaşan ve son yıllardaki Roman aktivizminden türeyen siyasi hareketin temelindeki birleşmiş Roman kimliği anlayışından farklı” olduğunu öne sürer.⁴⁵ Özetle, bütün göçebe grupların Çingene kökenli olması mümkün olmayacağı gibi Çingene grupların da kendi içinde bir bütünlük arz etmesi söz konusu değildir. Bu grupları “Roman” kimliği şemsiyesi altında toplamak, Çingene kelimesinin ardında yatan pejoratif algıdan sıyrılma çabası olarak değerli bir adım olabilir. Ancak bir başka açıdan kimliksel çeşitliliği de gölgeler niteliktedir.

Roman/Çingene grupların kimliksel çeşitliliği konusuna kısaca değindikten sonra Rom, Dom ve Lom şeklinde adlandırılan üç farklı alt gruptan bahsetmek gerekir. Bu üç alt grup aslında Türkiye’de yaşayan Çingenelerin kimler olduğu sorusunun da yanıtını vermesi açısından önem arz eder. Öncelikle Rom adı altında anılan Çingene topluluklara değinecek olursak; bu grup daha önce de bahsedildiği gibi Lozan Antlaşması kapsamında yaşanan mübadele sürecinde Türkiye’ye gelen mübadillerden müteşekkildir. Genellikle Marmara, Ege, Akdeniz ve Karadeniz’e yerleştirildikleri bilinmekle birlikte nüfuslarına ilişkin net bir bilgi bulunmamaktadır. Dom ve Lom diye anılan diğer alt gruplara kıyasla kendi kültür, gelenek yapılarını muhafaza etme ve kimliklerini ifade etme anlamında daha rahat hareket edebildikleri kaydedilir.⁴⁶ Yine toplumun çoğunluğunu oluşturan kesimiyle kurdukları gerek sosyal gerekse ekonomik ilişkilerin diğer alt kimlik gruplarına nazaran çok daha ileri düzeyde olduğu söylenebilir.⁴⁷

⁴⁴ Suat Kolukırık, “Türkiye’de Rom, Dom, Lom Gruplarının Görünümü”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Vol. 5, 2008, s. 149.

⁴⁵ Adrian Marsh, “Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni”, *Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, Der. Ebru Uzpeder, Savelina Danova-Roussinova, Sevgi Çelik, Sinan Gökçen, İstanbul, Mart Matbaacılık, 2008, s. 22.

⁴⁶ Suat Kolukırık, *a.g.m.*, s. 149.

⁴⁷ Pakistan Sarıkaya, *a.g.t.*, s. 36.

Lomlar ise daha çok Karadeniz bölgesinde yaşayan, yerleşik hayatı benimsemiş bir Çingene grubudur. Lomlara dair akademik kaynaklardaki bilgilerin yetersizliği bir yana nereden göç edip Türkiye'ye yerleştikleri konusunda Marsh, 1870'li yıllarda Rusya'nın Kafkas bölgesinde yapmış olduğu etnik kıyıma maruz kalmaktan kaçıp Türkiye topraklarına sığınan gruplar arasında Lom grupların da bulunduğunu aktarır.⁴⁸ Müzisyenlik ve geleneksel olarak Çingene grupların icra ettiği meslek gruplarının haricinde kamusal hayatta yer almaları nedeniyle diğer alt gruplardan farklılık gösterirler. Ancak "Poşa" şeklinde adlandırılmaları ya da Ermeni kökenli oldukları⁴⁹ yönündeki birtakım iddialar, ayrımcılığa ve önyargılı davranışlara maruz kaldıklarının bir işareti gibidir. Lom kimliğine yönelik değinilmesi gereken bir başka husus ise diğer Çingene topluluklarından ayırt edilebilmelerini sağlayan en önemli unsurun yani dilin genç nesillere aktarımında yaşanan zorluktur. Gruba mensup genç nüfus arasında Lomavren dilini bilen ya da kullanan kesimin çok az olduğu belirtilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde genel olarak tarımla uğraşmaları ya da diğer alt gruplara nazaran kamusal hayatta kendilerine yer bulan bir grup olmaları, kimliklerine ve kültürlerine dair özelliklerinin bilhassa dil ekseninde kaybolma riskini de beraberinde getirdiği öne sürülebilir.

Son olarak Domari dilini konuşan ve genel itibariyle Türkiye'nin doğu ve güneydoğu illerinde yaşamını sürdüren Domlara değinmek gerekir. Ortadoğu coğrafyasındaki Dom Çingenelerinin Türkiye'ye göç edip yerleşmiş bir kolu olmakla birlikte burada farklı adlarla anıldıkları görülür. Bu grup genel olarak *mitrip*, *aşık*, *karaçi*, *Kürt göçebesi*, *Kürt Çingenesi* gibi tabirlerle adlandırılırlar.⁵⁰ Burada değinilmesi gereken bir husus, grubun kendi içerisinde tercih ettiği tanımlamalar ile grup dışı yapılan tanımlar arasındaki farklılıklardır. Etnik kimliğe dair yaklaşım farklılıklarında da bu ayrım göze çarpar. Roman/Çingene toplulukların adlandırma sorununu anlatırken değinilen emik ve etik yaklaşımlar burada da söz konusudur. Domlar kendilerini "Kürt göçebesi" ya da "Pakistan'dan gelen ozanlar" şeklinde tanımlamayı tercih etmektedir. Ancak aynı bölgede birlikte yaşadıkları Kürtler,

⁴⁸ Adrian Marsh, *a.g.m.* , s. 23.

⁴⁹ Lom Çingenelerine *Poşa* denmesinin arka planında yatan pejoratif algı, *Poşa* kelimesinden kastın ne olduğunun ortaya koymasıyla daha açık bir şekilde izah edilebilir. *Poşalar* konu edinen ve alan çalışmasına dayanan bir yüksek lisans tezinde kavramın nasıl tanımlandığı ele alınmıştır. Buna göre *Poşa* sözcüğünden kast; *boş*, *boş gezen* gibi anlamlardır. Buradan hareketle Lomavren dilini konuşan ve genel itibariyle Karadeniz'de yaşadıkları bilinen Lom gruplara, Ermenice *Poş* sözcüğünden türetilen ve *çok gezen* gibi çağrışımları da beraberinde getiren bir ad yakıştırıldığı görülmektedir. Bkz. Sarkis Seropyan, "Hay-Poşalar", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 33-34, Sayı: 203, Kasım 2000, 22; Tülin Bozkurt, "Poşalar Örneğinde Etnisite ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 56.

⁵⁰ Suat Kolukırık, *a.g.m.* , s. 150; Gül Özateşler, *a.g.m.* , s. 284.

Zazalar ya da diğer etnik unsurlar açısından “mıtrıp, aşık, karaçi” gibi tanımların yapıldığı bilinmektedir. Grup içi ve grup dışı bu yaklaşımların birbirinden farklı olmasının özünde Domların, Çingene kökenli bir etnik grup olmalarına duydukları tepki yatar. Nitekim Kolukırık, Domların *Çingene* olarak değerlendirilmeye tahammül edemediklerini belirtir.⁵¹ Öte yandan kullandıkları dil açısından bakıldığında Domari ya da Domca diye adlandırılan ve grup kimliğinde önemli bir unsur olan bu dilin kullanılması konusunda dillerine sahip çıktıkları görülür. Daha önce de ifade edildiği üzere aynı coğrafi mekanı paylaştıkları diğer etnik grupların dillerine de hakimdir. Bu bağlamda Türkçe, Kurmanci, Arapça gibi bölge dillerinin yanı sıra alan araştırmalarından aktarılan bilgiler ışığında Farsça, Rusça hatta Azerice gibi dilleri de konuşanlara rastlanılması Domların çokdilli yapısını ortaya koyması bakımından önemlidir.⁵²

Dil açısından incelendiğinde bu üç alt gruba ilişkin olarak Fraser “*Çingene dilinden hareketle etnik bir sonuç vardır. Çingenelerin kendi erkekleri ve ırkları için seçtiği ve Avrupa Romani’sinde Rom, Ermeni Romani’sinde Lom, Süryani ile İran Romani’sinde ise Dom şeklinde yaygın olarak kullanılan isimden ileri geldiğini*” söyler. Ona göre her üç topluluğun da kullandığı dilin Sanskritçe’deki Domba, modern Hintçe’de ise Dom ve Dum kelimeleriyle fonetik benzerlikleri dikkat çekicidir.⁵³ Söz konusu bu alt gruplara genel olarak baktığımızda ise Lomların aradaki dilsel farklılıklara rağmen Romlarla kurduğu ilişkilerin Domlara nazaran çok daha iyi olduğu aktarılır.⁵⁴ Domların ise Çingene kimliği ve bu kimliğin tarihsel mirasını üstlenmek istememe konusundaki kararlılığı alan araştırmalarında sıkça dile getirilen bir husustur. Kültür ve geleneklerine sahip çıkma, kimliğini daha açık bir biçimde ifade edebilme ve sosyoekonomik açıdan bu üç grup içerisindeki en avantajlı grubu ise Romlar oluşturmaktadır.

SONUÇ

Dilsel farklılıkların Roman/Çingene kimliğine etkisi son derece önemlidir. Bu farklılıklar her şeyden önce zihinlerde beliren Çingene kimliği prototipinin ve yine bu kimliğin yaptığı olumsuz çağrışımların ötesine geçerek homojen bir kimlik iddiasını geçersiz kılar. Roman/Çingene toplulukları konu edinen birçok çalışmada, grubu yekpare bir topluluk olarak değerlendirme eğilimi göze çarpar. Oysaki yekparelikten uzak, çok katmanlı bir yapı söz konusudur. Bilhassa Türkiye özelinde incelendiğinde göçebelik-yerleşiklik, Roman-Çingene ayrımı, meslek grupları ve buna bağlı olarak grubun kendi içerisindeki sınıfsal ayrımlar gibi pek çok hiyerarşik

⁵¹ Suat Kolukırık, *a.g.m.* , s. 150.

⁵² Gül Özateşler, *a.g.m.* , s. 283.

⁵³ Angus Fraser, *a.g.e.* , s. 31; Pakistan Sarıkaya, *a.g.t.* , s. 77.

⁵⁴ Adrian Marsh, *a.g.m.* , s. 20.

durumla karşı karşıya kalınır. Özellikle Türkiye'ye gelip farklı bölgelere yerleşen, bir kısmı gelenek, kültür ve dillerini muhafaza edebilmiş alt grupların varlığı önem taşır. Diğer taraftan alt gruplara yönelik akademik araştırmaların sayıca azlığı dikkat çekicidir. Bu durum aynı zamanda sosyal bilimciler açısından keşfedilmeyi bekleyen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz yapılacak yeni alan çalışmalarıyla birlikte derinlemesine incelenmesi gereken bir konu olarak Roman kimliği şemsiyesi altına sıkıştırılan alt gruplara dair daha fazla bilgi edinilebilir. Hatta grup içi ilişkiler bağlamında alt grupların birbirleriyle olan yakınlıkları ya da mesafeleri ve bunların nedenleri de incelenebilir. Sonuç olarak; Roman adı altında bütün farklılıkları kapsayıp önyargılı ve olumsuz anlamlar içeren Çingene kelimesini ve taşıdığı bu anlam yükünü saf dışı bırakırken; alt gruplar daha da görünmez hale getirilmemeli, bu konuda yapılacak akademik çalışmalara önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- ACTON, Thomas, *Gypsy Politics and Social Change: The Development of Ethnic ideology and Pressure Politics Among British Gypsies from Victorian Reformism to Romany Nationalism*, London, Boston, Routhledge, Kegan Paul, 1974.
- ALTINÖZ, İsmail, "Çingener" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Gözden Geçirilmiş 2.b. , Cilt 1, s. 291-294.
- ALTINÖZ, İsmail, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi İçerisinde Çingener", *Yeryüzünün Yabancıları Çingener*, Haz. Suat Kolukırık, İstanbul, Simurg Yayınları, 2007, s. 13-28.
- ALTINÖZ, İsmail, "Osmanlı Toplumunda Çingener", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.
- ARAYICI, Ali, *Avrupa'nın Vatansızları: Çingener*, İstanbul, Khalkedon Yayınları, 2008.
- AVARA, Hayriye; Mascitelli, Bruno, " 'Do As We Say, Not As We Do': EU to Turkey on Roma/Gypsy Integration", *European Review*, Vol. 22, No. 1, s. 129-144.
- BARANY, Zoltan D., *The East European Gypsies: The Regime Change, Marginality, and Ethnopolitics*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.

- BOZKURT, Tülin, “Poşalar Örneğinde Etnisite ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- ÇELİK, Faika, “Exploring Marginality in the Ottoman Empire: Gypsies or People of Malice (Ehl-i Fesad) as Viewed by the Ottomans”, *European University Institute EUI Working Papers RSCAS*, Sayı 39, 2004, s. 1-21.
- FONSECA, Isabel, *Beni Ayakta Gömün: Çingeneler ve Yolculukları*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002.
- FRASER, Angus, *Avrupa Halkları: Çingeneler*, Çev. İlkin İnanç, İstanbul, Homer Yayınları, 2005.
- KARLIDAĞ, Melike; Marsh, Adrian, “Türkiye’deki Çingene Toplumu ve Çingene Kimliği Üzerine Bir Yazın Taraması”, *Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, Der. Ebru Uzpeder, Savelina Danova-Roussinova, Sevgi Çelik, Sinan Gökçen, İstanbul, Mart Matbaacılık, 2008, s.137-150.
- KENANOĞLU, Macit, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, İstanbul, Klasik Yayınları, 2004.
- KENRICK, Donald, *Çingeneler: Ganj’dan Thames’e*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Homer Yayınları, 2006.
- KOLUKIRIK, Suat, “Aramızdaki Yabancı Çingeneler”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2004.
- KOLUKIRIK, Suat, “Türkiye’de Rom, Dom, Lom Gruplarının Görünümü”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Vol. 5, 2008, s.143-153.
- MARSH, Adrian, “Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni”, *Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, Der. Ebru Uzpeder, Savelina Danova-Roussinova, Sevgi Çelik, Sinan Gökçen, İstanbul, Mart Matbaacılık, 2008, s. 19-27.
- MARSH, Adrian, “Türkiye Çingenelerinin Tarihi Hakkında”, *Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, Der. Ebru Uzpeder, Savelina Danova-Roussinova, Sevgi Çelik, Sinan Gökçen, İstanbul, Mart Matbaacılık, 2008, s. 5-18.

- MARUSHIAKOVA, Elena; Popov, Vesselin, *Gypsies in the Ottoman Empire*, Hatfield, University of Hertfordshire Press, 2001.
- OKELY, Judith, *The Traveller- Gypsies*, United Kingdom, Cambridge University Press, 1983.
- ÖNDER, Ali Tayyar, *Türkiye'nin Etnik Yapısı: Haklılığın Kökenleri ve Gerçekler*, Genişletilmiş 17.baskı, Ankara, Fark Yayınları, 2007.
- ÖNEN, Selin, "Citizenship Rights of Gypsies in Turkey: Roma and Dom Communities", *Middle Eastern Studies*, 2013, Vol. 49, No. 4, pp. 608–622.
- ÖZATEŞLER, Gül, *Çingene: Türkiye'de Yaftalama ve Dışlayıcı Şiddetin Toplumsal Dinamiği*, Çev. Didem Dinçsoy, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.
- ÖZATEŞLER, Gül, "The 'Ethnic Identification' of Dom People in Diyarbakır", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/27, Güz 2013, s. 279-287.
- PASPATI, Alexander G. , "Memoir on The Language of The Gypsies As Now Used In The Turkish Empire", *American Oriental Society*, Vol. 7 (1860-1863), pp. 143-270.
- RINGOLD, Dena; Orenstein, Mitcell; Wilkens, A. Erika, *Roma in Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*, Washington DC, The World Bank, 2005.
- SARİKAYA, Pakistan, "Toplumsal Yansımaların Öznesi Olarak Çingene ve Etnik Damgala(n)ma", Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2019.
- SEROPYAN, Sarkis, "Hay-Poşalar", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 33-34, Sayı: 203, Kasım 2000.
- SOULIS, George C. , "The Gypsies in The Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.15, 1961, pp.143-165.
- TURAN, Namık Sinan, *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasisinin İzinde*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- VERMEERSCH, Peter, "Ethnic Minority Identity and Movement Politics: The Case of The Romain The Czech Republic and Slovakia", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 26, No. 5, September 2003, pp. 879-901.
- WILLIAMS, Patrick, "The European Odyssey of The Gypsies on The Road", *Unesco Courier*, Vol. 47, Issue 11, November 1994.

YANIKDAĞ, Tülin, “Türkiye’de Yaşayan Romanların Sorunlarına Genel Bir Bakış”, *Roman Olup Çingene Kalmak*, Der. Levent Ürer, İstanbul, Melek Yayınları, 2012, s. 247-270.

YAPRAK, Mehmet, “Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnisitesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Mardin, 2015.

YILDIZ, Hüseyin, “Türkçede Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, C. 1, Sayı: 1, Güz 2007, s. 61-82.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

**TÜRKİYE’DE GÖÇER ZANAATÇI TOPLULUKLAR
BİBLİYOGRAFYASINA GİRİŞ**

**INTRODUCTION TO THE NOMADIC CRAFT (PERIPATETIC) COMMUNITIES
BIBLIOGRAPHY IN TURKEY**

Talat ŞAFAK*

*Geliş Tarihi: 17 Nisan 2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 18 Haziran 2021
(Accepted)*

ÖZ: Çalışılan bilimsel alanla ilgili olarak her şeyi bilmek mümkün değildir. Asıl önemli olan çalışılan bilimsel alanla ilgili neyin nerede olduğunun bilmektir.

Bu çalışmada, göçer zanaatçı topluluklar (peripatetik) olarak bilinen gruplarla ilgili bibliyografya derlemesi yapılmıştır. Çalışmada Roman, Çingene, Kıpti, Poşa/Boşa, Karaçi Dom, Teber, Abdal, Gurbet, Kalaycı gibi topluluklar hakkındaki makaleler, kitaplar sempozyum bildirileri, raporlar taranarak kaynakça oluşturulmuştur. Amacımız göçebe zanaatçı topluluklarla ilgili bilimsel çalışma yapan bilim insanlarının çalışmalarını kaynak bakımından kolaylaştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyografya, Peripatetik topluluklar, Çingene, Roman Çalışmaları, Domlar

ABSTRACT: It is not possible for a scientist to know everything about the field of science studied. The most important thing is to know where and what to be in the scientific field. This article contains bibliographic information such as PhD and Master theses, books, articles, book chapters, symposium papers, about peripatetic groups. It aims to present rich scientific source about Roms/Romani, Gypsies, Poshas/Boshas, “Karachis”, “Doms”, “Tebers”, “Abdals”, “Gurbets”, “Kalaycıs” groups to academia.

Key Words: Bibliography, Peripatetic communities, Gypsy, Romani Studies, Doms

*Romanların kanunları hafızada yazılıdır.
Roman Atasözü*

GİRİŞ

Bir bilim çalışanın araştırma yaptığı sahada her şeyi bilmesi, hafızasında tutması mümkün değildir. Ayrıca bilimsel araştırmalarda kaynak mefhumu her zaman bilim çalışanın beynini meşgul eden önemli bir sorun olmuştur. Bilim çalışanın neyi, nasıl, nerede bulacağını bilmesi, bilimsel çalışmalarında daha başarılı olmasına ve bu çalışmaları daha kısa zamanda tamamlamasına sebebiyet verecektir. Bununla birlikte araştırmacı çalıştığı sahanın kaynakçasını toplu halde

* MEB Kırklareli Ölçme Değerlendirme Merkezi, talat049@yandex.com, ORCID: 000-0003-3235-5335

bulabilmesi, başka araştırmacıların neler yaptıklarını görmesi ve aynı çalışmaları yaparak tekerrürden kaçınmasına neden olacaktır. Bu durumda; zaman, emek ve maddi olarak israfın önüne geçilmiş olacaktır. Bibliyografya çalışmalarının yapılmasındaki temel mantık da bilim çalışanına kaynak bakımından ilgili sahada yol gösterici, yukarıdaki sorunlara çözüm getirici olmalarıdır.

Çalışma Türkiye’de göçebe zanaatçılar hakkında yazılan makaleleri, kitapları, yüksek lisans tezlerini, doktora tezlerini ve raporları kapsamaktadır. Her ne kadar edebi eserler yazıldıkları dönemlerin yaşantısını yansıtmaları ve buna bağlı olarak da edebiyat, sosyoloji ve dil bilimi gibi araştırmalarda kullanılan önemli kaynaklar olsalar da bu bibliyografya çalışmasının kapsamına alınmamışlardır. Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi veren tez çalışması, makale ve bir kitap tespit edilmiştir. Bunların bibliyografyamızda geçen kaynak numaraları şu şekildedir: (160), (161), (162).

Çalışma bir ülke sınırları içerisinde (Türkiye’de) göçebe zanaatılarıyla ilgili yapılan çalışmaları ihtiva etmesi bakımında bir ülke bibliyografyasıdır. Bu bibliyografya konu açısından peripatetik topluluklarla ilgilenen bilimsel alan bibliyografyasıdır. Çalışmamız aynı zamanda Romistik / Roman Araştırmaları bibliyografyasıdır. Zaman sınırlaması açısından 2021 Mart ayına kadar geçen süre zarfını kapsadığı için geriye dönük bibliyografyalardandır.

1. TÜRKİYE’DE GÖÇER ZANAATÇI (PERİPATETİK) TOPLULUKLAR İÇİN KULLANILAN ADLANDIRMALAR

Geçmişten günümüze Türkiye sınırları dâhilinde Dom, Roman, ingene, Teber, Poşa / Boşa, Kıpti, Dom / Domari, Abdal, Gurbet / Gurbeti, Arabacı, Elekçi, Mutrip / Mıtrıb adlandırmaları peripatetik topluluklar için kullanılmıştır. Halk arasında, yerel ağızlarda da Pırpır, Karaoğlan, Kara Kuvetleri adlandırmaları bu topluluklar için hâlâ kullanılmaktadır. Bu adlandırmalara dâhil olan gruplar geçmişte hayvancılık ve tarımla uğraşan topluluklara yetenek ve zanaatlarını satarak geçimlerini temim ederlerdi. Bu topluluklar için göç geçim kaynaklı yaşam şeklini almıştır. Fakat göçü sadece geçim olgusuna bağlamak da bilimsel olarak doğru değildir. Yılgür’e göre sanayinin gelişmesiyle birlikte bu toplulukların geleneksel meslekleri işlevsizleşmiştir bunun nedeni ürettikleri ürün ve hizmetlere yönelik talebin azalmasıdır (2017: 2).

Türkiye’de göçer zanaatçı topluluklar için kullanılan yukarıdaki adlandırmalar bir kısmı dış bir kısmı iç adlandırmadır. Aynı şekilde bu adlandırmalardan bazıları genel olup bütün göçer zanaatçı topluluklarını kapsamaktadır. Bu topluluklardan bir kısmı Hint kökenli olup Sanskritçe kaynaklı olan Domari, Lomavren veya Romanes dillerini ana dil olarak günümüzde de kullanılmaktadır. Bazı grupların ise sadece gizli dillerinde Romanes, Domari,

Lomavren gibi bu ortak kökenli dillerden kopyalanan kelimeler mevcut olup, Kırşehir Abdalları bu gruplara örnektir (Günşen, 259-271).

Günümüzde Roman gruplar ekseriyetle, İzmir, Aydın, Manisa, Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Kocaeli, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Zonguldak, Bartın ve Samsun illerinde yaşamaktadır. Dom /Domari gruplar ise Diyarbakır, Mardin, Urfa, Gaziantep, Hatay ve Mersin illerinde yoğun bir nüfusa sahiptir. Lom/Lomavren veya Poşa/Boşa şeklinde isimlendirilen gruplar ise Sivas, Erzincan, Erzurum, Hopa, Arhavi ve Artvin’de yaşamaktadır (Kolukırık, 2008: 149-151).

Göçebe zanaatçı topluluklardan diğer bir toplulukta Abdallardır. Abdallar; Denizli, Dinar, Burdur, Isparta, Hatay, Antalya, Aydın, Manisa, Balıkesir, Bolu, Bursa, Nevşehir, Afyon, Aksaray, Tokat, Çorum, Yozgat, Kırıkkale, Kırşehir, Karaman, Mut, Sivas, Eskişehir illerinde yoğun olarak ikamet etmektedir (Arıcı ve Güray, 2018: 26). Gurbetiler ise Afganistan’dan başlayarak Balkan yarımadası dâhil Avrupa’ya kadar yayılmışlardır. Hindistan’da yaşayan en küçük göçebe grup “Banjaralar” “Gurbetilerle” ilişkilendirilmektedir. Gurbetiler Kuzey Kıbrıs’ta, da Güzelyurt, İskele, Yeniboğaziçi, Gazimagusa’da yaşamaktadır. Bir kısmı da İngiltere’ye yerleşmiştir (Öztürk, 2009: 1400).

Bibliyografyada yer alan Tahtacılar; İzmir, Manisa, Aydın, Muğla, Antalya Mersin, Adana, Kahramanmaraş, Kayseri illerinde yaşamaktadır (Mutlu, 2011: 1558-1559). Göçebe zanaatçı topluluklardan Mıtrıplar ise Van ve Ardahan civarında yoğun olarak ikamet etmektedir (Ünalı, 2012: 621).

Osmanlı topraklarında yaşayan göçebe zanaatçı gruplarla ilgili ilk bilgileri Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde bulmak mümkündür. Osmanlının hüküm sürdüğü coğrafyada yaşayan Romanların dili ve kültürü ile ilgili ilk kitap Aleksandır Pappati’ye aittir ve “*Etudes sur les Tchingianes ou Bohemiens de l’Empire Ottoman,*” adını taşımaktadır İstanbul’da 1870 yılında yayınlanmıştır. Ayrıca Ahmet Vefik Paşa’nın *Lehçe-i Osmâni*’sinde “Çingene” kelimesi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminde ilk iki çalışma 1943 yılında yayınlanmış olup A. Caferoğlu’na aittir. Bu çalışmalar dil biliminin alt dalı olan ağız araştırmalarının ilgi sahasına girmektedir. 1980 yılına kadar yapılan 8 bilimsel yayından sadece ikisi Caferoğlu dışındaki araştırmacılar tarafından kaleme alınmıştır. Bu iki araştırmadan; birincisi 1947 yılında E. Uras’a ait olup etnografya ve sosyoloji alanındadır, ikincisi ise 1951 yılında yayınlanmış olup Ş. Ülkütaşır’a aittir, Abdallarla ilgilidir ve bir etnografya folklor sözlük taslağıdır. 1980 yılından sonra göçebe zanaatçı topluluklarla ilgili araştırmacı sayısı artmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- (1) **Acar, T.** (1985). “Doğu Anadolu ‘da yaşayan bir meslek dilinin yapısı ile Türkçenin benzerlikleri,” Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler I Türk Dili, C. 1, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi, 9-15.
- (2) **Akar, A.** (2008). “*Kalaycı Dili,*” Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler, (Ed. Emine Gürsoy- Naskali, Erdal Şahin), İstanbul: Picus Kitabevi, 35- 51.
- (3) **Akdeniz, G.** (2011). Simülasyon Dünyasında Çingenerler Zamanı Üzerinden Post- Modern Batılı Bilginin Bir Kritiği. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(22), 503-516.
- (4) **Akdemir, Ş. D.** (2015). *Ayrımcılıkla Mücadele: Çingenerlere Yönelik Ayrımcılık Kapsamında Pozitif Ayrımcılık Uygulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (5) **Akgül, A.** (2006). *Mimarlıkta Mobilite Kavramı: Göçebe Çingenerler ve Sirk Yaşamı Üzerine Bir İnceleme.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü), İstanbul.
- (6) **Akgül, B.** (2012). Türkiye Çingenerlerinin Politikleşmesi ve Örgütlenme Deneyimleri - The Politicization of the Gypsies in Turkey and Their Organization Experiments. (*Öneri Dergisi*), 9(34), 213-222.
- (7) **Akgül, U.** (2004). *Poşalar: Buçuk Milletin Kayıp Kültürü,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (8) **Akın, T.** (2020). “Roman Hareketi’ni Toplumsal Hareketlerin Dönüşümü Üzerinden Değerlendirme”. *Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 11-30.
- (9) **Akkan, B. E., Karatay, A., Deniz, M. B., ve Ertan, M.** (2014). “*Yoksulluğun ve Sosyal Dışlanmanın Romanlaşması*”. B. Altuntaş içinde, Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika. Nobel Kitabevi.
- (10) **Akkan, B. E., Karatay, A., Deniz, M. B., ve Ertan, M.** (2011). *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri.* İstanbul: Sosyal Politika Forumu.
- (11) **Akkan, B. E., Karatay, A., Erel, B., & Gümüş, G.** (2007). *Romanlar ve Sosyal Politika.* Sosyal ve Kültürel Yaşamı Geliştirme Derneği.
- (12) **Akkaya, Ö., ve Yalgür, E.** (2019). Locally Confined Territorial Stigmatization: The Case of “Gypsy” Stigma. *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 10(26), 214-253.

- (13) **Akman, H.**, (2006). *Gönül Dağında Bir Garip: Neşet Ertaş Kitabı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- (14) **Akpınar, Turgut** (1989). “Çepnilerin Gizli Dili,” *Tarih ve Toplum* XII/ 72 (Aralık 1989), 40- 43.
- (15) **Aksu, B.** (2007). “İzmit Romanlarının Sosyo-Ekonomik ve Aile Yapısının Kocaeli Kent Kültüründeki Yeri”. I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu, (s. 35-43). Kocaeli.
- (16) **Aksu, M.** (2006). *Türkiye’de Çingene Olmak*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- (17) **Aksüt, A.**, (2007). Kısaca Geygeller ve Yaşayan İki Ozan, *Serçeşme*, 26, 26-28.
- (18) **Akyürek, R.** (2018). Ege Bölgesi Tahtacılarına Ait Müzikal Unsurlar: Nefesler ve Semahlar Aydın İli Örneği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(2), 315-321.
- (19) **Akyüz, F. K.** (2020). “Üsküdar Mahkeme Kayıtları Işığında XVIII. Yüzyıl İstanbul’unda Çingeneler”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (20) **Alp, H.** (2015). “Medyada Nefret Söylemi ve Çingene Toplumuna Yönelik Ayrımcı Söylemin Suça Dönüşme Süreci”. Yayınlanmamış Doktora Tezi (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (21) **Alp, H.** (2016). Çingeneler Yönelik Nefret Söyleminin Ekşi Sözlükte Yeniden Üretilmesi. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 3(2), 143-172.
- (22) **Alpar, G.** (2003). *Kırıkkale, Ankara ve İstanbul’da Yaşayan Üç Çingene Grubu Arasında Kimlik, Aile ve Eğitim*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.(Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (23) **Alpman, N.** (2014). *Başka Dünyanın İnsanları Çingeneler*. İstanbul: Ozan Yayınları.
- (24) **Alpman, N.** 2004. *Trakya Çingeneleri: Sınırdaki Yaşayanlar*. İstanbul: Bileşim Yayınevi.
- (25) **Altınöz, İ.** (2008). *XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi İçerisinde Çingeneler*. Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler. (Haz. Suat Kolukırık) İstanbul: Simurg.
- (26) **Altınöz, İ.** (2005). *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (27) **Altınöz, İ.** (2013). *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- (28) **Altınöz, İ.** (2015). İstanbul Çingeneri. (C. Yılmaz içinde), *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- (29) **Altınöz, İ.** (2015). Rumeli Eyaletinde Çingenerler. (H. C. Güzel içinde), *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı* (s. 5702). Ankara: Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi.
- (30) **Altınöz, İ.** (2016). Çingenerler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt Ek1, s. 291-294). içinde Ankara: TDV.
- (31) **Altınöz, İ.** (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyete Çingenerler/ Romanlar. (H. Ateş içinde), *Tarihten Günümüze Türkiye'de Romanlar* (s. 21-32). Bursa Yıldırım Kaymakamlığı.
- (32) **Anbarlı, Ş.** (2014). Sosyal Bir Kategori Olarak Romanlar ve Sosyal Dışlanmaya Bağlı Sorunları. Z. Toprak, Ö. N. Özmen, G. Tenikler, ve A. Yağlıdere içinde, *İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar* (s. 206-230). İzmir: Siyasal Yayınevi.
- (33) **Arapgiroğlu, H., ve Uludağ, A. K.** (2011). *Flamenko Sanatının Tarihsel Süreç İçerisinde Farklı Müzik Türleri ve Kültürleriyle Etkileşimi*. *Güzel Sanatlar Dergisi*, 6(4), 495-505.
- (34) **Arayıcı, A.** (1999). *Çingenerler*. İstanbul: Ceylan Yayınları.
- (35) **Arayıcı, A.** (2008). *Avrupa'nın Vatansızları Çingenerler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- (36) **Arpacı, M.** (2019). Lomlar/ Poşalar: Etimoloji ve Peripatetik Toplumsal Yapı. (Edt. H. Efe içinde), *Erzincan'da Sosyal Damga, Kimlik, Yoksulluk* (s. 19-34). Ankara: *Sayısal Kitabevi*.
- (37) **Aslan, M., ve Keskin Arslan, R.** (2019). Tırsi Divan'ında Çingenerler. *Asya Studies*, 1(7).
- (38) **Aşkın, U.** (2017, Aralık). Çingene Roman Toplumunun Sosyo-Ekonomik Durum ve Beklentileri: İzmir İlinde Bir Araştırma. *Kesit Akademi* (3), s. 208-245.
- (39) **Aşkın, U. ve Fişek, A. G.** (2011). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Yaşayan Romanların Sosyo-Ekonomik Durumları ve Beklentileri: İzmir İli Örneğinde Bir Alan Araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara.
- (40) **Atabay, M.** (2012). Çingene Sorunu ve 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Çanakkale'ye Göçler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 10(13), s. 59-72.
- (41) **Atasoy, E., ve Ertürk, M.** (2010). Etnocoğrafya Perspektifinde Bulgaristan Romanları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(24), s. 87-116.

- (42) **Aydoğan, D.** (2006). *Yabancı Çingenelerin Türkiye'ye Giriş, İkamet, Seyahat Özgürlükleri ile Türkiye'den Sınır Dışı Edilmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (43) **Aysoy, M.** (2015). Roman Geleneğinin Değişimi. H. Ateş içinde, *Tarihtren Günümüze Türkiye'de Romanlar* (s. 57-66). Bursa: Bursa Yıldırım Kaymakamlığı.
- (44) **Aykaç, N., ve Pilav, S.** (2016). Ahmet Mithat Efendi'nin Letaif-i Rivayat Kitabındaki "Çingene" Hikayesinde Değerler Eğitimi Unsurları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), s. 173-183.
- (45) **Beyaz Özbey, İ.** (2017, Kış). Lomlarda, Kimlik, Kültür ve Sosyal Değişme: Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli Örnekleri. *Karadeniz Araştırmaları*, XVI (56), s. 25-52.
- (46) **Bıçkı, D. ve İpekçi, C.** (2012). *Yoksunluğun Yeniden Üretiminde İşlevsel Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma: Çanakkale, Fevzi Paşa Romanları Örneği*. 1'st International Interdisciplinary Social Inquiry Conference.
- (47) **Bingöl, Y., ve Büyükakın, T.** (2012). A Socio-Economic Survey On Gypsies In Kocaeli, Turkey. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8(2), s.5-23.
- (48) **Bozkurt, T.** (2004). *Poşalar Örneğinde Etnisite ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı). Ankara.
- (49) **Bulut, Ü., ve Bal, H.** (2015). Sosyolojik Açıdan Tahtacı Grupların Araştırılması (Muğla Örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (36), s. 81-102.
- (50) **Caferoğlu, A.**, (1943) *Anadolu Ağızlarından Toplamalar*, Ankara: Burhaneddin Yayınevi.
- (51) **Caferoğlu, A.**, (1946). Kırşehir Vilayetinin Bugünkü Etnik Teşekkülüne Dair Notlar, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2(1-2), s.79-96.
- (52) **Caferoğlu, A.**, (1950). "Eskişehir Ağızları Üzerine Bir Deneme", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4 (1-2).
- (53) **Caferoğlu, A.**, (1994). *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Derlemeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (54) **Caferoğlu, A.** (1943). *Anadolu Ağızlarından Toplamalar: Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde İlbaylıkları, Kalaycı Argosu ve Geygelli Yörüklerinin Gizli Dili*, İstanbul: Burhaneddin Basımevi.

- (55) **Caferoğlu, A.** (1953). “Anadolu Abdallarının Gizli Dillerinden Bir İki Örnek”, Doğumunun 60. Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü’ye Armağan, Ankara: *DTCF*, Dergisi s. 77- 79.
- (56) **Caferoğlu, A.** (1954). “Pallacı, Tahtacı ve Çepni Dillerine Dair”, *Türkiyat Mecmuası* XI, s. 41-57.
- (57) **Can, R. R.** (2020). Bulgaristan Roman Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Özel sayı 1/1, s. 217-227.
- (58) **Caner, D.** (2019). *Çingene Kadınların Anlatılarındaki Göç ve Mekân: Ankara Kale Mahallesi’nde Bir Saha Araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (59) **Cerit, Ç., ve Porsuk, A. Ö.** (2020). Roman Çocukları ve Okula Devamsızlıkları: Kırklareli’de Bir Okul Örneği. *Hümanist Perspektif*, 2(2), s. 283-295.
- (60) **Ceyhan, S.** (2003). *Edirne’deki Çingene / Roman Kimliğinin Oluşumu Üzerine Bir Saha Çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (61) **Chiladze, L.** (2018). *Gürcistan’daki Romanların (Çingenelerin) Sosyolojik Görünümü: Tarih, Kültür, Kimlik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Antalya.
- (62) **Coşkun Çıblak, N.** (2003). Mersin Tahtacı Kültüründeki Terimler Üzerine Bir Deneme. *Folklor Edebiyat*, IX, 217-238.
- (63) **Coşkun Çıblak, N.** (2010). Tahtacılar da Meydandan Geçme Cemi ve Bu Cemdeki İslamiyet Öncesi Motifler. *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*(13), s. 173-183.
- (64) **Coşkun Çıblak, N.** (2013). Tahtacılar ve Tahtacı Ocaklarına Bağlı Oymakların Yerleşim Alanları. *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi*(68), s. 33-54.
- (65) **Coşkun, N. C.** (2008). Mersin’deki Tahtacı Yerleşim Yerleri. *YOL*, s. 29-62.
- (66) **Çakmak, A. Ç.** (2015). Romaların Tüketim Eksenli Yaşam Tarzlarının İncelenmesi: Bursa Şehir merkezinde Bir Uygulama. (H. Ateş içinde), *Tarihten Günümüze Türkiye’de Romanlar* (s. 85-100). Bursa: Bursa Yıldırım Kaymakamlığı.
- (67) **Çakmak, S.** (2015). Tarım Havzası Abdallarının Gizli Dili: Eynuca. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 4(4), s. 1480-1499.

- (68) **Çelik, A., ve Şahin, E.** (2012). Ötekilerin Hiyerarşisinde Kültürel ve Sınıfsal Karşılaşmalar: Kürt Toplumunda Çingene Algısı ve Sosyal Dışlanma Pratikleri. *Toplum ve Kuram*, s. 307-325.
- (69) **Çelik, F.** (2018). Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneleri / Romanları Çalışmak İğneyle Kuyu Kazmak. *MSGSÜ Dergisi*, 2(18), s. 249-266.
- (70) **Çelik, K. ve Yüce Tar, Y.** (2015). Samsun'da Yaşayan Romanlar: Sınırlı Sosyal Hakla Yaşam Kurma. *Journal Of International Social Research*, 8(36), s. 622-635.
- (71) **Çelik, K. ve Yüce Tar, Y.** (2017). Samsun'da Evlere Temizliğe Giden Roman Kadınlar: İnförmel Sektörde Çalışmanın Yükü Nelerden Hafif. *Calisma ve Toplum*, s. 59-86.
- (72) **Çetin, B. I.**(2017) Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye'deki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi ve Birinci Aşama Eylem Planı'nın Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(1), s. 85-112.
- (73) **Çetin, E.** (2014). Çankırı Poşalarında Sosyal ve Dini Hayat. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(3), s. 85-102.
- (74) **Çiftçi, B.** (2019). *Terzibayırı'ndaki Roman Öğrencilerin Türk Eğitim Sisteminde Yaşadığı Sosyoekonomik Zorluklara İlişkin Öğretmen Öğrenci ve Veli Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi (Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü). Sakarya.
- (75) **Çiftçi, E.** (2020). Ulus-Devlet İnşasının Tahtacılaraya Yansımaları: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Tahtacı Alevileri. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 12(3), s. 465-489.
- (76) **Çıblak, N.** (2005). *Mersin Tahtacıları*. Ankara: Ürün Yayınları.
- (77) **Çıblak, N.** (2007). "Tahtacılaraya Ateş ve Ocak Kültü". 2.Uluslararası Türk Kültürü Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni 17-19 Ekim 2007, Ankara Bildiri Kitabı.
- (78) **Çınar, M.** (2016). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Manavgat İlçesi. *Atatürk Dergisi*, 5(1), s. 78-91.
- (79) **Danka, A.** (2008). *Türkiye'de Roman Hakları ve Hukuki Çerçeve*. (S. D. Ebru Uzpeder içinde), Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi (s. 29-52). İstanbul: EDROM, ERRE, h.Y.d.

- (80) **Demir, N., ve Üzüm, M.** (2014). *Çankırı Poşaları*. N. Demir, ve F. Yıldırım içinde, Mehmet Özmen Armağanı (s. 137-152). Adana: Çukurova Üniversitesi.
- (81) **Demirtaş, İ.** (2019). *Kırsal alanda yarı göçer çingenelerde Toplumsal Cinsiyet Roller ve İktidar İlişkilerinin Analizi: Bolu Taşkesti Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Bolu.
- (82) **Derzinevesi, H.** (2017). *Kıbrıs Çingeneleri*. İstanbul: Semerci Yayınları.
- (83) **Dervişoğlu, E.** (2010). "Bohem" Kavramı ve "Bir Tereddüt Romanı" Üzerine. *Folklor/Edebiyat Dergisi* (62), s. 101-106.
- (84) **Dingeç, E.** (2004). *Rumeli`de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneler (XVI. yüzyıl)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. (Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Eskişehir.
- (85) **Dingeç, E.** (2009). XVI Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), s. 33-46.
- (86) **Dingeç, E.** (2015). *Kocaeli Sancağında Çingeneler ve Çiziyeye Meselesi*. (Ed. H. Selvi, ve B. Çelik), Uluslararası Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu bildirileri içinde, (s. 537-544). Kocaeli.
- (87) **Dingeç, E.** (2015). Osmanlı Balkan'ında Çingeneler. (Ed. H. C. Güzel içinde), *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı* (s. 5696). Ankara: Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- (88) **Dingeç, E.** (2015). Osmanlı Ordusunda Geri Hizmet Kurumu Olarak Vize Müsellemleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (17).
- (89) **Dingeç, E.** (2019). Osmanlı Devletinde Çingeneler ve Göç. (Ed. Z. Gölen, ve A. Temizer), VII Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri içinde, II, s. 587-604. Edirne: Gece Kitaplığı.
- (90) **Dişli, S. Ö.** (2016). "Çingene" mi "Roman" mı Bir İnşa Süreci. *Antropoloji Dergisi* (31), s. 97-117.
- (91) **Dişli, S. Ö.** (2017). *Biga'da Romanlar: İnşa Pratikleri ve Taktik Olarak Çingenelik*. Yayınlanmamış Doktora Tezi (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (92) **Dişli, S. Ö.** (2018). Bigalı Romanlar Örneğinde "Çingenelik'i" Anlamak Mimesis Üzerine Notlar. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (39), s. 35-50.

- (93) **Dişli, S. Ö.** (2021). "Kemançe" ve Mü-Zik: Nusaybinli Domlarda Kimlik. *Folklor/ Edebiyat*, 27(105), s. 321-335.
- (94) **Doğan, H.** (2016). İdeolojik Bir Kurgu ve Öteki-leştirme Referansı Olarak "İnsan Doğası" Bartın Romanları Örneği. *Antropoloji Dergisi* (31), s. 141-158.
- (95) **Duggan, T. M.** (2017). 19. Yüzyıl Osmanlı Likyası'nda İngiliz Seyyahların Çingene, Yörük ve Türkmen Göçerlere İlişkin Kayıtları: Sülükler, Hatalı Başlıklar ve Tarihler Üzerine. *Cedrus*, 5, s. 463-530.
- (96) **Dural, A. B., ve Eseler, B.** (2019). Bir Karşı-Hegemonya Kültürü olarak Çingene Müziği: "Mağçup Red" Notaları. *Etnomüzikoloji Dergisi*, 2(1), s. 26-49.
- (97) **Dural, B., Eserler, B.** (2017). Dezavantajlı Bir Grup Olarak Romanların Yerel Yönetim Mekanizmalarında Algılanırlılık Durumu: Tekirdağ ve Bandırma Örneği. *Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(4), s. 1-10.
- (98) **Duranlı, M.** (2012). Rus Yazar Konstantin Nikolaydeviç Leontyev'in Eserlerinde Balkanlar ve Yazarın "Pembe" Adlı Hikâyesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(2), s. 477-490.
- (99) **Durmaz, N.** (2012). *Eğlence Sektöründe Korunmasız İstihdam Örneği Olarak Çingenelerin/Romanların Durumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (100) **Durmaz, N.** (2015). Eğlence Sektöründe Çalışma Koşulları ve Ayrımcılık: Çingeneler Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 44(1), s. 259-292.
- (101) **Durmaz, N., ve Akbaş, S.** (2014). Vatandaşlık Hakları Bağlamında Çingenelerin İstihdam Yolları / Romanlar. *Avrupa Eğitim Araştırmaları Dergisi*, (2), s. 259-292
- (102) **Duygulu, M.** (2018). Çingene Müzisyenlik ve Değişen Sosyal Koşulların Müzisyen Kimliğine Etkisi. *MSGSÜ Dergisi*, 2(18), s. 320-326.
- (103) **Duygulu, M.** (1998). Türkiye'de Çingeneler *Müzikalite Dergisi*, 6 s. 34-38.
- (104) **Ebru Uzpeder, S. D.** (2008). Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi. İstanbul: EDROM, ERRE, h.Y.d.
- (105) **Enis S.** (2018) Çingeneler (Çev. Sinan Şanlıer), *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(18), İstanbul.
- (106) **Erdem Nas, G.** (2018). Dil, İnanç ve Kimlik Bakımından Dışlanan Bir Topluluk: Anamur Abdalları. *Dil Araştırmaları*, 12(23), s. 275-287.

- (107) **Erdoğan Aras, F.** (2009). Etnik (Çingene) İşgücünün Enformel İşgücü Piyasasına Katılım Biçimleri ve Bu Süreçte Etkili Olan Faktörler: İstanbul (Cankurtaran) ve Edirne (Menziliahır) Örnekleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), s. 75-100.
- (108) **Eren, Z. C.** (2008). *Çingeneliği Tasavvur Etme ve Konumlandırma İzmir Tepecik Çingene/Roman Cemaati Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (109) **Erkul, A.** (1998). Bir Alt Kültür Grubu Olarak Poşalar. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (20-21), s. 21-31.
- (110) **Eroy, O.** (2010). *Tekirdağ Bölgesi Çingene Müziklerinde Kullanılan Ezgi Yapılarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Kırıkkale.
- (111) **Eryılmaz, S., Yeşiladalı, B., ve Ayata, G. Ç.** (2009). *Bir Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Örneği: Roman Kadınlar*. (Ed. N. Kara), Gender at Crossroad Multi-Dissiplinari Perspectives 3rd International Conference on Women's Studies. içinde
- (112) **Eskiocak, M., ve Akbaşak, D.** (2017). Edirne'de Romanların Sağlığı: Sağlık ve Sağlık Durumunun Sosyal Belirleyicileri. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 15(2), s. 136-149.
- (113) **Fazla, S., Oruç, İ., ve Gezgin, D. M.** (2021). Çalışma Hayatında Ötekileştirilmeye İlişkin Roman Kadınların Görüşleri: Nitel Bir Çalışma. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(21), s. 1-20.
- (114) **Fırat, M.** (2016). *Çingeneler Üzerine Sosyolojik bir Araştırma (Malatya Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Diyarbakır.
- (115) **Fırat, M., ve Açıkgöz, R.** (2020). Elazığ'da Yaşayan Çingenelerin Değişen/Dönüşen Meslekleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Ekonomi Kültür ve Toplum Dergisi*, s. 229-248.
- (116) **Fırat, M., ve İlhan, S.** (2019). Çingenelerde Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma: Malatya Örneği. *Anemon Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), s. 265-277.
- (117) **Fırat, Ö. C.** (2021). *Kültür-Müzik İlişkisi Bağlamında Sinemada Çingene Kimliği: "Transylvania" Filmi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü). Antalya.

- (118) **Foggo, H., Gökçen, S., Müller, S., ve Jevanovic, D.** (2012). Türkiye Avrupa Roman Hakları Merkezi Raporu Ülke Profili 2011-2012. *European Roma Rights Centre*.
- (119) **Fogo, H., ve Tarlan, K. V.** (2016). *Suriyeli Dom Göçmenler En Altakiler*. Kalkınma Atölyesi. Ankara: Bilim, Kültür, Eğitim, Araştırma, Uygulama, Üretim ve İşletme Kooperatifi.
- (120) **Fonseca, İ.** (2002). *Beni Ayakta Gömün*. (Çev. Ö. İlyas,.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (121) **Fraser, A.** (2005). *Avrupa Halkları Çingeneler*. (Çev. İ. İnanç) İstanbul: Homer Kitabevi.
- (122) **Gece Özbay, İ.** (2017). Halide Edip Adıvar'ın İlk Roman Teşebbüsü: Çingene Kızı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57(57), s 107-132.
- (123) **Genç, Y., Taylan, H. H., ve Barış, İ.** (2015). Roman Çocuklarının Eğitim Süreci ve Akademik Başarılarında Sosyal Dışlanma Algısının Rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies* (33), s. 79-97.
- (124) **Geziciler, Z.** (2019). *Dom Toplumunda Toplumsal Cinsiyet Algısının Dönüşümü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gaziantep: (Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü Kadın Çalışmaları ABD).
- (125) **Girgin Tohumcu, Z. G.** (2007). *Örnek Olay Analizi: Ahırkapı Romanlarında Dil Müzik ve Kimliksel Sunum İlişkisi*. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (İCANAS 38), (s. 719-736).
- (126) **Girgin, G.** (2018). Dünya Çingeneleri Konuşuyor! Post-fordizm, Yaratıcı Endüstri ve Dünya Müziği. *MSGÜ Dergisi*, 2(18), s. 349-358.
- (127) **Göncüoğlu, S. F., ve Yavuztürk, Ş. P.** (2010). Sulukule ve Çingeneler. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0(23), s. 107-134.
- (128) **Güler, M., ve Parlıyan, B. M.** (2020). Roman Toplumunun Kentleş(e)memesi Kapsamında Suç Kent İlişkisi: Edirne Örneği. *Kent ve Çevre Araştırmalar Dergisi*, 2(2), s. 40-73.
- (129) **Gülseren, C.**, (2001). Darende'nin Gizli Dili: Hazeynce, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), s 159-164.
- (130) **Gümüş, İ.** (2020). Kırklareli Romanlarının Emek Piyasasına Erişimi ve Sosyal İçerme Politikaları Üzerine Bir Araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), s. 139-152.

- (131) **Gün, S.** (2016). *Etnikleşen Yoksulluk: Çingener/Romanlar Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (132) **Güneşçelik, Z.** (2019). *Balıkesir Romanlarının Halkbilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Balıkesir.
- (133) **Günşen, A.** (2004). "Kırşehir, Hacibektaş, Kaman ve Keskin Yöresi Abdallarının Gizli Dilleri: Teberce," V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 1317-1328.
- (134) **Güzel Korver, S., ve Keskin , S.** (2019). Sosyal Medyada Roman Etnisitesinin Öz-Temsil ve Ötekiliği Sosyo-Dijital Telafisi. *Connectist: İstanbul University Journal of Communication Sciences*, İstanbul Üniversitesi(57), s. 51-84.
- (135) **Hancock, I.** (2006). *Roman Kökenleri ve Kimlik Soruları Üzerine Tartışma*, (Der. Marsh, A., Strand, E.) Çingenerler ve Bağlamsal, Yapılandırılmış ve Tartışmalı Kimlikler Sorunu ", İstanbul: İsveç Araştırma Enstitüsü.
- (136) **Hoş, Y. B.** (2020). Az Bilinen Bir Toplum, Balkan Mısırlıları: Coğrafi Yayılışları ve Kökeni. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 3(5), s. 71-103.
- (137) **Işım, B.** (2018). Nüfus ve Maliye Defterlerine Göre Keşan'da Romanlar (1930-1948). *Tarih Çalışmaları*, 10(10), s. 167-183.
- (138) **İlhan, S. İ., ve Fırat, M.** (2019). Malatya'da Yaşayan Çingenerlerde Sosyal Sermaye/ Güven İlişkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), s. 361-380.
- (139) **İlhan, S., ve Fırat, M.** (2017). Bir İnşa Süreci Olarak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), s. 265-276.
- (140) **İncirlioğlu, E. O.** (2008). Genişleyen Avrupa'da Çingenerler Orta ve Doğu Avrupa'daki Roman Yoksulluğunun Türkiye Romanları İçin Düşündürdükleri. S. Kolukırcık içinde, *Yeryüzünün Yabancıları Çingenerler*. Simurg Yayınları.
- (141) Kırzioğlu Görgünay N. (1985) *Edremit Doyran Köyü Tahtacı Türkmenlerinde Geleneksel Evlenme Adetleri*, Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu. Kültür Bakanlığı Basımevi. Antalya / Ankara.

- (142) **Kalafat, Y.** (2008). Karaçi Halk İnançları. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 1 (1), s. 106-121.
- (143) **Kalaycı, H.** (2018). Sosyal Dışlanma Kavramının İçerdiklerine Dair Kavramsal Bir Çalışma: Çankırı Poşaları. 2. *International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies*. 3, s. 619-626. Samsun: SETSCI.
- (144) **Kamil, İ.** (2020, Ocak). Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan'daki Roman Azınlığına Uygulanan Asimilasyon Politikaları (1945-1985). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 637-666.
- (145) **Kara, T.** (2016, Ağustos). III Ahmed Devrinde Sur İçi İstanbul: Yerleşim Alanları ve Diğer Alanların Dağılımı. *Studies Of The Ottoman Domain*, 6(11).
- (146) **Karaman, Z. T.** (2008). Siyasi ve İdari Yönüyle Romanlar. S. Kolukırcık içinde, *Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler*. İstanbul.
- (147) **Karan, U.** (2017). *Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye'de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi*. Ankara: Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, Sıfır Ayrımcılık Derneği.
- (148) **Kartal, K., ve Altı, A.** (2020). 19. Yüzyılın Ortalarında Vergi Kayıtlarına Göre Nevrokop ve Razlık Kıptileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (36), s. 490-516.
- (149) **Kaya, İ. S.** (2014). Roman Mahallelerinde Yaşam-Konut İlişkisi: İzmir Örnekleme. (Z. Toprak , Ö. T. Özmen, G. Tenikler, ve A. Yağlıdere içinde), *İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar* (s. 127-166). İzmir: Siyasal Yayınları.
- (150) **Kaya, M., ve Kaya, A.** (2019). Çingenelerin Ötekileştirilmesi Bağlamında Korkoro Filmi Üzerine Dekonstrüktif Bir Okuma. *Sinefilozofi Dergisi*, s. 338-356.
- (151) **Kaya, F. Ş.** (2019). Kırklareli'nde Yaşayan Yerli Romanların Sosyal Kimlik Algıları ile İlgili Saha Araştırması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), s. 120-129.
- (152) **Kayışbacak, D.** (2017). Osmanlı İmparatorluğunda Çingeneler. *Tarih Kritik Dergisi*, 3(1), s. 45-49.
- (153) **Kaymaz, Z.** (2003). *Türkiye'deki Gizli Diller Üzerine Bir Araştırma*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- (154) **Kenrick, D.** (2006). *Çingeneler Ganj'dan Thames'e*. (Çev. B. Tırnakçı) İstanbul: Homer Kitabevi.

- (155) **Kılıç Demirvuran, G.** (2007). *Kentsel Ölçekte Mekansal Ayrışma: Edirne Çingene Mahallesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü). Ankara.
- (156) **Kılınçer, Z.** (2019). Azerbaycan Karaçi Müzik Kültürü. *Journal of International Social Reserarch*, 12(62), s. 590-597.
- (157) **Kılınçer, Z. K.** (2016). Etnomüzikolojik Açıdan Türkiye'de Yaşayan Çukırova Romanları. *Musiqi Dünyası*, 6(69), 7722-7729.
- (158) **Kılınçer, Z., ve Sönmez, B. M.** (2013). "Kültürel Kimlik" ve "Kültürel Adaptasyon" kavramları Çerçevesinde Malatya Romanlarının Müzik Pratikleri. *Folklor/ Edebiya* (74), s. 9-45.
- (159) **Kıracı, A. Ö.** (2019). Osman Cemal'in "Çingener" Eseri Odağında Çingenerle Evlilik. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 6(5).
- (160) **Kıracı, A. Ö.** (2019). *Yeni Türk Edebiyatı Tahkiyeli Metinlerinde Çingener*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (161) **Kıracı, A. Ö.** (2020). Yeni Türk Edebiyatı Roman ve Öykülerinde "Romanlar". *Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü*, 1(1), s. 31-48.
- (162) **Kıracı, A. Ö.** (2020). *Edebiyatımızda Çingener*. Ankara: İlbilge Yayıncılık.
- (163) **Koçak, A.** (2015). Roman / Çingene'lerin Türk Romanına Yansıyan Hayatları. H. Ateş içinde, *Tarihten Günümüze Türkiye'de Romanlar* (s. 67-84). Bursa: Bursa Yıldırım Kaymakamlığı.
- (164) **Kolukırık, S.** (2004). *Aramızdaki Yabancılar: Çingener*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İzmir.
- (165) **Kolukırık, S.** (2006). Dil, Kültür ve Kimlik: Tarlabası Çingenerinde Dilin Sosyal İşlevi. *Akademik Araştırmalar Dergisi* (31), s. 61-74.
- (166) **Kolukırık, S.** (2008). Türkiye'de Rom, Dom ve Lom Grupların Görünümü. *Hacetepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*(8), s. 145-154.
- (167) **Kolukırık, S.** (2009). Türk Çingenerinin Genel Görünümü: İzmir Çingeneri Üzerine Bir Araştırma. *Folklor/ Edebiyat* (59), s. 127-156.
- (168) **Kolukırık, S.** (2009). Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı. (S. Kolukırık içinde), *Dünden Bugüne Çingener* (s. 111-133). İstanbul: Ozan Yayıncılık.

- (169) **Kolukırık, S.** (Ed.). (2007). *Yeryüzünün Yabancıları Çingenerler*. İstanbul: Simurg Yayınevi.
- (170) **Kolukırık, S.** 2005. Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 82, s. 52-71.
- (171) **Kolukırık, S.** (2006). Tarlabası Çingenerinde Kimlik Algısı. Çingenerler ve Kimlikler Sorunu. İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü ", (Ed. A. Marsh, E. Strand), *Kitap Yayınevi*, İstanbul.
- (172) **Kolukırık, S.** (2007). *Türk Çingenerinde Kültür Ve Kimlik: Rom, Dom, Lom Grupları Örneği*. Middle Eastve Central Asia Politics, Ekonomi ve Toplum Konferansı, Utah Üniversitesi, Salt Lake City, ABD.
- (173) **Kolukırık, S.** (2008). Türkiye’de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 8, s. 145-154.
- (174) **Kolukırık, S.** (2009). Dünden Bugüne Çingenerler: Kültür, Kimlik, Dil, Tarih. *Ozan Yayıncılık*.
- (175) **Kolukırık, S., ve Toktaş, Ş.** (2007). Türkiye'nin Romanları Siyasi Katılım ve Örgütlenme. *Ortadoğu Çalışmaları*, 43(5), s. 761-777.
- (176) **Kolukırık, S.** (2009). “Çingene Olduğu Düşünülen Gruplarda Kimlik: Teber (Abdal) Kimliği,” Kimlikler Lütfen, Türkiye Cumhuriyeti’nde Kültürel Kimlik Arayış ve Temsili (Derleyen Gönül Pultar), Ankara: ODTÜ, s. 244-254.
- (177) **Kolukırık, S.** (2010). Mekan, Kültür ve Kimlik: Isparta Tahtacılarında Mekanın Sosyal Anlamı. *ZfWT Dergisi*, 2(2), s. 87-100.
- (178) **Koptekin, D.** (2013). *Roman Çocukların Kendi Kimliklerini Tanımlama Biçimleri: İzmir Tepecik Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi İzmir: (Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- (179) **Koptekin, D.** (2020) *Biz Romanlar Siz Gacolar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- (180) **Korkmaz, A.** (1985). Poşaların Sosyal ve Kültürel Yapısı. : Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (181) **Köçkün, E.** (2020). Tasfiye Talepnamelerine Göre Mübadeleye Tabi Tutulan Roman Topluluklarının Sosyal ve Ekonomik Durumu. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 4(2), s. 142-165.
- (182) **Köse, M.** (2020). Bir Yaşam Tarzı Olarak Dilencilik: Hayattan Sahifeler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(1), s. 165-177.

- (183) **Köşetaş, T.** (2006). *Türk ve Amerikan Sinemasında Karşılaştırmalı Olarak Çingene Bazında Irkçılık*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (184) **Kumartaşhoğlu, S.** (2011). Tahtacılar'da Bir Göç Töreni: Ocak Ayırma. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 14(14), s. 211-224.
- (185) **Kumartaşhoğlu, S.** (2017). Edremit ve Burhaniye Tahtacılarında Hıdrallez. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(37), s. 275-292.
- (186) **Kumcağız, H., Özcan, Ö., ve Şahin, C.** (2018). Roman Çocukların Okul Devamsızlığına İlişkin Öğrenci, Öğretmen, Veli Görüşleri ve Çözüm Önerileri. *Okul Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 1(1), s. 54-85.
- (187) **Kuram, M. Ş., ve Düzcen, E.** (2019). "Öteki" Mahallenin Halleri: Dışlanma, Damgalanma ve Kültür Mirasın Yitimi. H. Efe içinde, Erzincan'da Sosyal Damga, Kimlik ve Yoksulluk . Siyasal Kitabevi. Ankara.
- (188) **Kurt Topuz, S.** (2010). *Yurttaşlık Kavramı ve Türkiye'de Yurttaşlık: Edirne Çingenelerinin/Romanlarının Yurttaşlık Algısı Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (189) **Küçük, L.** (2018). 12189 Numaralı Temettuat Defterine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Pravadi Kazasındaki Gayrimüslimlerin Sosyo-Ekonomik Durumu. *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 8(14), s. 92-120.
- (190) **Kyuchukof, H., ve Hancock, I.** (2020). *Romanlar: Tarihleri, Kökenleri, Göç Yolları, Dilleri, Eğitimleri ve Gelenekleri*. (Çev. Ed. E. Dıngeç,.) Edirne: Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü.
- (191) **Mak, M., ve Oğul Kurtişoğlu, B.** (2018). Mardinli Koçerler. *MSGSÜ Dergisi*, 2(18).
- (192) **Marsh, A.** (2008). Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni. S. D. Ebru Uzpeder içinde, *Biz Buradayız, Türkiye'de Romanlar Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi* (s. 19-28). İstanbul: EDROM, ERRC, h.Y.d.
- (193) **Marsh, A.** (2008). Türkiye Çingenelerinin Tarihi Hakkında. (S. D. Ebru Uzpeder içinde), *Biz Buradayız Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi* (s. 5-18). İstanbul: EDROM, ERRE, h.Y.d.
- (194) **Marushiakova, E., ve Popov, V.** (2006). *Osmanlı İmparatorluğunda Çingeneler*. (Çev. B. Tırnakçı,) İstanbul: Homer.
- (195) **Merhan, A.** (2014). Bayındır Tahtacıları ve Dillerinin Belirgin Özellikleri. *Bilig* (69), s. 161-170.

- (196) **Mert, O.** (2017). Kumanova'daki Müslüman Mezarlığı ve Roman Mezarları. *Türk Dünyası ve Edebiyatı Dergisi* (44), s. 281-295.
- (197) **Mert, S.** (2016). *Erken Cumhuriyet Dönemi Yazılı Anlatılarda Çingenelerin Dışlanma Biçimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (198) **Mezarcıoğlu, A.** (2010). *Çingenelerin Kitabı*. İstanbul: Cinius.
- (199) **Okumuş, E.** (2005), Türkiye’de Marjinal Bir Grup Olarak Abdallar, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, III/ 6, s. 489-512.
- (200) **Okutan, E., ve Turgut , R.** (2018). Çocuk Yoksulluğunun Farklı Etnik Grup Olan Roman Çocukları Açısından Değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(8), s. 132-146.
- (201) **Öke, M. K., ve Topuz, S. K.** (2010). *Eşit Yurttaşlık Hakları Bağlamında Çingene Yurttaşların Sosyal ve Ekonomik Haklara Erişimi: Edirne Örneği*, Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, s. 265-278.
- (202) **Önal, Ü.**, (2008). Ardanuç Poşaları, *Bizim Ahıska*, 4(10), s. 46-47.
- (203) **Önal, M. N.** (2013). Muğla’da Alevi Tahtacı Kültürü. *Turkish Studies*, s. 343-366.
- (204) **Öncül, K.** (2015). Cultural Politics And Poşa's Sampling Kars. *Turkish Studies*, 10(4), 707-7016.
- (205) **Öncül, K.** (2019, Eylül). Türk Kültür Politikası ve Lomavrenler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(19), s. 102-110.
- (206) **Önen S.** (2011). “Çingenelerin Sosyal Haklara Erişimindeki Zorluklar: Roman ve Dom Topluluklarının Karşılaştırılması” *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildirileri* s. 465-481.
- (207) **Önen, S.** (2011). *Türkiye'deki Çingenelerin Vatandaşlık Hakları: Roman ve Dom Topluluklarının Çalışmaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ankara.
- (208) **Önen, S.** (2012). Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çingeneler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), s. 281-290.
- (209) **Özateşler , G.** (2012). *Çingenelerin 1970 Yılında Çanakkale, Bayramiç Kasabasında Zorla Çıkarılışı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi (Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü). İstanbul.
- (210) **Özateşler, G.** (2013). Avrupa'da Roman/ Çingeneler Üzerine Sosyal Politikalar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), s. 13-34.

- (211) **Özateşler, G.** (2013). Diyarbakır'daki Domların "Etnik Kimliği". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13(27), s. 279-287.
- (212) **Özateşler, G.** 2014. Türkiye Ekonomisinde Çingeneler: İstanbul'un İki Merkez İlçesinde Çingene Çiçek Satıcılarına Odaklanma, *Türkiye Üzerine Yeni Perspektifler*, 51, s. 123-146.
- (213) **Özcan, T.** (2014). Osmanlı Toplumunda Çingeneler. *Belleten*, 78(282), s. 803-806.
- (214) **Özçeri, M.** (2015). Düünden Günümüze Anadolu'da Roman Toplumunu ve Konumu. E. H. Ateş içinde, *Tarihten Günümüze Türkiye'de Romanlar*. Bursa: Bursa Yıldırım Kaymakamlığı.
- (215) **Özdemir, A.** (2014). *Romanlarda Çalışan Yoksulluğu: Sakarya İli Gazipaşa Mahallesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı). Sakarya.
- (216) **Özdemir, A.** (2017). Roman Mahallelerinde Kentsel Dönüşümün Çalışma İlişkileri Üzerine Etkisi: Sakarya Gazipaşa Mahallesi Araştırması, *Route Educational And Social Science Journal*, 4(8), s. 150-169.
- (217) **Özer, N.** (2019). Çingeneler ve Ayrımcılık: Gültepe'de yaşayan Çingeneler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (218) **Özer, U.** (2012). *Trakya'daki Çingene Müzisyenler ve Yaşantıda Gerçekleşen Müzikal Öğrenme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. (Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü). Ankara.
- (219) **Özer, U., ve Hongur, G.** (2016). Suzuki'nin "Anadil Metodu" ve Türkiye'nin Trakya Bölümünde Yaşayan Müzisyen Çingeneler. *Güzel Sanatlar*, 11(4), s. 153-160.
- (220) **Özer, Y. E.** (2014). *Avrupa Sosyal Şartı Hükümleri kapsamında İzmir'in Roman Yoğunluklu Mahallelerinde Eğitim ve İstihdam İle İlgili Profil*. Z. Toprak, Ö. N. Özmen, G. Tenikler, & A. Yağlıde içinde, *İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar* (s. 231-248). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- (221) **Özkan, A. R.** (2006, Haziran). Türkiye'deki Çingeneler Arasında Evlilik. *The Social Science Journal*, 43(3), s. 461-470.
- (222) **Özkan, R.** (2000). *Türkiye Çingeneleri*. Ankara: T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- (223) **Özkan, A. R.** (2000). Çingenelerde Din Anlayışı. *Dinler Tarihi. II Sempozyumu*, s. 201-221. Konya: Dinler Tarihi Yayınları Derneği.

- (224) **Özlem, K.** (2016). Bulgaristan Romanlarının Güncel Sorunlarına Yönelik Bir Değerlendirme. *Avrasya Etütleri*, 50(22), s. 73-97.
- (225) **Özmen, Ö. T.** (2014). *Sürdürülebilir Kalkınmayı Sağlamada Yaşam Kalitesi ve İzmir’de Yerleşik Roman Vatandaşların Yaşam Kalitesi Göstergelerine Yönelik İki Çalışma*. (Ed. Z. Toprak, Ö. T. Özmen, G. Tenikler, ve A. Yağlıdere) içinde, İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar. Siyasal Kitabevi.
- (226) **Özönder, Cihat** (1988). Simbiyotik Bir Cemaat: Andırın Çevresi Abdalları”, *Türk Folklor Araştırmaları* (Turkish Folklore Researchs) 1988/1, Ankara: KTB Millî Folklor Araştırma Dairesi, s. 54-64.
- (227) **Öztürk, R.** (2009). “Kıbrıs Gurbetlerinin Gizli Dili,” *Kıbrıs Konuşuyor, Kıbrıs Ağzı Üzerine İncelemeler* (Ed. Rıdvan Öztürk), İstanbul: Kesit Yayınları, s. 229-242.
- (228) **Özver, Z.** (2015). *Trakya Yöresi Tekirdağ İli Çingenerinin Kültürlerinin, Müziklerinin, Müzik Kültürlerinin, Müzikal Öğretme ve Öğrenme Süreçlerinin Araştırılması ve Geliştirilmesi Önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. (Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (229) **Parsova, G .** (2018). Araçsal ve İnşacı Yaklaşımlarla Roman Etnik Kimliği. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), s. 1-18
- (230) **Polat, B.** (2006). Ermenek Tahtacıları. *Dini Araştırmalar*, 9(25), s. 143-158.
- (231) **Rauf M. (2018)** Karmen / Karmen’in Sevdaları Üç Ay Sürmez (Çev. Sinan Şanlıer), *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(18).
- (232) **Roux, J.-P.** (2020). Anadolu Tahtacıları. (Çev. Ç. C. Meriç,) *Kültür Araştırmaları Dergisi* (4), s. 213-219.
- (233) **Sağır, A. ve Karabostan, B.** (2018). Kültürel Kimlik Dışavurumları Edremit Tahtacı Türkmenleri Örneği. *Alevilik Bektaşilik Sempozyumu* (s. 371-393). Ankara: Bildiriler Kitabı.
- (234) **Sal, A.** (2009). *Türkiye’de Yaşayan Çingenerin Sanatsal Olarak Ele Alınışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.
- (235) **Sarıkaya, M.** (2005). “Dil, Tarih ve Yaşayışları açısından Abdal/ Teber Kimliği”, *Kültür ve Kimlik Sempozyumu Kültür Araştırmaları Derneği ve Koç Üniversitesi*, Ayrıca “Kimlikler Lütfen” ODTÜ Yayıncılık Ankara 2009 s. 255-272
- (236) **Sarıkaya, M.** (2019). *Türkiye’de Ulusal Televizyon Kanallarında Yayınlanan Dizilerde Çingene (Roman) Temsili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Kayseri.

- (237) **Sarıkaya, M.** (2009). *Gizli Dil, Abdal / Teber / Geygelli Kimliği, Pultar, G., (der.) Kimlikler*, Lütfen Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili İçinde, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, s. 255-272.
- (238) **Sarıkaya, M. ve Seyfeli M.** (2004), Kırşehir Abdal/Teber Dili ve Anadolu, Azerbaycan, Özbekistan Gizli Dilleriyle İlgisi, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XV, s. 243- 278.
- (239) **Sarıkaya, P.** (2019). *Toplumsal Yansımaların Öznesi Olarak Çingener ve Etnik Damgala(n)ma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi), Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- (240) **Satır, Ö.C.** (2016). Çanakkale Fevzipaşa Mahallesi'nde Roman Müzisyen Kimliği, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(30), s. 248-262.
- (241) **Seropyan, S.** (2002, Ekim). Vatansız Tek Ulus Çingener ve Çingenerlerin Ermenileşmesi, Hay Poşaları. *Tarih ve Toplum*, 34(202), 21.
- (242) **Sevinçli, E.** (2009). "Özel/Gizli Bir Dil: Çepni Dili," *Journal of Yasar University*, 4/13, s. 1923-1949.
- (243) **Sezgin, İ.** (2015). *Osmanlı Romanları Sosyal ve Ekonomik Hayatla İlgili Belgeler*. Edirne: Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü.
- (244) **Sinan Gökçen, S. Ö.** (2008). *Türkiye'de Romanlar ve Milliyetçilik*. S. D. Ebru Uzpeder içinde, *Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi* (s. 129-136). İstanbul: EDROM, ERRE, h.Y.d.
- (245) **Sol, S.** (2010). Edirne Kakava Şenlikleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), s. 60-73.
- (246) **Striegel K.** (2018) Çingene Musikisi (Çev. Sinan Şanlıer), *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 393-395 2(18) İstanbul.
- (247) **Süleyman, F. G. ve Yavuztürk, P.** (2009). Sulukule ve Çingenerler. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* (23), s. 107-134.
- (248) **Şafak, T.** (2017). Bulgar ve Türk Atasözlerinde Öteki Olarak Karşılaştırmalı Roman (Çingene) İmgesi. (Ed. A. Baykan, F. İ. Cuma, & M. T. Türk.), *VI. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi* içinde (s. 868-863). Konya: Sage Yayınları.
- (249) **Şafak, T.** (2017). Kırklareli Romanlarında Aile Tipine Göre Aile, Okul, Sosyal Çevre Bağlamında Dil Kullanımı. *Kırklareli Eğitim Dergisi*, 1(1), s. 60-63.

- (250) **Şafak, T.** (2017). Rusya'da Yaşayan Romanların Aileyle İlgili Atasözlerine Kültürdilbilimsel Bir Yaklaşım. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), s. 77-87.
- (251) **Şafak, T.** (2017, Eylül). Osman Cemal Kaygılı'nın "Çingeneler" Romanında Çingenelerin Art Zamanlı Olarak Toplumdilbilimsel Durumları. *Kesit Akademi Dergisi* (9), s. 345-360.
- (252) **Şafak, T.** (2018). Bulgaristan'da Horahano Roman (Türk Çingene) Alt Grupları İçin Kullanılan Etnonimler ve Bunların Etimolojileri. (Ed. A. Uysal), *TÜRKKÜM Uluslararası Türk Kültürü ve Medeniyeti Kongresi* içinde, (s. 160-175). Balıkesir.
- (253) **Şahin, H. İ.** (2014). Kazdağlarında Ayin ve Şiir: Tahtacı Türkmenlerinin Sazandarlık/ Zakirlik Geleneği Üzerine. *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*(10), s. 141-165.
- (254) **Şanlier, S.** (2013). *Hukuki Düzenlemeler Işığında Osmanlı Çingeneleri*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- (255) **Şanlier S.** (2019 Nisan). Bin Yılların Geleneği: Kakava, *Edirne Gerçek Haftalık Siyasi Gazete*, 2(67), s. 24-30, Edirne.
- (256) **Şanlier, S.** (2019 Ocak), Şu Gaco Denen, *Romanların Sesi*, 1(1) s. 4, Mersin.
- (257) **Şanlier, S.** (2019 Nisan) Biri Diğere Değmeyen Planlar ve Projeler, *Romanların Sesi*, 1(2) s.4.
- (258) **Şanlier, S.** (2019 Ekim) Bildiğimiz Sorunlar ve Bilmediğimiz Sorunlar, *Romanların Sesi*, 1(3), s.3, Mersin.
- (259) **Şanlier, S.** (2017 Ocak-Şubat) Çingene'yi Tanımak, *Papirus Edebiyat Dergisi*, (20), s. 6-15, İstanbul.
- (260) **Şanlier, S.** (2017 Ocak-Şubat) Çingene ve Edebiyat, *Papirus Edebiyat Dergisi*, (20), s.16-26, İstanbul.
- (261) **Şanlier, S.** (2019) *Türkiye Matbuatının Erken Yıllarında Çingeneler* (sempozyum bildirisi), Güçlü Roman Sesi Sempozyumu, Akdeniz Roman Dernekleri Federasyonu, Mersin.
- (262) **Şenyayla, G.** (2020). Tahtacı Toplulukları Üzerine Bir Araştırma Antalya İli Örneği. *Sosyolojikbağlam Dergisi*, 1(1), s. 42-52.
- (263) **Şerifgil, E. M.** (1981). XVI. Yüzyılda Rumeli Eyaletinde Çingeneler. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* (15), s. 117-144.
- (264) **Şimşek, S.** (2020). *Türkiye'de Çingene/Romanların Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadelesinde Roman Derneklerinin Rolü*. Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi. (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.

- (265) **Şimşek, S., Ukuş, K., & Öner, G.** (2020). Türkiye’de Romanların Yaşadıkları Problemlere Romanlar, Yerel İdareciler ve Yöneticiler Perspektifinden Bir Bakış. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (50), 164-185.
- (266) **Tağ, M.** (2018). *Temettuât Defterlerine Göre Edirne’de Romanlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Edirne.
- (267) **Tağ, M.** (2018). Temettuât Kayıtlarına Göre Osmanlı Döneminde Romanlar. *MSGSÜ Dergisi*, 2(18), s. 303-319.
- (268) **Taştan, Z.** (2018). Firuze Engin’in Hidrellez Oyunu. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 5(8), s. 786-802.
- (269) **Taylan, H. H., & Barış, İ.** (2015). *Romanlar ve Sosyal Dışlanma*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- (270) **Tenikler, G.** (2014). *İzmir'deki Roman Yerleşimlerinin Çevre, Konut ve Sağlık Hizmetlerine Erişimleri Açısından Değerlendirilmesi*. Z. Toprak, Ö. T. Özmen, G. Tenikler, ve A. Yağlıdere içinde, İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar (s. 167-205). İzmir: Siyasal kitabevi.
- (271) **Toprak, Z., Özmen T., Tenikler G., ve Yağlıdere A.,** (2008). *İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- (272) **Toy, S.** (2020). *Güneydoğu Bölgesindeki Dom Topluluklarının Kültürel Müzik Yapısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Batman.
- (273) **Tuna, M., Oğuz, N., ve Kolukırık, S.** (2006). “Menemen Çingenelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri: Kazımpaşa Mahallesi Örneği”, *Uluslararası Çingene Sempozyumu, Ulaşılabilir Yaşam Derneği*, 6-7.
- (274) **Türkmen, U., & Yılmaz, H.** (2017). Öteki Mahalle: Dinar Dere Mahallesi Romanları Müzik Kültürleri. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(8), s. 81-93.
- (275) **Uçan Çubukçı, S.** (2011). Mekanın İzdüşümünde Toplumsal Cinsiyet: Sulukulle Mahallesi ve Romanlar. *İstanbul Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi* (44), s. 83-105.
- (276) **Uçum, Ö.** (2008). *Kocaeli Çingenelerinde Evlenme Geleneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Kocaeli.

- (277) **Uğurlu, Ö.** (2013). Dönüşen Kentlerde Çingene Olmak: İzmir Örneği / Being a Gipsy in Trasforming Cities: The İzmir Case. *Mülkiye Dergisi*, 37(1), s. 71-104.
- (278) **Ulusoy, Ö.** (2013). Osmanlıların 19. Yüzyılın sonlarında Çingenerler Hakkındaki Bilgisi ve Algısı Üzerine Bir Araştırma. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34(34), s. 245-256.
- (279) **Uras, E.** (1947). Poşalar (Elekçi) Çingenerleri Hakkında Etnografik ve Sosyolojik Bir Etüt. *Çığır Milli Kültür Dergisi* (178).
- (280) **Uştuk, O.** (2019). *Emek Pazarı ve Kimliklenme İlişkisi: İzmir Urla Sıra Mahallesi Romanları Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara.
- (281) **Uştuk, O.** (2021) Roman Kimliğinin Çatışmalı İnşası: “Fotokopi Romanlık” Karşısında Otantik Romanlık. *Folklor/ Edebiyat Dergisi* 27(1), s. 151-166
- (282) **Uzpeder, E.** (2008). *Türkiye’de Roman Hakları Hareketinin Gelişimi*. (S. D. Ebru Uzpeder içinde), *Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi* (s. 109-122). İstanbul: EDROM, ERRE, h.Y.d.
- (283) **Uzpeder, E.** (2008) Türkiye’de Roman Hakları Hareketinin Gelişimi, European Roma Rights Center Country Reports Series (17), s. 109-127.
- (284) **Uzpeder, E., Danova, S., ve Özcelik, S.** (2008). *Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*. Edirne: Edirne Roman Derneği.
- (285) **Uzun, B.** (2008). *Çingenerler, Romanlar ve Adalet Talepleri: Lüleburgaz Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (286) **Uzun, E., ve Bütün, E.** (2015). Roman Çocukların Okula Devamsızlık Nedenleri ve Bu Durumun Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, s. 315-328.
- (287) **Ülkütaşır, Ş. M.** (1951). “Abdallar”, Etnografya Folklor Sözlük Taslağı, *Halk Bilgisi Haberleri*, 5, s. 45-47.
- (288) **Ünaldı, H.** (2012). Türkiye’de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingenerler. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), s. 615-626.
- (289) **Üzüm, M.** (2012). *Çankırı Poşaları: Dil ve Kültür Araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Ankara.

- (290) **Üzüm, M. ve Gökter , B.** (2018). Çankırı Poşa Dili Örneğinde Elektronik Sözlük Hazırlama Önerisi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (28), s. 173-190.
- (291) **Varol, O.** (2020). Tehlikedeki / Gizli Dil Domani Sözcük Listesi Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları*, 3(2).
- (292) **Vatandaş, C.** (2002). Bir İnanç ve Kültür Havzası Olarak Toroslar (Silifke, Mut Tahtacıları) . *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*. Ankara.
- (293) **Vural Aslan, E.** (2017). Melih Cevdet Anday'ın Raziye Adlı Romanında İdealize Edilmiş Yaşamın Eleştirisi ve Yıkımı. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 18(18), s. 17-32.
- (294) **Yağlıdere, A.** (2014). Romanlarda Din. (Z. Toprak, Ö. N. Özmen, G. Tenikler, ve A. Yağlıdere içinde), İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar (s. 262-267). Ankara: Siyasal Yayınları.
- (295) **Yaldızkaya, Ö. F.** (2003). Emirdağ'da Abdâl Geleneği, *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (10-11 Ekim 2002), Ankara, s. 499-507.
- (296) **Yaprak, M.** (2015). Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnisitesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı: İzmir Tepecik Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Mardin.
- (297) **Yaşar, Ö.** (2017). Eğitimsizlik Sarmalının Kısır Döngüsündeki Roman Çocukların Eğitimi, *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 4(12), s. 1241-1253.
- (298) **Yayan, A.** (1983). *Orta Anadolu'da Çingenelerin Dini ve İctimayi Hayatları*. Yayınlanmamış Lisans Tezi (Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi). Erzurum.
- (299) **Yetkin, G. B.** (2018). Gerçek Yaşamdan Kurguya: Puşkin ve Gorki'de Çingeneler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* (24), s. 371-384.
- (300) **Yıldırım, F.** (2012). Derleme Sözlüğündeki Gizli Dil Verileri Üzerine. *Turkish Studies*, 7(4), s. 565-578.
- (301) **Yıldırım, F.** (2008). *Teber Dili, " Kültür Tarihimize Gizli Diller ve Şifreler*, (Ed. Emine Gürsoy- Naskali, Erdal Şahin), İstanbul: Picus Kitabevi, 52-76
- (302) **Yıldırım, F.** (2011). *Abdal Gizli Dili, İnceleme-Sözlük*, Adana: Karahan Kitabevi.

- (303) **Yıldırım, K.** (2015). *Çingene Alt - Kültüründe Sosyalleşme Sürecinin Suç Olgusuna Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Karaman.
- (304) **Yıldırım, S.** (2019). *Sosyal Dışlanmanın Çingene Toplumu Üzerine Etkisi Muğla (Dibekdere Köyü) ve İzmir (Murtake Mahallesi) Örnekleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Muğla.
- (305) **Yıldırım, N.** (2018). A.S.Puşkin "Çingeneler" Adlı Poemasının Işığında Çingenelerin Dünyasına Bakış. A. Temizer, ve Y. Baytal (Dü) içinde, *Sosyal Bilimlerde Yeni Yönelimler V*. İnstitiut za Geografiju Podgorica Montenegro Cetinje 2018.
- (306) **Yıldırım, K.** (2015). *Çingene Alt Kültüründe Sosyalleşme Sürecinin Suç Olgusuna Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans, (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Karaman.
- (307) **Yıldız, H.** (2018). Türkiye Türkçesi Ağzları Örnekleminde Çingenelerle İlgili Metonimik Anlatımlara Örnek Olarak "ÇİNGENE=CİMİRİ" Algısı. *MSGSÜ Dergisi*, 2(18), s. 359-373.
- (308) **Yıldız, H.** (2007). Türkçe'de Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s. 61-82.
- (309) **Yılğür, E.** (2015) Tarihsel Perspektiften Peripatetik ve Avcı-Toplayıcı Stratejilerin Geçişkenliği. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), s. 213-233.
- (310) **Yılğür, E.** (2017). Türkiye'de Peripatetik Topluluklar: Jenerik Terimler ve Öz Etnik Kategorizasyon Biçimleri. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 1-25.
- (311) **Yılğür, E.** (2018). Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Çingeneler: Vergi, Askerlik ve Adlandırma. *MSGSÜ Dergisi*, 2(18).
- (312) **Yılğür, E.** (2014). Peripatetik Konsepti Çerçevesinde Gallangıç Uşağı Aşireti, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, s. 91-95.
- (313) **Yılğür, E.** (2015). Kuştepe Mahallesi'nde Geç-Peripatetik Gruplar: Katmanlar, Etkileşim ve Bütünleşme, *SAV-Katkı*, 1(1), s. 25-44.
- (314) **Yılğür, E.** (2016). *Roman Tütün İşçileri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (315) **Yılğür, E.** (2015). Tek Parti Döneminde "Kıpti" Nüfusun İskanı ve Vatandaşlığa Kabulü Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *MSGSÜ Sosyal Bilimler* (12), s. 32-45.

- (316) **Yılmaz, C.** (2010). *Toplumsal Cinsiyet ve Müzik: Bergamalı Roman Kadınlarının Müzisyenlik Modeli Olarak Dömbekçilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü). İzmir.
- (317) **Yiğitler, Ş. Ş.** (2018). Çingene Konulu Bazı Eserlerde Toplumsal Eşitlik Kavramı. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Dergisi* (1), s. 7-36.
- (318) **Yiğitler, Ş. Ş.** (2018). Çocuk Romanlarında Çingenelik Algısı ve Çingene Çocuk İmajı. *Çocuk ve Medeniyet*, 3(6), s. 83-111.
- (319) **Yontar, İ.** (2014). *Romanlarda Yoksulluk*. Z. Toprak, Ö. T. Özmen, G. Tenikler, & A. Yağlıdere içinde, İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar (s. 249-261). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- (320) **Yumul, A.** (2018, Aralık). Çingeneden Hanım Yaratmak. *MSGSÜ Sosyal Bilimler* (18), s. 236-248.
- (321) **Yüksel, B.** (2011). *Türkiye'de Diller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Diyarbakır.
- (322) **Yüksel, C.** (2009). Buçuk millet: Sultan II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Çingeneleri (1876-1909). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (323) **Yükselsin, İ. Y.** (2000). *Batı Türkiye Romanlarında Kültürel Kimlik, Profesyonel Müzisyenlik ve Müziksel Yaratıcılık*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- (324) **Yükselsin, İ. Y.** (2001). *Bir Grup Kimliği Olarak Çalgıcılık: Edirne Romanlarında Profesyonel Müzisyenliğin Grup Kimliğindeki Rolü*. (Ed.E. F. Tansuğ), Müzikoloji Derneği Sempozyum Bildirileri içinde (s. 134-140). İstanbul: Müzikoloji Yayınları.
- (325) **Yükselsin, İ. Y.** (2009). Satılık Havalara: Batı Türkiye Roman Topluluklarında Bir Müziksel Zanaatkarlık Biçimi Olarak Çalgıcılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), s. 452-463.
- (326) **Yürüktümen, M. E.** (2010). *Türk Sinemasında Çingenelerin Temsili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul.
- (327) **Zeka, S.** (2018). Kişiler bağlamında Çingene ve Pygmalion'ın Karşılaştırmalı İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(4), s. 2291-2312.

(328) **Zeteroğlu, E.** (2017). *Hatay İli Antakya İlçesinde Yaşayan Domların Müzik Kültürleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez. (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi). Niğde.

SONUÇ

Göçebe zanaatçı topluluklarla ilgili toplam 328 kaynak tespit edilmiştir; bunlardan 25'si kitap, 30'u kitap bölümü, 171'ri makale, 12'si rapor, 2'si makale çevirisi, 5'i kitap çevirisi, 48'i yüksek lisans tezi, 12'si doktora tezi, 23'ü sempozyum bildirisi şeklindedir. Kaynak türüne göre kaynak numaraları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo1: Kaynak Numarası Kaynak Türüne Göre Sınıflandırma

Kaynak Türü	Kaynak Numarası	Toplam
Kitap	235, 314, 271, 269, 254, 243, 222, 198, 179, 174, 169, 162, 153, 82, 80, 54, 53, 50, 35, 34, 27, 24, 23, 16, 13,	25
Kitap Bölümü	2, 9, 11, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 36, 43, 66, 87, 140, 146, 149, 163, 168, 171, 176, 187, 214, 220, 227, 237, 270, 294, 301, 302, 319,	30
Makale	3, 6, 8, 12, 14, 17, 18, 21, 33, 37, 38, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 83, 85, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 109, 112, 113, 115, 116, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 142, 144, 145, 148, 150, 151, 152, 156, 157, 158, 161, 164, 165, 166, 167, 170, 173, 175, 177, 181, 182, 184, 185, 186, 189, 191, 195, 196, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 208, 210, 211, 212, 213, 216, 219, 221, 224, 225, 226, 229, 230, 238, 240, 241, 242, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 263, 265, 267, 268, 274, 275, 277, 278, 279, 281, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 297, 299, 300, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 317, 318, 320, 325, 327,	171
Rapor	79, 104, 118, 119, 135, 147, 192, 193, 244, 282, 283, 284,	12
Çeviri	Makale Çeviri: 231, 232,	2
	Kitap Çeviri: 120, 121, 154, 190, 194,	5
Tez	Yüksel Lisans: 5, 7, 19, 22, 39, 42, 48, 58,	48

	60, 61, 74, 81, 99, 108, 110, 114, 117, 124, 131, 132, 155, 159, 160, 178, 180, 183, 197, 215, 228, 234, 236, 239, 264, 266, 272, 276, 285, 289, 296, 298, 303, 304, 306, 316, 321, 322, 326, 328,	
	Doktora: 4, 20, 26, 84, 91, 188, 207, 209, 217, 218, 280, 323,	12
Sempozyum, Kongre Bildirisi	1, 10, 15, 77, 86, 89, 111, 125, 141, 143, 172, 201, 206, 223, 233, 248, 252, 261, 273, 292, 295, 305, 324,	23

Tablo 1'e göre göçebe zanaatçı topluluklarla ilgili kaynak türüne göre en fazla makalenin, ikinci sırada da yüksek lisans tezi çalışmalarının olduğu görülmüştür. En az ise makale çevirisi türünden yayınlar saptanmıştır.

Tablo 2'de yayın yılına göre sıralama yapılmıştır:

Tablo 2: Yayın Yılı Kaynak Sıralamasına Göre Sınıflandırma

Yayın Yılı	Kaynak Sıra Numarası	Toplam sayı
1943	50, 54,	2
1946	51,	1
1947	279	1
1950	52,	1
1951	287	1
1953	55,	1
1954	56,	1
1981	263,	1
1983	298,	1
1985	1, 141, 180,	3
1988	226,	1
1989	14,	1
1998	109,	1
1999	34, 53,	2
2000	222, 223, 323	3
2001	129, 324,	2
2002	120, 241, 292,	3
2003	22, 60, 61, 227, 295,	5
2004	7, 24, 48, 84, 133, 164, 235, 238,	8
2005	26, 121, 170, 199, 235	5
2006	5, 13, 16, 42, 135, 154, 165, 171, 183, 194, 221, 230, 273	13
2007	11, 15, 17, 77, 107, 125, 153, 155, 169, 172, 175,	12

	308,	
2008	2, 25, 35, 65, 79, 104, 108, 140, 142, 146, 166, 173, 192, 193, 202, 244, 271, 276, 281, 282, 283, 284, 285, 301,	24
2009	85, 111, 167, 168, 174, 176, 234, 237, 242, 247, 322, 325,	12
2010	41, 63, 83, 110, 127, 177, 188, 198, 201, 240, 245, 316, 326,	13
2011	3, 10, 33, 39, 184, 206, 207, 275, 302, 321,	10
2012	6, 40, 46, 47, 68, 98, 99, 118, 208, 209, 218, 288, 289, 300	14
2013	27, 64, 158, 178, 203, 210, 211, 254, 277, 278,	10
2014	9, 23, 32, 73, 80, 101, 149, 212, 213, 215, 220, 225, 253, 270, 294, 312, 319,	17
2015	4, 20, 28, 29, 31, 43, 49, 66, 67, 70, 86, 87, 88, 100, 123, 163, 204, 214, 228, 243, 269, 286, 296, 303, 306, 309, 313, 315	28
2016	21, 30, 44, 76, 90, 94, 114, 119, 131, 145, 157, 195, 197, 219, 224, 314,	16
2017	38, 45, 71, 72, 82, 91, 95, 97, 112, 122, 139, 147, 152, 185, 196, 216, 238, 248, 249, 250, 251, 259, 260, 274, 293, 297, 310, 328	28
2018	18, 61, 69, 92, 102, 103, 105, 106, 137, 143, 186, 189, 191, 200, 229, 231, 233, 246, 252, 266, 267, 268, 299, 305, 307, 311, 317, 318, 320, 327,	30
2019	12, 36, 37, 58, 74, 81, 89, 96, 116, 124, 132, 134, 138, 150, 151, 156, 159, 160, 187, 205, 217, 236, 239, 255, 256, 257, 258, 261, 280, 290, 304,	31
2020	8, 19, 57, 59, 75, 115, 128, 130, 136, 144, 148, 161, 162, 179, 181, 182, 190, 232, 262, 264, 265, 272, 291	23
2021 Mart	93, 113, 117, 281	4

1943'ten 1998 yılına kadar bazı yıllar göçebe zanaatçı topluluklarla ilgili her hangi bir yayın tespit edilememiştir (Tablo 2'de). 1998 yılından itibaren 2021 yılına kadar ilgili konuda kesintisiz bilimsel çalışmalar yapılmış olup bu çalışmalar bibliyografyada yer almıştır. En fazla yayın 2018 yılında yapıldığı belirlenmiştir. Makalenin yazıldığı 2021 yılında ise Mart ayına kadar toplam 4 bilimsel çalışma tespit edildiği yukarıdaki tablodan görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Günşen, A. (2004). "Kırşehir, Hacibektaş, Kaman ve Keskin Yöresi Abdallarının Gizli Dilleri: Teberce," V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 1317-1328.
- Kolukırk, S. (2008). Türkiye'de Rom, Dom ve Lom Grupların Görünümü. *Hacetepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*(8), s. 145-154.
- Mutlu, H. K. (2011). Balıkesir ve Batı Anadolu Yöresinde Tahtacı Türkmenleri. *Turkish Studies*, s. 1557-1566.
- Öztürk, R. (2009). "Kıbrıs Gurbetlerinin Gizli Dili," *Kıbrıs Konuşuyor, Kıbrıs Ağız Üzerine İncelemeler* (Ed. Rıdvan Öztürk), İstanbul: Kesit Yayınları, s. 229-242.
- Ünalı, H. (2012). Türkiye'de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingeneler. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), s. 615-626.
- Yılgür, E. (2017). Türkiye'de Peripatetik Topluluklar: Jenerik Terimler ve Öz Etnik Kategorizasyon Biçimleri. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 1-25.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

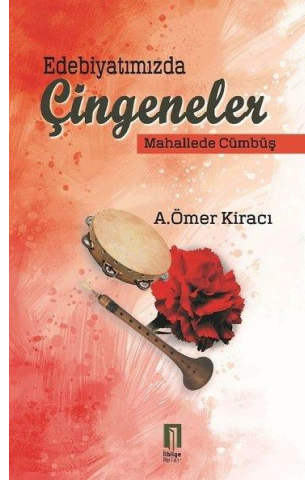
Kitap Tanıtımı / Book Review

EDEBİYATIMIZDA ÇİNGENELER MAHALLEDE CÜMBÜŞ
A.Ömer Kiracı, İlbilge Yayıncılık, Ankara 2020, 238s.

Çisem Berçin GÜNDAY*

Geliş Tarihi: 30 Nisan 2021
(Received)

Kabul Tarihi: 16 Haziran 2021
(Accepted)

“Çingene” teması, bugüne değin sosyoloji ve antropoloji bilim dalları içerisinde incelenen gelmiştir. Ancak Türk edebiyatı penceresinden bakıldığında “Edebiyatımızda Çingeneler Mahallede Cümbüş” adlı eser akademik edebiyat ortamına yeni bir bakış kazandırmıştır. “Çingene” tabiri, sosyolojik ve antropolojik çalışmalarda da kendine bir yer bulduğu için bu disiplinlerarası bir çalışma olarak görülebilir. Yazar, bu çalışmasında Çingeneleri roman ve hikâye türleri üzerinden inceleme sınırlamasına giderken tarih ya da dönem hususunda hiçbir sınırlamaya gitmemiştir. Sadece inceleyeceği eser sayısı hususunda bir sınırlamaya gittiğini söyleyen yazar, gözden kaçırdığı, ulaşamadığı veya çeşitli sebeplerden bu çalışmaya dâhil edemediği hikâye ve romanların eksikliğinden bahsederek kitabının göreceği ilgi doğrultusunda yeni baskıları geldikçe bu eksikliğin giderileceği haberini verir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, gundaycsem@outlook.com ORCID: 0000-0002-3701-9317

Edebî eserlerin amacı, gerçekleri birebir yansıtmak değildir. Fakat her edebî eser, kendi döneminin şartlarıyla yoğurulur ve ortaya çıkan çalışma bize belli başlı gerçekler sunar. Dolayısıyla Türk roman ve hikâyelerinden gerekli ipuçlarına ulaşmak mümkündür. Yazar, bu çalışmasında ise incelemek için seçtiği eserlerde “Çingene” kavramı üzerine bütüncül bir bakış açısı oluşturmayı hedeflemiştir. Bu kavramı kullanırken ise hiçbir insanı incitmek, hor görmek niyetinde olmadığını da belirtmiştir.

Eserin yazarı A. Ömer Kiracı, lisans eğitimini 2015 yılında, Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünde tamamlamıştır. Ardından akademik hayatına, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde devam eden Kiracı, 2019 yılında “*Yeni Türk Edebiyatı Tahkiyeli Metinlerinde Çingeneler*” başlıklı çalışması ile yüksek lisans derecesi almıştır. Hâlen Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi doktora programında öğrenimini sürdürmektedir.

Tanıtımı yapılan bu eser, yazar tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinin yeniden gözden geçirilerek, birtakım değişikliklerle 2020 yılının Şubat ayında yayınlanmıştır. Eser üç ana bölümü bünyesinde barındırır. Birinci bölüm, “Çingenelerin Kısa Tarihi”nden oluşmaktadır. (10-18), İkinci bölüm, “Çingeneleri Konu Alan Edebî Eserler” (19-211) (Bu eserler: “Çingene” (19-32), “Kıpti Düğünü” (33-37), “Yıldı Bir” (38-42), “Hayattan Sayfalar” (43-48), “Çingeneler” (49-54), “Değirmen” (55-61), “Arap Hayri” (62-65), “Çingeneler” (66-96), “Çingene Karmen” (97-101), “Esircibaşı” (102-110), “Kancay” (111-115), “Mürrüvet” (116-121), “Çingene Ali” (122-125), “Çingene Pilici” (126-128), “Cura” (129-131), “Elmas” (132-137), “Pembe” (138-139), “Amaan Boyacı” (140-143), “Raziye” (144-161), “Surnâme” (162-170), “Küçük Dost Kemancı” (171-173), “Tırnova Panayırı” (174-177), “Düş İçinde” (178-180), “Ağır Roman” (181-183), “Dar Sokaklardaki Duman” (184-187), “Çingene” (188-191), “Öğlen Sefaları” (192-194), “Ağlayan Dağ Susan Nehir” (195-206), “Dolapdere: Kürt Kediler Çingene Kelebekler” (207-210), “Bir Fasit Daire”den (211-222) oluşmaktadır. Üçüncü bölüm ise “Çingenelerin Edebiyattaki İzdüşümü Üzerine” (223-233) isimlerini taşımaktadır.

Birinci bölümde Çingenelerin kısa tarihine değinilmektedir. “Çingene” kelimesinin kökeninden, Çingenelerin ilk ortaya çıkışlarından, göçlerinden, yayıldıkları bölgelerden, yaptıkları mesleklerden ve Osmanlıdaki Çingene tebaasının durumundan bahsedilmektedir.

İkinci bölüm kitabın en ilgi çekici kısmını oluşturmaktadır. Osmanlı'nın son döneminden ve Cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan süreçte “Çingene” kavramının yer aldığı eserler, kişi, olay, yer ve zaman çerçevesinde, dil ve üslup gözetilerek ele alınmıştır. Her değerlendirmenin sonunda eserde yer alan

karakterlerin özellikleri “Olumlu, nötr, olumsuz” başlıkları altında bir değerlendirmeye tabi tutulmuş ve yazar buna “sıfat tablosu” adını vermiştir.

Son bölümde ise Çingenelerin toplumda var olabilmek için kimliklerini gizleme çabalarından söz edilmektedir. Çalışmada yer alan eserlerin tamamının Çingene olmayan yazarlar tarafından yazıldığına ve birçoğunun bu kimlik sorunu üzerinde durmadığına, üzerinde duranların ise ne şekilde durduğuna değinilmektedir. Buna ek olarak Çingenelerin yerleşik yaşam ve mekân hususunda çektiği sıkıntılara da yer verilmektedir. Eser akıcı bir üslûpla ele alınarak okuyucuda merak uyandırıp okuma hissini tetiklemektedir. Özellikle ikinci bölümde yazar tarafından değerlendirmeye alınmış olan eserler bizce son derece ilgi çekicidir. Denilebilir ki bu eser, her şeyden evvel yeni bir fikrin ürünüdür ve yapılan değerlendirmeye göre yazarın bu çalışmanın altından başarıyla kalktığı söylenebilir. Bu eser üzerinden akademik edebiyat ortamı için büyük bir adım atıldığını söylemek de yanlış olmayacaktır.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.